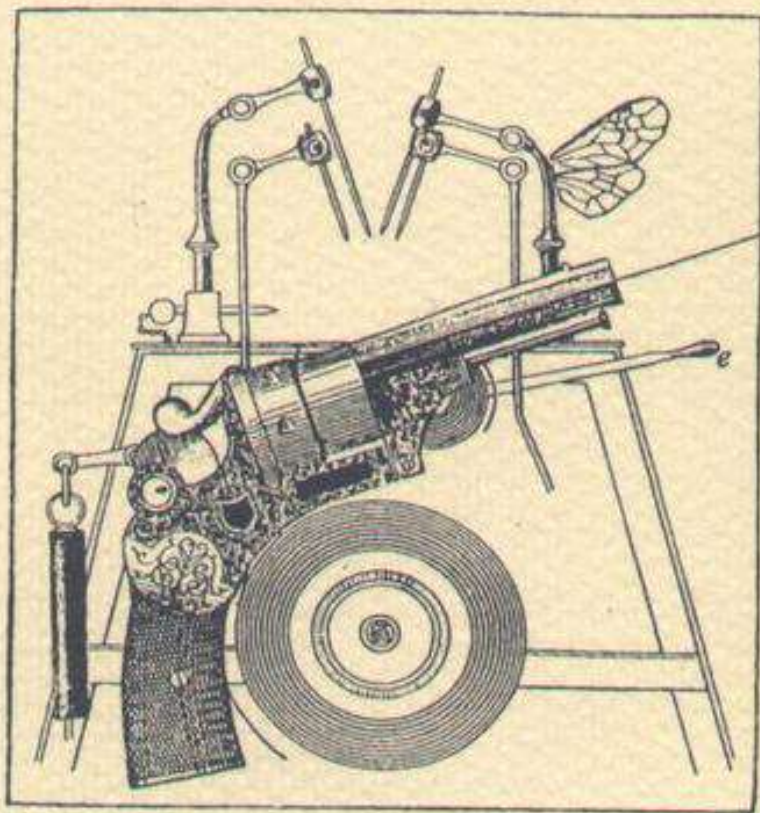


*Errico Malatesta*  
*Giampietro «Nico» Berti, Piero Brunello, Massimo Ortali,*  
*Andrea Papi, Vernon Richards*

## ΠΕΡΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΒΙΑΣ



Ελευθεριακή Κουλτούρα

Υπάρχει μια τάση οι αναρχικοί να ταυτίζονται με τη βία, ή να θεωρούνται ένθερμοι υποστηρικτές της. Κι αυτό όχι μόνο από τους αντιπάλους τους. Έχουν όμως έτσι τα πράγματα; Και ακόμη περισσότερο, έτσι πρέπει να έχουν; Δύσκολα ερωτήματα και ακόμη πιο δύσκολες απαντήσεις, που απασχολούν το αναρχικό κίνημα ήδη από τις απαρχές του. Σκεφτήκαμε λοιπόν να προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποιες απαντήσεις σ' αυτό το πάντοτε επίκαιρο ζήτημα, βασιζόμενοι στη σκέψη και την πρακτική ενός από τους επιφανέστερους εκπρόσωπούς του, του Ερίκο Μαλατέστα. Ταυτοχρόνως, παρουσιάζουμε και μερικές σύγχρονες απόψεις, που ασχολούνται με την οπτική του Μαλατέστα για τη βία και τη χρήση της από τους επαναστάτες, αλλά και προσπαθούν να την δουν σε σχέση με τη σημερινή πραγματικότητα. Κι έτσι προκύπτει η ανά χειράς έκδοση, την οποία τιτλοφορήσαμε *Περί Αναρχισμού και Βίας*, λαμβάνοντας υπόψη τον διαχωρισμό που κάνει ο Μαλατέστα μεταξύ αναρχίας και αναρχισμού, θεωρώντας την πρώτη ως τον σκοπό και τον δεύτερο ως τη μέθοδο, χωρίς να ξεχνά ποτέ την άμεση συνάφεια αυτών των δύο.

**Η έκδοση**

*Errico Malatesta*

*Giampietro «Nico» Berti, Piero Brunello, Massimo Ortali, Andrea Papi, Vernon Richards*

## ΠΕΡΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΒΙΑΣ

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Τη συλλογή κειμένων σχετικά με τον Αναρχισμό και τη Βία, ετοίμασε ο Παναγιώτης Καλαμαράς στο Εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας. Κυκλοφόρησε σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων στην πόλη της Αθήνας το καλοκαίρι του 2004 και η χρήση είναι ελεύθερη αποκλειστικά για τους σκοπούς των κοινωνικών κινημάτων του ανταγωνισμού, με τη θερμή παράκληση να αναφέρονται οι πηγές. Η εικόνα του εξωφύλλου είναι του Max Ernst.

*Giampietro «Nico» Berti*  
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ της αναρχικής δράσης πρέπει να συμβαδίζει είτε μ' ένα ορθολογικό, είτε ένα ηθικό αίτημα, χωρίς αυτά τα δύο να έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους. Έτσι θα μπορέσουμε ν' αποφύγουμε το πολύ πιθανό «παράδοξο των συνεπειών», ή, για να το πούμε αλλιώς, τα αθέλητα αποτελέσματα ηθελημένων ενεργειών. Κάτι τέτοιο είναι δυνατόν μέσα από την αναγκαία συμφωνία σκοπών και μέσων, με την έννοια ότι τα μεν πρέπει να εξαρτώνται από τους δε. Κατά συνέπεια, ο αγώνας για την ελευθερία και την ισότητα πρέπει να διεξάγεται με ελευθεριακά και εξισωτικά εργαλεία, γιατί διαφορετικά θα καταστούν μάταιοι, υλικά και ηθικά, οι ίδιοι οι σκοποί της δράσης, οδηγώντας σε αντίθετο αποτέλεσμα από το επιθυμητό. Αν λάβουμε υπόψη ότι η ιστορία, μην έχοντας έμφυτους ηθικούς σκοπούς, υπακούει κυρίως στη λογική της δύναμης, προκύπτει σαφώς η αναγκαιότητα μιας δυναμικής δράσης. Το πρόβλημα της χρήσης της δύναμης είναι, σε τελική ανάλυση, πρόβλημα της χρήσης της βίας. Η αναγκαιότητά της την καθιστά υποχρεωτική για την αναρχική δράση, ταυτοχρόνως όμως την εξαναγκάζει να μην υπερβαίνει τα όρια της νόμιμης άμυνας, αφού οφείλει να σέβεται τα μεθοδολογικά κριτήρια της συνάφειας μέσων και σκοπών. Ανοίγει έτσι μια σειρά αντιφατικών ζητημάτων, ευρισκομένων σε λανθάνουσα κατάσταση. Πράγματι, αν η αναρχία σημαίνει αξιακά μη βία, μη κυριαρχία ανθρώπου σε άνθρωπο, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί το μέσο της βίας, χωρίς ν' αρνούμαστε τη λογική της; Πού ξεκινά και πού τελειώνει η αναγκαιότητά της; Και ποιος έχει το δικαίωμα να τη χρησιμοποιεί; Για τον Μαλατέστα η δύναμη και στη συγκεκριμένη περίπτωση η βία, δεν μπορεί να ξεπερνά τα όρια της αρνητικής της λειτουργίας, τα οποία προκύπτουν απ' το ότι συνιστά ένα εργαλείο του αναρχισμού και σαφώς όχι ένα συντακτικό στοιχείο της αναρχίας.

Μ' αυτά τα δεδομένα, η επαναστατική βία πρέπει να γίνει κατανοητή μόνο ως μια σκληρή αναγκαιότητα, προκειμένου ν' αποφύγουμε, ακριβώς, το μέσο να γίνει σκοπός. Η αναρχική δράση προβλέπει τη βία ως αναγκαιότητα για την απελευθέρωση από τη βία των κυβερνώντων και των αφεντικών, όχι όμως για την οικοδόμηση της αναρχίας. Για τον αναρχισμό η βία αποτελεί μέσο και δεν απορρίπτεται *a priori* αφού, αν η μη βία είναι μια συντακτική αξία της αναρχίας, αυτή, ωστόσο, δίνει προτεραιότητα σε μεγαλύτερες αξίες, όπως είναι η ελευθερία, η ισότητα και η ίδια η αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Η αναγκαιότητα της βίας, ωστόσο, δικαιολογείται ως *extrema ratio*, σχεδόν σαν απρόθυμη αποδοχή της αδυναμίας να πράξουμε διαφορετικά. Αναμφίβολα, η βία γίνεται μια ηθική επιταγή όταν βρισκόμαστε σε μια κατάσταση όπου πρέπει να δράσουμε ενεργά προκειμένου να εμποδίσουμε την περαιτέρω διατήρηση της καταπίεσης.

*Η ανωτέρω εισαγωγή του Τζ. Μπέρτι υπάρχει στο βιβλίο Errico Malatesta, Il Buon Senso Della Rivoluzione, μια συλλογή κειμένων του Μαλατέστα που επιμελήθηκε ο ίδιος και κυκλοφόρησε το 1999 στο Μιλάνο από τις εκδόσεις Elèuthera.*

*Errico Malatesta*  
ΑΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΒΙΑ

ΑΝΑΡΧΙΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΜΗ ΒΙΑ, μη κυριαρχία ανθρώπου σε άνθρωπο, μη επιβολή βιαίως της βούλησης ενός ή περισσότερων στους υπολοίπους.

Είναι μόνο μέσω της εναρμόνισης των συμφερόντων, μέσω της εθελούσιας συνεργασίας, της αγάπης, του σεβασμού, της αμοιβαίας ανοχής, είναι μόνο με την πειθώ, το παράδειγμα, τη μεταδοτικότητα και το αμοιβαίο όφελος από την επιείκεια που μπορεί και πρέπει να θριαμβεύσει η *αναρχία*, δηλαδή μια κοινωνία αδελφών ελευθέρως αλληλέγγυων, η οποία θα εξασφαλίζει στους πάντες την μέγιστη ελευθερία, τη μέγιστη ανάπτυξη, τη μέγιστη δυνατή ευημερία.

Υπάρχουν σίγουρα άλλοι άνθρωποι, άλλες παρατάξεις, άλλες σχολές τόσο ειλικρινώς αφιερωμένες στο γενικό καλό, όσο μπορούν να είναι οι καλύτεροι ανάμεσά μας. Αλλά αυτό που διακρίνει τους αναρχικούς απ' όλους τους άλλους, είναι ακριβώς ο φόβος της βίας, η επιθυμία και η πρόθεση να εξαλειφθεί η βία, δηλαδή η υλική δύναμη, από την ανθρώπινη άμιλλα.

Θα μπορούσαμε ως εκ τούτου να πούμε ότι η ιδιαίτερη ιδέα που διακρίνει τους αναρχικούς, είναι η κατάργηση του χωροφύλακα, ο αποκλεισμός από τους κοινωνικούς συντελεστές του κανόνα που επιβάλλεται μέσω της κτηνώδους, είτε νόμιμης, είτε παράνομης, δύναμης

Αλλά τότε, θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς, γιατί στον σημερινό αγώνα, εναντίον των κοινωνικο-πολιτικών θεσμών που θεωρούν καταπιεστικούς, οι αναρχικοί έχουν κηρύξει και ασκήσει, κηρύττουν και ασκούν, όταν μπορούν, τη χρήση βιαίων μέσων, κάτι το οποίο προφανώς αντιφάσκει με τους σκοπούς τους; Κι αυτό σε βαθμό που, κάποιες φορές, πολλοί καλόπιστοι, όπως και όλοι οι κακόπιστοι αντίπαλοί τους, να πιστεύουν ότι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του αναρχισμού ίσως να είναι ακριβώς η βία;

Το ερώτημα μπορεί να φαίνεται ότι προκαλεί αμηχανία, αλλά μπορώ να το απαντήσω με λίγα λόγια. Για να ζήσουν δύο εν ειρήνι, πρέπει να το θέλουν αμφότεροι· αν ένας από τους δύο είναι ισχυρογνώμων και θέλει με τη βία να επιβάλλει στον άλλο να δουλεύει για λογαριασμό του και να τον υπηρετεί, αυτός ο άλλος, αν θέλει να διατηρήσει την ανθρώπινη αξιοπρέπειά του και να μην περιπέσει στην πλέον ταπεινή δουλεία, παρόλη την αγάπη του για την ειρήνη και την ομόνοια, είναι υποχρεωμένος ν' αντισταθεί στη δύναμη μ' όλα τα πρόσφορα μέσα.

Η ρίζα των κακών που ταλαιπώρησαν και ταλαιπωρούν την ανθρωπότητα, εκτός εκείνων εννοείται που εξαρτώνται από τις αντίξοες δυνάμεις της φύσης, βρίσκεται στο ότι οι άνθρωποι δεν έχουν κατανοήσει πως η συμφωνία και αδελφική συνεργασία είναι το καλύτερο μέσο για την εξασφάλιση στους πάντες του μέγιστου δυνατού καλού, με αποτέλεσμα οι πιο δυνατοί και πιο πανούργοι να θέλουν να υποτάξουν και να εκμεταλλεύονται τους υπολοίπους. Κι όταν καταφέρουν ν' αποκτήσουν κάποιο πλεονέκτημα, θέλουν να το εξασφαλίσουν και να το διαιωνίσουν, δημιουργώντας για την υπεράσπισή του κάθε μορφής όργανα συνεχούς καταναγκασμού. Εξ αυτού ολόκληρη η ιστορία είναι γεμάτη αιματηρούς συγκρούσεις: αυταρχικές ενέργειες, αδικίες, άγρια καταπίεση από τη μια πλευρά, εξεγέρσεις από την άλλη.

Δεν προτίθεμαι να κάνω διακρίσεις μεταξύ των παρατάξεων: οποιοσδήποτε θέλει να χειραφετηθεί, ή να προσπαθήσει να χειραφετηθεί, οφείλει να αντιπαρατάξει τη δύναμη στη δύναμη, τα όπλα στα όπλα.

Όμως ο καθένας, ενώ βρίσκει αναγκαίο και δίκαιο να χρησιμοποιεί τη δύναμη για να υπερασπίσει την ελευθερία του, τα συμφέροντά του, την τάξη του, τη χώρα του, καταδικάζει, στο όνομα μιας ιδιαίτερης ηθικής που τον διακρίνει, τη βία, όταν αυτή στρέφεται εναντίον του για την ελευθερία, τα συμφέροντα, την τάξη, τη χώρα κάποιων άλλων.

Έτσι, αυτοί οι ίδιοι που, παραδείγματος χάριν εδώ στην Ιταλία, εξυμνούν ευλόγως τους πολέμους για την ανεξαρτησία, αναγείρουν αγάλματα και αδριάντες προς τιμήν του Αγησίλαου Μιλάνο, του Φελίτσε Οροίνι, του Γουλιέλμου Ομπερντάν και γράφουν παθιασμένους ύμνους στην Σοφία Περρόφκαγια και τους άλλους μάρτυρες μακρινών χωρών, θεωρούν εγκληματίες τους αναρχικούς όταν αυτοί διεκδικούν την



πλήρη ελευθερία και την ίση δικαιοσύνη για όλες τις ανθρωπίνες υπάρξεις και δηλώνουν με ειλικρίνεια ότι, σήμερα όπως χθες, στο βαθμό που η κτηνώδης δύναμη της ξιφολόγχης θα υπερασπίζει την καταπίεση και τα προνόμια, η λαϊκή εξέγερση, η ατομική και μαζική επανάσταση, είναι τα αναγκαία μέσα για την επίτευξη της χειραφέτησης.

Θυμίζω ότι επ' ευκαιρία μιας πολύκροτης αναρχικής απόπειρας, κάποιος που φιγουράριζε τότε στις πρώτες γραμμές του σοσιαλιστικού κόμματος και είχε επιστρέψει φρέσκος-φρέσκος από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, κραύγαζε δυνατά, με την έγκριση των συντρόφων του, ότι η ανθρώπινη ζωή είναι ιερή και δεν πρέπει να αφαιρείται ούτε για την υπόθεση της ελευθερίας. Φαίνεται ότι εξαιρείται η ζωή των Τούρκων και η υπόθεση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Παραλογισμός ή υποκρισία;

Ωστόσο η αναρχική βία είναι η μοναδική που δικαιολογείται, η μοναδική που δεν είναι εγκληματική.

Μιλώ φυσικά για τη βία που έχει όντως αναρχικά χαρακτηριστικά, και όχι για κάποια τυφλή ή παράλογη βίαιη ενέργεια η οποία αποδίδεται στους αναρχικούς, ή για εκείνη που πιθανώς διαπράττεται από πραγματικούς αναρχικούς, ωθούμενους στην παραφορά από άδικες καταδιώξεις, ή τυφλωμένους, λόγω υπερβολικής ευαισθησίας που δεν μετριάζει η λογική, από τη θέα των κοινωνικών αδικιών, από τη λύπη για τη λύπη των άλλων. Η πραγματική αναρχική βία είναι αυτή που σταματά όταν σταματά η ανάγκη υπεράσπισης της ελευθερίας. Αυτή μετριάζεται από τη γνώση ότι τα άτομα ξεχωριστά, λόγω κληρονομικότητας και περιβάλλοντος, είναι ελάχιστα υπεύθυνα για τη θέση που βρέθηκαν· αυτή δεν την εμπνέει το μίσος, αλλά η αγάπη· και είναι ιερή εφόσον σκοπεύει στην απελευθέρωση των πάντων και όχι στην αντικατάσταση της κυριαρχίας των άλλων με τη δική τους.

Υπήρξε στην Ιταλία ένα κόμμα που, με σκοπούς ανωτέρου επιπέδου, προσπάθησε να σβήσει από τις μάζες κάθε εμπιστοσύνη στη βία... και κατάφερε να τις καταστήσει ανίκανες για οποιαδήποτε αντίσταση όταν ήρθε ο φασισμός. Μου φαίνεται ότι ο ίδιος ο Τουράτι λίγο-πολύ το αναγνώρισε ξεκάθαρα και θρήνησε γι' αυτό στην ομιλία του στο Παρίσι στη μνήμη του Ζωρές.

Οι αναρχικοί δεν είναι υποκριτές. Η δύναμη χρειάζεται να αποκρούεται με τη δύναμη: σήμερα εναντίον της καταπίεσης

του σήμερα' αύριο εναντίον της καταπίεσης που ίσως αντικα-  
ταστήσει αυτή του σήμερα.

Εμείς θέλουμε την ελευθερία για όλους, για μας και για τους  
φίλους μας, όπως για τους αντιπάλους και τους εχθρούς μας.  
Ελευθερία στοχασμού και προπαγάνδισης της σκέψης μας, ε-  
λευθερία εργασίας και οργάνωσης της ζωής μας όπως μας ευ-  
χαριστεί' όχι ελευθερία, εννοείται —και παρακαλούνται οι  
κομμουνιστές να μην παρερμηνεύουν— για την κατάργηση  
της ελευθερίας και εκμετάλλευση της εργασίας των άλλων.

«Pensiero e Volontà», 1η Σεπτέμβρη 1924

*Errico Malatesta*

## Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΤΡΟΜΟΣ

Ενόψει ενός μέλλοντος που θα μπορούσε να είναι  
και πολύ κοντινό

ΤΟ ΑΡΘΡΑΚΙ ΜΟΥ «Εναντίον των γλωσσικών υπερβολών», που δημοσιεύθηκε στο προηγούμενο φύλλο, προκάλεσε κάποια κριτική η οποία, ξεπερνώντας την αρχική φάση της πολεμικής, αφορά ένα γενικότερο πρόβλημα της επαναστατικής τακτικής, το οποίο χρειάζεται πάντοτε να συζητείται και να ξανασυζητείται, εφόσον από την επίλυσή του ίσως εξαρτάται ποια επανάσταση θα συμβεί.

Δεν θα μιλήσω για το πώς μπορεί να παλευτεί και ν' ανατραπεί η τυραννία, που καταπιέζει σήμερα τον ιταλικό λαό. Εδώ εμείς απλώς προτιθέμεθα να ξεκαθαρίσουμε τις ιδέες και την ηθική προετοιμασία ενόψει ενός μέλλοντος, κοντινού ή μακρινού, αφού δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτ' άλλο. Και άλλωστε, όταν θεωρήσουμε ότι έχει φτάσει η σωστή στιγμή για μια πιο ενεργητική δράση... τότε θα μιλάμε ακόμη λιγότερο γι' αυτή.

Θα μ' απασχολήσει συνεπώς αποκλειστικά και υποθετικά μια θριαμβευτική αυριανή εξέγερση και οι βίαιες μέθοδοι τις οποίες κάποιοι είτε θα ήθελαν να υιοθετήσουν «για ν' αποδοθεί δικαιοσύνη», είτε άλλοι θεωρούν αναγκαίες για να υπερασπίσουν την Επανάσταση απέναντι στις επιβουλές των εχθρών.

Αφήνουμε κατά μέρος τη «δικαιοσύνη», έννοια πολύ σχετική, που χρησιμεύει πάντοτε ως το πλαίσιο όλων των μορφών καταπίεσης, όλων των αδικιών και η οποία συχνά δεν σημαίνει τίποτ' άλλο από εκδίκηση. Το μίσος και η επιθυμία για εκδίκηση είναι αχαλίνωτα συναισθήματα, που φυσιολογικά η καταπίεση ξυπνά και τροφοδοτεί· αλλά αν αυτά μπορεί ν' αποτελέσουν μια δύναμη χρήσιμη για την αποτίναξη του ζυγού, ίσως κατόπιν να αποδειχτούν μια αρνητική δύναμη όταν θα πρέπει ν' αντικατασταθεί η καταπίεση όχι με μια νέα κα-

ταπίεση, αλλά με την ελευθερία και την αδελφoσύνη μεταξύ των ανθρώπων. Γι' αυτό κι εμείς οφείλουμε να ενισχύουμε τη διέγερση εκείνων των ανώτερων συναισθημάτων που η ενεργητικότητά τους κατευθύνεται στη φλογερή αγάπη του καλού, προσέχοντας να μην ανασταλεί η ορμή, αποτελούμενη από καλούς και κακούς παράγοντες, η αναγκαία για τη νίκη. Ας δεχτούμε πως η μάζα θα δράσει καλύτερα σύμφωνα με τις παρορμήσεις της, παρά αν με το πρόσχημα της καθοδήγησής της, τής βάζαμε ένα φρένο το οποίο θα μπορούσε να μετατραπεί σε μια νέα τυραννία —αλλά να θυμόμαστε πάντοτε ότι εμείς οι αναρχικοί δεν μπορούμε να είμαστε ούτε εκδικητές, ούτε «τιμωροί». Εμείς θέλουμε να είμαστε απελευθερωτές και οφείλουμε να δράσουμε ως τέτοιοι μέσω της διδασχής και του παραδείγματος.

Θ' ασχοληθώ εδώ μ' ένα πολύ σημαντικό ζήτημα, το οποίο άλλωστε είναι το μοναδικό σοβαρό επιχείρημα που παρουσιάζουν οι επικριτές μου σ' αυτή τη συζήτηση: την άμυνα της επανάστασης.

Υπάρχουν ακόμη πολλοί που γοητεύονται από την ιδέα του «τρόμου». Αυτοί νομίζουν ότι η γκιλοτίνα, οι τουφεκισμοί, οι σφαγές, οι εκτοπίσεις, η φυλακή («κρεμάλα και φυλακή» μου έλεγε προσφάτως ένας από τους πιο γνωστούς κομμουνιστές) είναι ισχυρά και απαραίτητα όπλα της επανάστασης και πιστεύουν ότι αν τόσες επαναστάσεις έχουν ηττηθεί ή δεν έχουν δώσει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, οφείλεται στην καλοσύνη, στην «αδυναμία» των επαναστατών, οι οποίοι δεν καταδίωξαν, δεν καταπίεσαν και δεν έσφαξαν αρκετά.

Υπάρχει μια τρέχουσα προκατάληψη σε συγκεκριμένα επαναστατικά περιβάλλοντα, που έχει τις ρίζες της στη ρητορική και στις ιστορικές διαστρεβλώσεις των απολογητών της μεγάλης γαλλικής επανάστασης και η οποία ενδυναμώθηκε τα τελευταία χρόνια με την προπαγάνδα των μπολσεβίκων. Αλλά η αλήθεια είναι ακριβώς το αντίθετο: ο τρόμος υπήρξε ανέκαθεν εργαλείο της τυραννίας. Στη Γαλλία εξυπηρέτησε την παράλογη τυραννία του Ροβεσπιέρου και άνοιξε τον δρόμο στον Ναπολέοντα και την επακόλουθη αντίδραση. Στη Ρωσία κατεδίωξε και δολοφόνησε αναρχικούς και σοσιαλιστές, μακέλεψε εργάτες και εξεγερμένους αγρότες, και τελικά ανέκοψε την ορμή μιας επανάστασης που πραγματικά θα μπορούσε ν' ανοίξει ένα νέο κεφάλαιο στον πολιτισμό.

Εκείνοι που πιστεύουν στην επαναστατική αποτελεσματι-

κότητα, η οποία απελευθερώνει από την καταπίεση και την αγριότητα, έχουν την ίδια νοοτροπία με τους νομικούς, που πιστεύουν ότι μπορεί ν' αποφευχθεί το έγκλημα και να βελτιωθεί ηθικά ο κόσμος μέσω των αυστηρών ποινών.

Ο τρόμος, όπως και ο πόλεμος, αποκαλύπτει τα αταβιστικά, κτηνώδη συναισθήματα, ακόμη κι αν καλύπτονται καλά από ένα βερνίκι πολιτισμού και φέρνει στο προσκήνιο τα χειρότερα στοιχεία που διαθέτει ο πληθυσμός. Και αντί να χρησιμεύει για την υπεράσπιση της επανάστασης, τη δυσφημεί, την κάνει μισητή στις μάζες και, μετά από μια περίοδο άγριων συγκρούσεων, καταλήγει αναγκαστικά σ' αυτό που σήμερα θ' αποκαλούσαμε «εξομάλυνση», δηλαδή τη νομιμοποίηση και τη διαιώνιση της τυραννίας. Είτε κερδίσει η μία είτε η άλλη παράταξη, θα καταλήγουμε πάντοτε στη συγκρότηση μιας ισχυρής κυβέρνησης, η οποία θα εξασφαλίζει στους μεν την ειρήνη σε βάρος της ελευθερίας και στους δε την κυριαρχία χωρίς πολλούς κινδύνους.

Γνωρίζω καλά ότι οι αναρχικοί τρομοκράτες (εκείνοι οι λίγοι που υπάρχουν) απορρίπτουν κάθε οργανωμένο τρόπο, που ασκείται από πληρωμένα όργανα βάσει των διαταγών μιας κυβέρνησης και θα ήθελαν οι μάζες να θανατώσουν οι ίδιες τους εχθρούς τους. Αλλά αυτό δεν θα έκανε τίποτ' άλλο από το να χειροτερεύσει την κατάσταση. Ο τρόμος μπορεί να αρέσει στους φανατικούς, αλλά ταιριάζει προπάντων στους πραγματικά κακούς, τους διψασμένους για χρήμα και αίμα. Και δεν χρειάζεται να εξιδανικεύουμε τη μάζα, παρουσιάζοντάς την σαν αποτελούμενη από απλούς ανθρώπους, οι οποίοι μπορεί να προβαίνουν σε κάποιες ακρότητες, αλλά εμφορούνται πάντοτε από καλές προθέσεις. Οι μπάτσοι και οι φασίστες υπηρετούν τους μπουρζουάδες, αλλά προέρχονται από τη μάζα!

Ο φασισμός μάζεψε πολλούς εγκληματίες κι έτσι, μέχρι ενός βαθμού, ξεκαθάρισε προκαταβολικά το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η επανάσταση· αλλά δεν πρέπει να θεωρήσουμε ότι όλοι οι Ντουμίνι και Τσεζαρίνο Ρόσι είναι φασίστες. Υπάρχουν εκείνοι που για κάποιον λόγο δεν θέλουν, ή δεν μπορούν να γίνουν φασίστες· αλλά είναι διατεθειμένοι να κάνουν στο όνομα της «επανάστασης», εκείνο που οι φασίστες κάνουν στο όνομα της «πατρίδας». Κι έτσι, όπως οι κακοποιοί σ' όλα τα καθεστώτα είναι πάντοτε έτοιμοι να τεθούν στην υπηρεσία των νέων καθεστώτων και να γίνουν

τα πιο αφοσιωμένα τους όργανα, οι φασίστες του σήμερα μπορεί να σπεύσουν να δηλώσουν αύριο αναρχικοί, κομμουνιστές ή ότι άλλο τους καπνίσει, προκειμένου να συνεχίσουν να έχουν δύναμη και να ικανοποιούν τα ταπεινά τους ένστικτα. Και αν δεν μπορούν να το καταφέρουν στις χώρες τους επειδή είναι γνωστοί και σταμπαρισμένοι, πηγαίνουν και κάνουν αλλού τους επαναστάτες και προσπαθούν ν' αναδειχθούν παρουσιαζόμενοι σαν οι πιο βίαιοι, οι πιο «ενεργητικοί» σε σχέση με τους άλλους, αντιμετωπίζοντας σαν μετριοπαθείς, καθυστερημένους, «πυροσβέστες», αντεπαναστάτες, εκείνους που αντιλαμβάνονται την επανάσταση ως ένα μεγάλο έργο καλοσύνης και αγάπης.

Σαφώς η επανάσταση πρέπει ν' αμυνθεί και να εξελιχθεί με μια αμείλικτη λογική· αλλά δεν πρέπει και δεν μπορεί ν' αμυνθεί με μέσα που αντιφάσκουν με τους σκοπούς της.

Το μεγαλύτερο αμυντικό μέσο της επανάστασης παραμένει πάντοτε η αφαίρεση από τους μπουρζουάδες των οικονομικών μέσων της κυριαρχίας, ο εξοπλισμός των πάντων (μέχρις ότου να μπορέσουν όλοι να πετάξουν τα όπλα σαν παιχνίδια άχρηστα και επικίνδυνα) και το ενδιαφέρον του πληθυσμού, στην πλειονότητά του, για τη νίκη.

Αν, προκειμένου να νικήσουμε, θάπρεπε να στήσουμε κρεμάλες στις πλατείες, θα προτιμούσα να χάσουμε.

«Pensiero e Volontà», *no 19, 10 Οκτώβρη 1924.*

*Andrea Papi*

## ΑΝΤΙΒΙΑΙΟΙ ΝΑΙ, ΜΗ ΒΙΑΙΟΙ ΟΧΙ

Η ΒΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ που προέρχεται από το ρήμα βιάζω, το οποίο σημαίνει μια ενέργεια ικανή ν' αλλάξει σε σημαντικό βαθμό τις συνθήκες ύπαρξης άλλων έμβιων όντων, τάξεων, πραγμάτων κ.ο.κ. Αντιστοίχως στην πολιτική η λέξη βία συνδέεται στενά με την καταπίεση, την επιβολή, τον εξαναγκασμό, την κατάχρηση. Μ' αυτή την έννοια συνδέεται επίσης στενά με τη δράση των κατόχων της εξουσίας, οι οποίοι πάντοτε ανατρέχουν στη βία, είτε αυτή είναι νόμιμη, είτε παράνομη από δικαικής πλευράς, προκειμένου ν' ασκήσουν την κυριαρχία την οποία κατέχουν. Στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας η χρήση της βίας συνδέεται πράγματι με την ανάγκη επιβολής της θέλησης των κυρίαρχων, κάτι που συνιστά έναν από τους ουσιαστικότερους λόγους για τους οποίους οι αναρχικοί, που είναι τέτοιοι αφού οραματίζονται μια κοινωνική και συλλογική συμβίωση θεμελιωμένη στην αμοιβαία ελευθερία και συνεπώς με τη βία εξορισμένη από τη διαχείριση των σχέσεων και των αποφάσεων, σκέφτονται και δρουν ώστε να συγκροτήσουν κοινωνίες στις οποίες δεν θα υφίστανται πλέον συγκεντρωτικές και ιεραρχικές μορφές της πολιτικής εξουσίας.

Με μια πρώτη ματιά, το βλέμμα για το πού βαδίζει ο κόσμος προσκρούει σε μια αναπόφευκτη διαπίστωση: το καθημερινό γίνεσθαι στο οποίο, ηθελημένα ή αθέλητα, συμμετέχουμε και, πολύ πιο συχνά απ' ότι μας αρέσει, πρωταγωνιστούμε, αναμφίβολα καθορίζεται από τη βία, ακριβέστερα εμποτίζεται από τη βία. Αυτό συμβαίνει στις υποχρεωτικές σχέσεις μας με τη γραφειοκρατία, στην επαφή με τους μηχανισμούς, την κουλτούρα της εξουσίας που σταθερά καθορίζει την ποιότητα και την ποσότητα των επιβολών των οποίων είναι κάτοχος και φορέας, στην οργανωμένη και ένοπλη ισχύ όλων των μιλιταρισμών που δικαιολογούν τις απαιτήσεις τους με το άλλοθι ότι μας προσφέρουν σιγουριά και εξασφαλίζουν

τη διατήρηση των δημοκρατικών ελευθεριών, στη συστηματική και δολοφονική εκμετάλλευση εκατομμυρίων ανθρώπινων υπάρξεων εκβιαζόμενων από την πείνα και την αθλιότητα στις οποίες υποβάλλονται, στην αντιδραστική θέληση ανταπόδοσης και στην όσια ανάγκη που προκαλεί τις εξεγέρσεις, αλλά σπανίως καταφέρνει να μετατραπεί στη χαρά της εξέγερσης. Τα δελτία ειδήσεων, με εικόνες και λέξεις, μας δείχνουν καθημερινά κοιμητήρια που χωρίς σταματημό σκορπίζονται στον πλανήτη όπου φιλοξενούμαστε εμείς οι άνθρωποι.

### **Ένα πρόβλημα όχι μόνο ηθικό**

Αν θεωρηθούν δεδομένες οι σκέψεις που μόλις παρατέθηκαν και παραμένοντας στο πλαίσιο της πολιτικής, σ' αυτό το άρθρο μ' ενδιαφέρει να εξετάσω κάποιες βαθύτερες σκέψεις για το νόημα της χρήσης των βίαιων μεθόδων στις οποίες μπορεί να προσφύγουν οι καταπιεσμένοι και οι εκμεταλλεζόμενοι, οι υποταγμένοι γενικά, για ν' αντιτεθούν στις κυρίαρχες δυνάμεις, είτε κατά την όσια πράξη της εξέγερσης εναντίον της καταπίεσης που υφίστανται, είτε κυρίως όταν συνειδητοποιούν την ανάγκη πραγμάτωσης εναλλακτικών αρχών και ιδανικών.

Παρότι γνωρίζω ότι στο ζήτημα της βίας η σχέση της με την ηθική είναι ουσιαστική, εγώ πιστεύω ότι το πρόβλημα δεν είναι μόνο ηθικό, ή μάλλον δεν είναι μόνο και κυρίως ηθικό. Πράγματι χρειάζεται να θυμόμαστε ότι, όντας η ηθική σε όλα τα επίπεδα ένα ναρκοπέδιο, είναι πολύ επικίνδυνο, αλλά κυρίως ακατάλληλο, να την επιλέγουμε σαν μοναδική βάση για την αποτίμηση της αξίας των επιλογών μας. Η ηθική ασχολείται και αναζητεί την ορθότητα των ανθρώπινων συμπεριφορών σε σχέση με τις έννοιες του καλού και του κακού, οι οποίες εφόσον με κανέναν τρόπο δεν μπορούν να θεωρηθούν δεδομένες, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στον καθορισμό τους προκύπτουν αναπόφευκτα οπτικές όχι μόνο διαφορετικές, αλλά και πολύ εύκολα αντιτιθέμενες. Μπορούμε ευλόγως να ισχυριστούμε ότι στην πραγματικότητα υπάρχουν διαφορετικές ηθικές, που ενίοτε παρουσιάζονται σαν μοναδικές, έτσι ώστε η επιλογή μιας απ' αυτές, προφανώς με αιτιολογημένους λόγους, να σημαίνει σχεδόν μοιραία τον αποκλεισμό ή την καταδίκη όλων των άλλων. Υπάρχουν έτσι, παραδείγματος χάριν, πολλές θρησκευτικές ηθικές, με την κάθε μια



άρρηκτα συνδεδεμένη με τη θρησκεία της αναφοράς της, υπάρχει μια ηθική της ελευθερίας, μια ηθική της προσταγής, μια ηθική της εξουσίας, μια ηθική της βίας, μια ηθική της μη βίας, κ.ο.κ. Η κάθε μια έχει έγκυρες και δικαιολογημένες αιτιολογίες, που είναι αναμφισβήτητες για όποιον τις ενστερνίζεται. Ποτέ κανείς δεν ενστερνίστηκε μια ηθική επιλογή καθεαυτή, αφού πίσω από κάθε μια τους υπάρχουν πάντοτε μία ή περισσότερες επιλογές υπαρξιακής ή φιλοσοφικής έννοιας.

Το κύριο πρόβλημα το οποίο πρέπει να είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε, είναι αν έχει νόημα αυτό που κάνουμε. Να διερωτηθούμε δηλαδή κατά πόσο η συνειδητή και προγραμματισμένη χρήση βίαιων μορφών εξέγερσης εναντίον των καταπιεστικών δομών που θα επιθυμούσαμε να συντρίψουμε, είναι λειτουργική, κατά πόσο δηλαδή είμαστε όντως σε θέση να έχουμε αντίστοιχα και συμφυή αποτελέσματα, ακόμη και από ηθική άποψη, μ' εκείνες τις ιδανικές προϋποθέσεις που θα έπρεπε να κινητοποιούν τις πράξεις μας και να μας ωθούν να τις επιλέξουμε.

Για να γίνω πιο κατανοητός, θεωρώ ότι πρώτα απ' όλα είμαι υποχρεωμένος να ξεκαθαρίσω τους λόγους που μπορούν να μας οδηγήσουν στην τελική μας επιλογή. Οφείλουμε δηλαδή να έχουμε πλήρως συνειδητοποιήσει ότι πριν επιλέξουμε το πώς θα δράσουμε, είναι απαραίτητο να έχουμε φτιάσει σε μια κάποια βεβαιότητα σε σχέση μ' αυτό, από τη στιγμή που οποιαδήποτε ενέργεια σαφώς βίαιη, είναι καθεαυτή φορέας μιας ικανής δόσης δύναμης εναντίον αυτού που θα τη δεχθεί, εφόσον τείνει να τον εκμηδενίσει και στην καλύτερη περίπτωση να τον υποτάξει. Πράγματι, η χρήση βίας εμπεριέχει κατά βάθος τη θέληση να εκμηδενιστεί ο αντίπαλος, να εξουδετερωθεί, να τιμωρηθεί, να υποταχθεί, να εξουδετερωθεί. Και υπάρχει μεγαλύτερη δύναμη απ' αυτή που δίνει τη δυνατότητα εκμηδένισής του; Ως εκ τούτου μια τέτοια επιλογή σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να γίνει με επιπολαιότητα, ελαφρότητα ή βιασύνη, αλλά πρέπει να είναι προϊόν προσεκτικής σκέψης και μελέτης.

### **Μια αναρχική άποψη**

Η δική μου είναι μια, όχι η, αλλά μια, αναρχική άποψη. Συνεπώς έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά της αναρχικής οπτικής που, όντας μερική, σχετική και όχι απόλυτη, όπως όλες οι οπτικές που δεν περιορίζονται σ' ένα συγκεκριμένο πεδίο

δράσης, αντιπροσωπεύει μια θεώρηση ικανή να συμπεριλάβει οικουμενικές αξίες, τις οποίες προτείνει με τη συνείδηση ότι εμπεριέχουν μια εγκυρότητα ικανή να επεκταθεί στους πάντες και σε όλες τις περιπτώσεις. Και η αναρχική άποψη ως αρχή προϋποθέτει πριν από οτιδήποτε άλλο, την άνευ όρων άρνηση κάθε μορφής καταπιεστικής εξουσίας και κυριαρχίας, καθώς δέχεται την ύπαρξη μιας ισότητας κοινωνικά διάχυτης, επιδιώκει τη διαρκή άσκηση της ελευθερίας και αρνείται οποιαδήποτε άσκηση βίας για την υλοποίηση των αποφάσεων και της συλλογικής θέλησης, αποφάσεων που παίρνονται μέσω οριζόντιων, μη ιεραρχικών και μη άκαμπτων δομών.

Ποιο είναι κατά βάθος το πρόβλημα σε σχέση με την πιθανότητα πραγμάτωσης μιας μελλοντικής αναρχικής κοινωνίας; Όπως βλέπω εγώ τα πράγματα, αυτό έχει να κάνει με το ξεπέρασμα και την κατεδάφιση των ιστορικά, δομικά και κυρίως πολιτιστικά παγιωμένων εμποδίων, τα οποία εδραιώνουν την τάξη της εξουσίας και της ιεραρχίας. Η θεσμοθέτηση της σημερινής εξουσίας, πράγματι, που νομιμοποιεί την αναγκαιότητα ύπαρξης της ιεραρχικής προσταγής και την άσκησή της μέσω της χρήσης της συντεταγμένης ισχύος, έχει ουσιαστικά δύο μορφές δικαιολόγησης: 1) η πιο παλιά και αταβιστική είναι θρησκευτικού τύπου, σύμφωνα με την οποία ο ένας ή περισσότεροι θεοί, από τη στιγμή που δεν εμπιστεύονται την ανθρώπινη ατέλεια την οποία έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι από το ύψος της υπεράνθρωπης εξουσίας τους, υποχρεώνουν την ανθρωπότητα να υπακούει σε ορισμένους επιλεγμένους απ' αυτούς ανθρώπους, προκειμένου να πραγματοποιηθεί το θεϊκό θέλημα, αποκαλυφθέν και γενικά θεσπισθέν μέσω των ιερών κειμένων· 2) η άλλη, λαϊκού χαρακτήρα, είναι το χομπσιανό *homo hominis lupus*, σύμφωνα με το οποίο, απ' τη στιγμή που από τις απαρχές της φυσικής κατάστασης κάθε άνθρωπος είναι εχθρός των άλλων ανθρώπων, για να μπορέσει να ζήσει με ασφάλεια και αρμονία, στην κοινωνία την οποία συγκροτεί έχει ανάγκη να βρει κάποιον να προσταξεί, κάποιον που να είναι σε θέση να επιβάλλει με την ισχύ εκείνη την τάξη η οποία είναι απαραίτητη για μια κοινή ζωή και για την οποία υπάρχει η διαδεδομένη πεποίθηση πως διαφορετικά δεν θα μπορούσε να υπάρξει.

Το καθήκον των αναρχικών λοιπόν είναι να κάνουν προτάσεις και να δράσουν προκειμένου να δείξουν και να πεί-

σουν ότι οι δικαιολογίες για τη θεϊκή βούληση και την ανάγκη προσταγής από τα πάνω έχουν καθοριστεί ιστορικά και δεν είναι τίποτα άλλο από απλές ανθρώπινες πεποιθήσεις, επιβαλλόμενες και νομιμοποιημένες με το πέρασμα του χρόνου από τη θέληση των ανά καιρούς ισχυρών. Όχι μόνο δεν ισχύουν, αλλά μπορούν ν' αντικατασταθούν πλήρως από μια θεώρηση που βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, στη συλλογική διεύθυνση των πραγμάτων χωρίς έλεγχο από τα πάνω, στη δυνατότητα οργάνωσης χωρίς ιεραρχία και προσταγή, σε μορφές οριζόντιας διαχείρισης. Μπορούμε κάλλιστα να μη μας κυβερνούν, αλλά να αυτοκυβερνιόμαστε, αντικαθιστώντας τη δύναμη επιβολής με την αμοιβαιότητα, την αλληλεγγύη και την αποτελεσματική συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων, οι οποίες δεν θα υπάρχει πλέον ανάγκη να επιβάλλονται με τη δύναμη και τη δικαυκή νομιμότητα των ένοπλων σωμάτων των προορισμένων για την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη, δηλαδή από τους εκτελεστές της θέλησης των αυταρχικών θεσμών.

### **Απουσία της βίας**

Αναρχικά λοιπόν, οι αποφάσεις για τα διάφορα ζητήματα θα πρέπει να παίρνονται και να υλοποιούνται με τη συμμετοχή των πάντων, αφού δεν μπορούν και δεν πρέπει να επιβάλλονται, αλλά να είναι αποτέλεσμα επιθυμίας και συναίνεσης όλων των ατόμων που συμμετέχουν και συναποτελούν τη δεδομένη κοινωνία. Αυτή είναι μια από τις θεμελιώδεις αρχές που μας διακρίνει. Γι' αυτό δεν αρκεί και είναι υπερβολικά απατηλό να περιοριστούμε να καταργήσουμε τους μπάτσους και αυτούς που τους διατάζουν. Αντιθέτως, πρέπει προπάντων να καταφέρουμε να εξαφανίσουμε την αναγκαιότητα, εσωτερικευμένη και εκ των πραγμάτων, της δουλειάς και της παρουσίας τους. Αυτό μπορεί να συμβεί μονάχα αντικαθιστώντας την αυταρχική βία μιας κεντρικής κυβέρνησης, που επιβάλλεται προστατευόμενη από τους μπάτσους, με μορφές ελευθεριακής αυτοκυβέρνησης από τις οποίες απουσιάζει η βία και δεν έχουν καμία ανάγκη τους μπάτσους. Ο ίδιος ο Μαλατέστα είχε κατανοήσει κάτι τέτοιο και είχε προτάξει περισσότερο από ένα επιχειρήματα προκειμένου να το καταλάβουν οι σύντροφοι και όλοι αυτοί που ενδιαφέρονται για τις αναρχικές προτάσεις. «Η εξάλειψη του σωματικού καταναγκασμού δεν αρκεί για ν' αναδειχθεί η αξιοπρέπεια ενός ελεύ-

θερου ατόμου, αλλά αυτό πρέπει να έχει μάθει ν' αγαπά τους ομοίους του, να σέβεται τα δικαιώματα που θέλει να σέβονται οι άλλοι για λογαριασμό του, ν' αρνείται τόσο να τον διατάζουν όσο και να διατάζει... Ο χωροφύλακας δεν είναι ακριβώς βίαιος, αλλά το τυφλό όργανο στην υπηρεσία του βίαιου» [1].

Έχει συνεπώς νόημα, προκειμένου να υλοποιηθούν οι αναρχικές πολιτικές προτάσεις, η χρήση βίαιων μέσων και οργάνων προκειμένου ν' αντιπαλευτεί η καταπίεση και η επιβολή των κρατών και των εκμεταλλευτών; Αξίζει τον κόπο και είναι σύμφωνο και συναφές με τις αρχές μας, να εκθέτουμε σε κίνδυνο τόσο τη δική μας, όσο και τη ζωή των άλλων, στον αγώνα για την ελευθερία; Από μια πρώτη ματιά θ' απαντούσαμε, σε κάθε περίπτωση, όχι. «Οι αναρχικοί είναι εναντίον της βίας. Αυτό είναι γνωστό. Η κεντρική ιδέα του αναρχισμού είναι η εξάλειψη της βίας από την κοινωνική ζωή· είναι η οργάνωση των θεμελιωδών κοινωνικών σχέσεων βάσει της ελεύθερης θέλησης των ατόμων, χωρίς την παρέμβαση του χωροφύλακα» [4].

Στην πραγματικότητα η απάντηση δεν είναι ούτε απλή, ούτε άμεση, ούτε δεδομένη, όπως συμβαίνει πάντοτε με ερωτήματα εξαιρετικά σύνθετα, εφόσον για τους αναρχικούς είναι θεμελιώδης η μελέτη του προβλήματος της αντίστασης. Δεδομένου ότι είναι ανήθικο να υποφέρεις και να μην εξεγείρεσαι και, πέρα από ανήθικο, είναι και βλαπτικό, αφού δεν κάνεις τίποτ' άλλο από το να επικυρώνεις την καταπίεση χωρίς να προσφέρεις κάποια πιθανότητα απελευθέρωσης. Για τους αναρχικούς είναι θεμελιώδες και αναγκαίο να εξεγείρονται και να εναντιώνονται στη βία των συντεταγμένων εξουσιών, έτσι ώστε αυτή να σταματήσει να αποτελεί εργαλείο των πολιτικών ρυθμίσεων. «Η βία δικαιολογείται μόνο όταν είναι αναγκαία για την υπεράσπιση του εαυτού μας και των άλλων απέναντι στη βία. Όταν παύει να υπάρχει αυτή η αναγκαιότητα, αρχίζει το έγκλημα... Ο σκλάβος βρίσκεται πάντοτε σε κατάσταση νόμιμης άμυνας και συνεπώς η βία του εναντίον του αφέντη, εναντίον του καταπιεστή, είναι πάντοτε δικαιολογημένη ηθικά και το μόνο κριτήριο που μπαίνει είναι η χρησιμότητα και η οικονομία δυνάμεων σε σχέση με τον ανθρώπινο κόπο και πόνο» [3].

Ιδού που επανέρχεται πλήρως ο ηθικός προβληματισμός. Αλλά μπορεί να συζητηθεί μόνο όταν οριστούν γενικά και οικουμενικά η ιδέα και ο σκοπός απ' όπου εμπνέεται. Η αρχή από

την οποία εμπνέεται δεν έχει σε τίποτα να κάνει με την ηθική, έχει όμως να κάνει ο έσχατος σκοπός ο οποίος πρέπει να επιτευχθεί, δηλαδή η αυτοδιευθυνόμενη κοινωνία σύμφωνα με τις αναρχικές αρχές της κοινωνικής ελευθερίας, που καθίσταται έτσι η βάση οποιασδήποτε μελλοντικής ηθικής. Ο Μαλατέστα ορίζει την έννοια και τα όρια της χρήσης της βίας, σύμφωνα με τον σκοπό του θριάμβου του αναρχισμού. Όντας αυτός αντίθετος με τη βία, αλλά και μη θέλοντας να την υφίσταται, θεωρεί δίκαιη και δικαιολογημένη την εξέγερση, ακόμη και τη βία, προκειμένου ν' απελευθερωθούμε από τον καταπιεστή. Όμως, αφού ο θεμελιώδης σκοπός, δεν είναι η απελευθέρωση απ' αυτόν ή τον άλλο καταπιεστή συγκεκριμένα, αλλά γενικά από την καταπίεση που θεμελιώνεται με τη βία, εφόσον επιτευχθεί ο πρωταρχικός σκοπός και απελευθερωθούμε, η χρήση της βίας πρέπει ν' αποκλείεται εξ ολοκλήρου. Χρησιμοποιείται μόνο αν δεν υπάρχει άλλο δυνατό μέσο απελευθέρωσης και συνιστά συνεπώς αποκλειστικό εργαλείο άμυνας απέναντι στη βία της κυριαρχίας, κι όχι εργαλείο διαχείρισης και κοινωνικής συγκρότησης. Για τους αναρχικούς η βία είναι αντικοινωνική.

### **Η αναγκαιότητα της άμυνας**

Ο Μαλατέστα εκφράζει και διατυπώνει μια οικουμενική αρχή, ικανή να δώσει νόημα στην επιλογή της δράσης: η βία είναι μια θλιβερή αναγκαιότητα και δικαιολογείται μόνο από την αναγκαιότητα της άμυνας και της μη υποταγής. Καθώς ασπάζομαι πλήρως αυτή την άποψη και, παρότι αναγνωρίζω πως είναι δύσκολο να περιορίσουμε σε μια πρόταση μια τόσο σύνθετη προβληματική, λέω ότι *οι αναρχικοί είναι αντιβίαιοι, χωρίς να είναι μη βίαιοι.*

Όπως όλες οι διατυπώσεις αρχών, που εκ φύσεως ανάγονται σε πολύ ευρύτερα επίπεδα στοχασμού, για να μπορέσουμε να καταλάβουμε και τη συγκεκριμένη, χρειάζεται να αναγνωριστεί πλήρως το πνεύμα και το νόημά της, διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος να εργαλειοποιηθεί, αν όχι να μυθοποιηθεί. Λόγω μιας τέτοιας ανάγκης θα ήθελα να πω κάποια πράγματα για την προσέγγιση του Μαλατέστα, γιατί θεωρώ ότι πρέπει να γίνει πλήρως κατανοητή. Ο δικός μας Ερίκο ήταν ένας πεισμένος εξεγερτικός και τέτοιος παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του, αν και στις τελευταίες σκέψεις του άρχισε να ασκεί κάποια κριτική, που όμως δεν άγγιζε στο ελά-

χιστο τη βασική του πεποίθηση. Αυτό ισχύει τόσο για την άμεση δράση στην οποία ενεπλάκη, όσο και για τις θεωρητικές του απόψεις. Από τη *Συμμορία του Ματέζε* μέχρι την *Κόκκινη Βδομάδα*, για να παραθέσουμε τα πιο γνωστά ιστορικά γεγονότα, με την καρδιά, τη σκέψη και με μεγάλη γενναιοψυχία, πληρώνοντας πάντοτε σε πρώτο πρόσωπο, βρέθηκε στην πρώτη γραμμή της οργάνωσης και της προώθησης της λαϊκής εξέγερσης, η οποία επιθυμούσε να εξελιχθεί σε κοινωνική επανάσταση. Όμως αφιέρωσε σελίδες και σελίδες σ' έναν προσεκτικό θεωρητικό στοχασμό προκειμένου να ξεκαθαρίσει ποια θα πρέπει να είναι η αναρχική συνδρομή στον εξεγερτικό αγώνα, ασχολούμενος κυρίως με ποια θα πρέπει να είναι αυτή στην περίπτωση νίκης. Αν υπάρχει ένα όριο στη σκέψη του, έγκειται στο ότι σ' όλη του τη ζωή δεν κατάφερε ποτέ να βρει άλλον πιθανό δρόμο για την επανάσταση πέρα από την εξέγερση, για την οποία όμως κάθε σκέψη του ακολουθεί ενσυνείδητα ένα ακριβές σχήμα: για να καταφέρουμε να οικοδομήσουμε την αναρχία κατ' αρχήν πρέπει να εξεγερθούμε, είναι το περίφημο αναγκαίο κακό το οποίο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε, προκειμένου να γκρεμίσουμε το σύστημα της καταπιεστικής εξουσίας.

Αλλά είχε άκρως ξεκαθαρισμένες ιδέες για το τι θα είναι η εξέγερση. Η εξέγερση είναι ο λαός που ξεσηκώνεται, το σύνολο των εκμεταλλευόμενων, των απόβλητων, των περιθωριοποιημένων και όλων των καταπιεσμένων, οι οποίοι, μη διατεθειμένοι πλέον να υποφέρουν, αποφασίζουν με την καρδιά τους να σπάσουν τις αλυσίδες και ν' ανατρέψουν τους καταπιεστές τους. Είναι ένας πραγματικός λαϊκός αγώνας, κι αν χρειαστεί, ένας λαϊκός πόλεμος. Τίποτα το πρωτοποριακό, το ελιτίστικο, καμία σχέση με τη συνειδητή μειοψηφία που δρα αυθαιρέτως στο όνομα του λαού. Τάχθηκε πάντοτε εναντίον των βομβιστών, αυτών που κάνουν επιθέσεις, των μιμητών του Ραβασόλ, αυτών που, με γενναιοψυχία, επιτίθενται με το ίδιο τους το χέρι στον εχθρό, διεξάγοντας έναν πόλεμο που, όπως όλοι οι πόλεμοι, γίνεται για να κερδηθεί και επιδιώκει την εκμηδένιση του αντιπάλου. Η αναγκαία βία είναι μόνο αυτή της άμυνας, συμπεριλαμβάνοντας στην άμυνα και την επιθυμία απελευθέρωσης από την καταπίεση, ενώ δεν μπορεί να είναι τέτοια αυτή που, στο όνομα της απελευθερωτικής θέλησης, υιοθετεί τη λογική της πολεμικής επίθεσης στον εχθρό για να τον καταστρέψει. Είναι προφανές γι' αυτόν, αλλά

και για κάθε πεισμένο αναρχικό, ότι η βία πρέπει να σταματήσει μόλις η εξέγερση καταστήσει ανενεργούς τους καταπιεστές και τους τυράννους, ακριβώς για να μην επιτρέψει την εμφάνιση απαίσιων μορφών βίας, οι οποίες λόγω του υπάρχοντος μίσους και της καταπιεσμένης μνησικακίας, θα μπορούσαν να εκδηλωθούν μέσα στο ντελίριο της νίκης.

### Η σύγκρουση των εξουσιών

Δεν είναι δύσκολο να έρθουμε στο σήμερα, όπου αυξάνει μια κατακερματισμένη χρήση της βίας εκ μέρους ανατρεπτικών τάσεων ποικίλης έμπνευσης. Από τις Ερυθρές Ταξιαρχίες και τους άλλους εγχώριους μαχόμενους σχηματισμούς στον ισλαμικό φονταμενταλισμό που δρα σε παγκόσμιο επίπεδο. Με διαφορετική ιδεολογική βάση, δρουν όλες σπέρνοντας τον τρόμο, είτε μεταξύ των γραμμών του εχθρού που θέλουν να χτυπήσουν, είτε μεταξύ των ανθρώπων των περιοχών που χτυπιούνται. Σύμφωνα με τα αναρχικά κριτήρια τα οποία παρουσιάσαμε εδώ, οι βίαιες ενέργειες των ανατρεπτικών επιθέσεων που βλέπουμε καθημερινά, δεν έχουν σε τίποτα να κάνουν με μια εξεγερτική θέληση. Σε ότι αφορά τη Δύση, μου φαίνεται, αντιθέτως, έκφραση μαχόμενων *élite*, που προσπαθούν να διεξάγουν έναν ανελέητο πόλεμο, ο οποίος ουσιαστικά εκλαμβάνεται από τις μάζες που θα ήθελαν να εμπλέξουν σαν ασαφής και ξένος. Είναι ένας προσωπικός πόλεμος ο οποίος, άσχετα με τις προθέσεις, σε κάποιες περιπτώσεις διακηρυγμένες σε κάποιες άλλες όχι, έχει τη γεύση της σύγκρουσης μεταξύ αντιτεθέμενων εξουσιών και διεξάγεται στο όνομα του περίφημου λαού του 19ου αιώνα, ο οποίος όμως, αντί να εξεγείρεται στο πλευρό τους, κοιτάζει τρομαγμένος και ζητά την προστασία των ισχυρών ανθρώπων των θεσμών προκειμένου να προστατευθεί. Σε ότι αφορά την Ανατολή και τη Μέση Ανατολή, επειδή η πολιτιστική και κοινωνική κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική, θα πρέπει ν' αναλυθεί ξεχωριστά και με σοβαρότητα, κι εδώ δεν είναι το κατάλληλο μέρος για κάτι τέτοιο.

Προσωπικά προτιμώ να μη θεωρώ την εξέγερση σαν τη μοναδική επαναστατική δραστηριότητα. Τη βρίσκω περιοριστική και περισταλτική. Μάλιστα, όσο περισσότερο περνά ο καιρός, τόσο περισσότερο πείθομαι ότι δεν είναι αυτός ο κύριος δρόμος που πρέπει ν' ακολουθήσουμε, με την έννοια ότι δεν περιλαμβάνει όλες τις δυνάμεις και ενέργειες για να υπάρ-

ξει η λαϊκή αφύπνιση. Κατά τη γνώμη μου η αναρχία διακρίνεται κυρίως λόγω της μορφής της κοινωνίας και της αυτοδιευθυντικής μεθόδου που προτείνει, και όχι λόγω της εναντίωσής της στο υπάρχον. Στην πραγματικότητα η εναντίωσή της είναι άμεση συνέπεια της σαφώς εναλλακτικής της τοποθέτησης απέναντι στην κυριαρχία. Όχι αντιστρόφως, ότι δηλαδή τοποθετούμαστε εναλλακτικά απέναντι στην κυριαρχία λόγω κυρίως της εναντίωσής μας στο υπάρχον. Αυτό δεν σημαίνει ότι είμαι αντίθετος στις λαϊκές εξεγέρσεις. Αυτές θα υπάρχουν όσο θα υπάρχουν αδικίες, καταπίεση και εκμετάλλευση. Κι όταν ο λαός αφυπνιστεί κι έχει την ευκαιρία, όπως κάθε άλλος αναρχικός, θα συμμετέχω πεισμένος και θα κάνω αυτό που μου αναλογεί, γιατί η εξέγερση εναντίον των αυταρχικών ενεργειών της εξουσίας είναι καθεαυτή δίκαιη. Αλλά η γνώση μου λέει ότι δεν είναι αυτός, καθεαυτός, ο δρόμος για την πραγμάτωση μιας κοινωνίας απελευθερωμένης και ελεύθερης. Η ιστορία είναι γεμάτη από παραδείγματα νικηφόρων εξεγέρσεων, που στη συνέχεια εγκαθίδρυσαν τρομερές ολοκληρωτικές εξουσίες. Απ' ότι ξέρω, ή πιστεύω ότι ξέρω, ο εξεγερτικός δρόμος, καθεαυτός, είναι εντελώς ανεπαρκής σαν πραγματικό μέσο απελευθέρωσης και οικοδόμησης της άλλης κοινωνίας την οποία ονειρεύεται ο αναρχικός.

### **Διεύθυνση χωρίς εξουσία**

Η αναρχία προσδιορίζεται και διακρίνεται λόγω της μεθόδου μέσω της οποίας τα ίδια της τα υποκείμενα λαμβάνουν τις αποφάσεις και λόγω της αρχής της διεύθυνσης των υποθέσεων χωρίς την ύπαρξη μιας εξουσίας θεσμισμένης από τα πάνω που θα επιβάλλει τη θέλησή της, και όχι λόγω του τύπου της εξέγερσης που θα χρησιμοποιήσει. Είμαστε αναρχικοί όχι γιατί απλώς αισθανόμαστε την ανάγκη να εξεγερθούμε, αλλά γιατί θέλουμε να οικοδομήσουμε κάτι το εναλλακτικό, το οποίο θα τείνει στη μέγιστη δυνατή πολιτική, κοινωνική και υπαρξιακή ελευθερία. Οι εξεγέρσεις και οι διάφορες μορφές της επανάστασης με κανέναν τρόπο δεν είναι μια δική μας ιδιαιτερότητα, δεν είναι αυτό που μας διακρίνει. Οι πάντες, συμπεριλαμβανομένων των μπολσεβίκων, των ισλαμιστών, μέχρι και των φασιστών, εφόσον καταπιέζονται και εμποδίζονται να εκφραστούν, τείνουν να εξεγείρονται, προκειμένου ν' απελευθερωθούν απ' ότι τους καταπιέζει. Αλλά η εξέγερσή τους και, εφόσον υπάρξει, η επανάστασή τους, έχουν



μια γεύση καθόλα διαφορετική από τη δική μας, αναμφιβό-  
λως αντίθετη. Αυτοί, με ιδεολογικές αιτιολογήσεις και ιδανικά  
διαφορετικά μεταξύ τους, θέλουν την εγκαθίδρυση μιας νέας  
ισχυρής εξουσίας, απόλυτης, ολοκληρωτικής, θεοκρατικής. Ε-  
ξεγείρονται απέναντι στην υπάρχουσα εξουσία επειδή θέλουν  
να μπουν στη θέση της και να κυριαρχήσουν πάνω στους αν-  
θρώπους. Εμείς, όταν καταφέρουμε να εξεγερθούμε, αντιθέ-  
τως, θα θέλουμε να γκρεμίσουμε όχι μόνο την υπάρχουσα ε-  
ξουσία, αλλά και κάθε άλλη μορφή κυριαρχίας, γιατί θέλουμε  
να οικοδομήσουμε μια κοινωνία θεμελιωμένη στην απουσία  
ιεραρχίας και κυρίαρχης εξουσίας. Δεν παρουσιαζόμαστε ως  
εκ τούτου σαν εξεγερτικοί, αλλά κυρίως ως φανατικοί ερα-  
στές της ελευθερίας, όλης της δυνατής ελευθερίας, της αυτο-  
κυβέρνησης, της θέλησης να μην μας κυβερνούν από τα πά-  
νω και να ζούμε και να συμβιώνουμε με τους άλλους χωρίς  
βίαση επιβολή, με αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα και τη μέγιστη  
συναινετική συμφωνία.

Δεν πρέπει να φοβόμαστε να δανειστούμε, οφείλουμε ό-  
μως να παραμείνουμε αμετακίνητοι στις ιδέες μας. Πρέπει να  
δημιουργήσουμε τόπους ελευθεριακού πειραματισμού, όπου  
θα μπορούμε να ζούμε και να δοκιμάζουμε μορφές αυτοκυ-  
βέρνησης και κοινωνικής αλληλεγγύης, λέγοντας όχι στη δι-  
δαχή ενός και μόνο μοντέλου, να σε πολλά περισσότερα. Πο-  
λυσθενείς, πολυκεντρικοί και άκεντροι τόποι, χωρίς ιεραρχίες  
και γραφειοκρατίες στο εσωτερικό τους, ικανοί να γεννούν  
καινοτομίες και πολιτιστικές ανατροπές, να είναι δημιουργι-  
κοί και χωρίς προκαταλήψεις, αποτελώντας παραδείγματα  
για το πώς μπορεί να φτιαχτεί και να υπάρξει μια κοινωνία.  
Στιγμές συλλογικής αυτοκυβέρνησης, ελευθεριακά κοινωνικά  
κέντρα, ελευθεριακά σχολεία, ελευθεριακοί δήμοι από τα κά-  
τω, δυνατότητα για όποιον επιθυμεί να προβεί σε κοινούς πει-  
ραματισμούς και οτιδήποτε άλλο έρχεται στο μυαλό που αντι-  
προσωπεύει και δείχνει την κοινωνία την οποία επιθυμούμε.  
Μια κοινωνία μέσα στην κοινωνία τελικά, ικανή ν' ανατρέψει  
τα υπάρχοντα μοντέλα και το συλλογικό φαντασιακό. Αν ενώ  
διαδίδεται δεχτεί την επίθεση από τις θεσμισμένες εξουσίες,  
τότε θα αμυνθεί και θα εξεγερθεί για να διατηρήσει το δι-  
καίωμά της στην ελεύθερη επιλογή, στην ελεύθερη σκέψη,  
στον ελεύθερο πειραματισμό. Είναι δυνατόν να υπάρξει! Και,  
πιστέψτε με, είναι πολύ πιο ισχυρή και θορυβώδης από ο-  
ποιαδήποτε εκπυρσοκρότηση όπλου ή έκρηξη βόμβας, από

οποιονδήποτε πόλεμο, οποιαδήποτε βίαη ενέργεια.

### Σημειώσεις

1. Errico Malatesta, «Umanita Nova», 20 Ιούλη 1920.
2. Errico Malatesta, «Umanita Nova», 25 Αυγούστου 1921.
3. Οπ.π.

*Το άρθρο του Αντρέα Πάπι δημοσιεύτηκε στην ιταλική μηνιαία επιθεώρηση La rivista anarchica, τεύχος 296, Φλεβάρης 2004.*

*Errico Malatesta*  
**ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΑ**

«ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΑ ΚΑΘΑΡΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ, δεν υπάρχουν ηθικές αρχές ανώτερες των ιδιαίτερων συμφερόντων των ανταγωνιζόμενων τάξεων, όπως και των αντιπάλων κρατών», λέει ο Ενρίκο Μελεντάντρι, σ' ένα άρθρο του που δημοσιεύτηκε στον «Proletario» της Νέας Υόρκης, το οποίο ένας συντάκτης του παρισινού «Libertaire» μετέφρασε προκειμένου ν' απαντήσει στον δικό μας Λουίτζι Φάμπρι, ο οποίος σε μια νεκρολογία του δεν επέδειξε τον απαραίτητο σεβασμό απέναντι στον θεωρητικό της βίας Ζωρζ Σορέλ. Και σαν συνέπεια αυτής του της άποψης ο Μελεντάντρι αρνείται να «εξετάσει τη βία βάσει μιας δημοκρατικής και ειρηνιστικής νοοτροπίας», ισχυριζόμενος ότι «οι επαναστάτες συνδικαλιστές αδιαφορούν για μια σε βάθος μελέτη της βίας, ταυτίζοντάς την μ' αυτή που χρησιμοποιεί η μπουρζουαζία σ' όλες τις χώρες προκειμένου να εκμηδενίσει το προλεταριάτο, και θεωρώντάς την σαν την υπέρτατη επιβουλή των περίφημων δικαιωμάτων του πολιτισμού, της προόδου και της ισότητας». Και συνεχίζει εκδηλώνοντας τη μέγιστη περιφρόνησή του για τις «ηθικές αρχές», υποστηρίζοντας ότι στην πραγματικότητα το μόνο πράγμα που μετράει, το μόνο πράγμα που έχει σημασία, είναι «η δύναμη και η βία, όροι που συχνά ταυτίζονται και αλληλοσυμπληρώνονται».

Μου φαίνεται ότι, παρά τις επαναστατικές ρητορείες και εναντίον των προθέσεων του Μελεντάντρι και πιθανώς και εκείνων του δασκάλου του Σορέλ, όλα αυτά θέτουν τη φιλοσοφία της ιστορίας στην υπηρεσία των κυρίαρχων τάξεων, οι οποίες, έχοντας τη δύναμη και τη δυνατότητα ν' ασκήσουν με μεγάλη αποτελεσματικότητα τη βία, είναι οι μοναδικές που επωφελούνται από την αποδέσμευση από κάθε ηθική καταδίκη.

Αλλά ευτυχώς η αλήθεια δεν είναι αυτή που παρουσιάζει για τους «επαναστάτες συνδικαλιστές» ο Μελεντάντρι και η

βία δεν είναι ο μοναδικός, ούτε ο κύριος συντελεστής της ανθρώπινης εξέλιξης.

Σίγουρα η ιστορία είναι γεμάτη συγκρούσεις και σφαγές ανάμεσα σε λαούς, τάξεις, οικογένειες, άτομα. Και συγκρούσεις και σφαγές βλέπουμε οπουδήποτε κι αν στρέψουμε το βλέμμα γύρω μας. Αλλά αληθεύει επίσης ότι αν δεν υπήρχαν παρά μόνο συγκρούσεις και σφαγές, αν το μίσος, ο ανταγωνισμός, ο πόλεμος ήταν χαρακτηριστικά αποκλειστικά ή κυρίαρχα στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, η ανθρωπότητα δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί και να προοδεύσει, και μάλιστα δεν θα μπορούσε καν να ονομάζεται ανθρωπότητα, αφού θα αποτελείτο απλώς από ζώα με ανθρώπινη μορφή, ελάχιστα ανώτερα ή κατώτερα από τα άγρια θηλαστικά.

Παρά τους ποταμούς αίματος, παρά τους αφάνταστους πόνους και τις συνεχείς ταπεινώσεις, παρά την εκμετάλλευση και την τυραννία σε βάρος των πιο αδύναμων λόγω προσωπικής αδυναμίας ή κοινωνικής θέσης, παρά εν κατακλείδι τις συγκρούσεις και όλες τις συνέπειες τους, εκείνο που πραγματικά υπερισχύει στην ανθρώπινη συμβίωση, ή τουλάχιστον αυτό που συνιστά το ζωντανό και προοδευτικό στοιχείο της, είναι το αίσθημα της συμπάθειας, η έννοια της κοινής μοίρας της ανθρωπότητας που, υπό φυσιολογικές συνθήκες, θέτει ένα όριο στη σύγκρουση, πέρα από το οποίο δεν μπορεί να πάει κανείς χωρίς να προκαλέσει μια βαθιά αντιπάθεια και μια γενική απόρριψη. Είναι η ηθική που επικρατεί.

Ο επαγγελματίας ιστορικός της παλιάς σχολής μπορεί να προτιμά σαν κύριο στοιχείο των ερευνών και των διηγήσεών του τις ταραχές, τις μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ των λαών και των τάξεων, τους πολέμους, τις επαναστάσεις, τις διπλωματικές δολοπλοκίες και τις συνωμοσίες· αλλά εκείνο που πραγματικά έχει τη μεγαλύτερη σημασία, είναι οι άπειρες καθημερινές σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των ομάδων, που συνιστούν την πραγματική ουσία της κοινωνικής ζωής. Και είναι καλό να εξετάσουμε αυτό που συμβαίνει στη βαθύτερη, μύχια, σταθερή ζωή των ανθρώπινων μαζών, όπου σαφώς υπάρχουν ο αγώνας για την εξασφάλιση των καλύτερων συνθηκών ύπαρξης, η δίψα για κυριαρχία, η ζήλεια, ο φθόνος και όλα τα κακά πάθη που κάνουν τον άνθρωπο να στρέφεται εναντίον του ανθρώπου, αλλά υπάρχουν και η γόνιμη εργασία, η αλληλοϋποστήριξη, η συνεχής ανταλλαγή δωρεάν υπηρεσιών, η στοργή, η φιλία, η αγάπη κι όλα αυτά που φέρνουν

την προσέγγιση και την αδελφότητα. Και οι ανθρώπινες συλλογικότητες προοδεύουν ή παρακμάζουν, ζουν ή πεθαίνουν ανάλογα μ' αυτό που επικρατεί, ή μάλλον στον βαθμό που η αλληλεγγύη και η αγάπη επικρατούν του μίσους και της σύγκρουσης: η ίδια η ύπαρξη οποιασδήποτε συλλογικότητας δεν θα ήταν δυνατή αν τα κοινωνικά ένστικτα, τα οποία εγώ αποκαλώ καλά πάθη, δεν κυριαρχούσαν επί των κακών παθών, δηλαδή των βασικών εγωϊστικών ενστίκτων.

Η ύπαρξη συναισθημάτων στοργής και συμπάθειας μεταξύ των ανθρώπων, όπως η βίωση και η συναίσθηση των ατομικών και κοινωνικών πλεονεκτημάτων που προσφέρει η ικανοποίηση αυτών των συναισθημάτων, δημιουργούνται και θα δημιουργούνται από τις ιδέες της «δικαιοσύνης», του «δικαίου», της «ηθικής», που παρά τις τόσες αντιφάσεις, υποκρισίες και συμφεροντολόγα ψέμματα, συγκροτούν έναν σκοπό, ένα ιδανικό προς το οποίο βαδίζει η ανθρωπότητα.

Αυτή η «ηθική» είναι ευμετάβλητη και σχετική· ποικίλλει από εποχή σε εποχή, από λαό σε λαό, από τάξη σε τάξη, από άτομο σε άτομο, και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον οποιονδήποτε για τα συμφέροντα του ίδιου και της οικογένειάς του, της τάξης του, της χώρας του. Αλλά απέναντι σ' όλα αυτά που στην επίσημη «ηθική» χρησιμεύουν για την υπεράσπιση των προνομίων και της βίας των κυρίαρχων, περισεύει πάντοτε κάτι, που έχει να κάνει με το γενικό συμφέρον και αποτελεί κοινή κατάκτηση ολόκληρης της ανθρωπότητας, πέρα από ταξικές ή φυλετικές διακρίσεις.

Και μόνο ότι οι προνομιούχοι νιώθουν την ανάγκη να δικαιολογήσουν τη θέση τους (θέση που είναι αποτέλεσμα της κτηνώδους δύναμης), με οποιαδήποτε μορφή «ηθικής», συνιστά ένα σημαντικό βήμα προς μια ανώτερη ηθική· είναι ήδη μια απόδειξη ότι το προνόμιο δεν αισθάνεται σίγουρο για τον εαυτό του και είναι προορισμένο να εξαφανιστεί.

Κι αν το καλύτερο τμήμα του προλεταριάτου μάχεται εναντίον των μπουρζουάδικων θεσμών, θυσιάζεται για την υπόθεση και εκτίθεται σε κάθε είδους κινδύνους, το κάνει ακριβώς γιατί εμπυχώνεται από το ανώτερο ιδανικό της ανθρώπινης δικαιοσύνης. Αν εγείρετε από την ψυχή των προλεταρίων το αίσθημα της δικαιοσύνης και το κατευθύνετε το στη χρησιμοποίηση χωρίς όρια και χωρίς δισταγμούς της βίας, «εφόσον έτσι κάνουν οι μπουρζουάδες και οι κυβερνήσεις», μπορείτε να φτιάξετε ληστές, αλλά δεν μπορείτε να φτιάξετε

επαναστάτες: μπορείτε, αν κάποιες έκτακτες συνθήκες σας ευνοήσουν, ν' αντικαταστήσετε μια τάξη με μιαν άλλη, να εγκαταστήσετε μια νέα τυραννία και νέους προνομιούχους στη θέση αυτών που υπάρχουν σήμερα, αλλά δεν θα κατευθυνθούμε προς την ολική χειραφέτηση της ανθρωπότητας, προς την κοινωνία των ελεύθερων και των αδελφών για την οποία αγωνιζόμαστε.

Η βία είναι δυστυχώς αναγκαία για ν' αντισταθούμε στην αντίπαλη βία, κι εμείς οφείλουμε να λέμε κάτι τέτοιο και να προετοιμαζόμαστε, αν δεν θέλουμε η σημερινή κατάσταση της καλυμμένης σκλαβιάς, στην οποία βρίσκεται η μεγάλη πλειοψηφία της ανθρωπότητας, να παραταθεί και να επιδεινωθεί. Αλλά ενεδρεύει ο κίνδυνος να μεταμορφωθεί η επανάσταση σ' έναν κτηνώδη τσακωμό χωρίς ίχνος ιδανικού και χωρίς τη δυνατότητα ύπαρξης επωφελών αποτελεσμάτων· γι' αυτό χρειάζεται να επιμείνουμε στους ηθικούς σκοπούς του κινήματος και στην αναγκαιότητα, στο καθήκον, να μην ξεπεράσει η βία τα απολύτως απαραίτητα όρια.

Εμείς δεν μιλάμε για καλή βία όταν τη χρησιμοποιούμε εμείς και για κακή όταν τη χρησιμοποιούν οι άλλοι εναντίον μας. Εμείς λέμε ότι η βία είναι δικαιολογημένη, καλή, «ηθική», προσήκουσα, όταν χρησιμεύει για την υπεράσπιση του εαυτού μας και των άλλων εναντίον των απαιτήσεων των βίαιων· είναι κακή, είναι «ανήθικη», αν χρησιμεύει για την παραβίαση της ελευθερίας των άλλων.

Δυστυχώς πολλοί επαναστάτες στη ζέση του αγώνα, εξοργισμένοι από τις αιματηρές ατιμίες των κυβερνώντων, κατά τη χρήση των αναγκαίων μέσων για τον αγώνα, ή στη διδαχή της χρήσης τους, χάνουν την καθαρή εικόνα του σκοπού για τον οποίο μάχονται· και αντί να φτιάξουν συνειδητούς επαναστάτες, φτιάχνουν απλώς βίαιους ανθρώπους.

Κι αυτός δεν είναι ο έσχατος λόγος που κάνει δυνατή την ύπαρξη του φασισμού.

Οι φασίστες έχουν διαπράξει βιαιότητες και ατιμίες χωρίς προηγούμενο: έχουν επιδείξει τέτοια αγριότητα, τέτοια έλλειψη ηθικής που, σε φυσιολογικές εποχές, θα εξορίζονταν από την πολιτισμένη κοινωνία.

Κάθε τίμιος άνθρωπος, ανεξαρτήτως των απόψεων και της κοινωνικής του θέσης, αισθάνεται αποστροφή για συγκεκριμένα εγκλήματα και συγκεκριμένους εγκληματίες· αποφεύγει, παραδείγματος χάριν, κάθε επαφή μ' έναν βιαστή, μ' έναν

κτηνώδη δολοφόνο, μ' αυτόν που χτυπά γυναίκες και αναπήρους, μ' έναν καταδότη που για χρήματα προδίδει τους συντρόφους του... εκτός αν τους προσεγγίζει με το πνεύμα ενός γιατρού που τους εκλαμβάνει σαν φτωχούς τρελούς, σαν άρρωστους που χρήζουν θεραπείας όπως οι πλέον δυστυχισμένοι.

Οι φασίστες, εκατό εναντίον ενός, δολοφονούν, ξυλοκοπούν, βασανίζουν, προσβάλλουν γυναίκες, παιδιά, αδύναμους και ανυπεράσπιστους ανθρώπους, πυρπολούν, καταστρέφουν περιουσίες που υπήρξαν προϊόν μεγάλων θυσιών των εργαζομένων, σκλαβώνουν ολόκληρους πληθυσμούς· πολλοί απ' αυτούς πρόδωσαν τα κόμματα στα οποία ανήκαν και στρέφονται εναντίον των παλιών τους συντρόφων – και παρόλα αυτά, τα χείριστα, θεωρούνται πολιτικά όντα, αγωνιστές ενός σκοπού και πολλοί έντιμοι άνθρωποι, που σίγουρα δεν θα διέπρατταν αυτά τα εγκλήματα, δεν αποστρέφονται να τους σφίγγουν το χέρι και να διατηρούν επαφές μαζί τους.

Μιλούν πολύ για τη βία και λίγο για την ηθική· και το φυσικό αποτέλεσμα ήταν πως όταν μετήλθαν βιαίων πράξεων με περισσή ιταμότητα, δεν συνάντησαν ούτε φυσική αντίσταση, ούτε ηθική καταδίκη.

Είναι κοινή διαπίστωση ότι ο βίαιος είναι πάντοτε πιο εύκολο να καταφύγει στη βία, ιδιαιτέρως αν βρει απέναντί του έναν πιο αδύναμο απ' αυτόν. Και όποιος είναι ικανός να διαπράξει μια κακή πράξη, δεν εκπλήσσεται και δεν αγανακτεί αν τη διαπράξει κάποιος άλλος· μάλλον προσπαθεί, αν είναι δυνατόν, να κερδίσει κι αυτός κάτι.

Ή δεν έχουμε ακούσει τους «ανατρεπτικούς» να λένε ότι δεν καταδικάζουν τους φασίστες, εφόσον αν μπορούσαν, θα έκαναν εναντίον των μπουρζουάδων χειρότερα απ' ότι κάνουν οι φασίστες εναντίον των προλετάρων;

Αν αυτή είναι η γενική αίσθηση, αν μπουρζουάδες και προλετάριοι, αν φασίστες και ανατρεπτικοί στερούνται εξίσου κάθε ηθικού μέτρου, δεν θα πρέπει να ελπίζουμε πολύ για την ανθρωπότητα, ή μάλλον θα χρειαζόταν να εναποθέσουμε κάθε ελπίδα στην καλή γυναικούλα, που δεν γνωρίζει από πολιτική και ταξική πάλη, αλλά υποφέρει και δακρύζει όταν βλέπει κάποιον να υποφέρει.

Εμείς δεν είμαστε «ειρηνιστές», εφόσον η ειρήνη δεν είναι δυνατή αν δεν την επιθυμούν και οι δύο πλευρές.

Εμείς θεωρούμε τη βία αναγκαία και προσήκουσα για την

άμυνα, αλλά μόνο για την άμυνα. Και, εννοείται, όχι μόνο για την άμυνα απέναντι σε μια άμεση φυσική επίθεση, αλλά και απέναντι σ' όλους εκείνους τους θεσμούς που μέσω της βίας υποδουλώνουν τους ανθρώπους.

Εμείς είμαστε εναντίον του φασισμού και θέλουμε να τον ξεριζώσουμε αντιτάσσοντας στη βία του μια μεγαλύτερη βία. Και είμαστε κυρίως εναντίον της κυβέρνησης, η οποία είναι μια διαρκής βία.

Αλλά η βία μας πρέπει να είναι αντίσταση των ανθρώπων εναντίον κτηνών και όχι άγρια σύγκρουση θηρίων με θηρία.

*Όλη η αναγκαία βία για τη νίκη* αλλά τίποτα περισσότερο ή χειρότερο.

«Umanita Nova», 21 Οκτώβρη 1922



*Piero Brunello*  
**ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ ΚΑΙ ΤΟΛΣΤΟΙ**

*Στις 29 Ιούλη του 1900, ο αναρχικός Γκαετάνο Μπρέσι πυροβολεί τρεις φορές τον Ιταλό βασιλιά Ουμβέρτο Α΄ και τον σκοτώνει. Δυο χρόνια πριν είχε εκτελεστεί η αυτοκράτειρα της Αυστρίας, ενώ με τον ίδιο τρόπο πέθαναν ο τσάρος Αλέξανδρος Β΄, ο σάχης της Περσίας, ο Γάλλος πρόεδρος. Ο Λέων Τολστόι αποφασίζει να γράψει ένα κείμενο με τίτλο Μη δολοφονείτε, που προκαλεί διάφορες συζητήσεις στους κόλπους του αναρχικού κινήματος. Διαβάζουμε εδώ για τις απόψεις του Μαλατέστα σε σχέση με το εν λόγω κείμενο, που έχουν όμως να κάνουν και με το γενικότερο πρόβλημα της σχέσης αναρχικών, κινήματος και βίας.*

[...]

Το άρθρο του Τολστόι δημοσιεύθηκε το 1900 σ' ένα ρωσικό περιοδικό που κυκλοφορούσε στην Αγγλία [1]. Την ίδια περίοδο μερικοί Ιταλοί αναρχικοί που διέμεναν στο Λονδίνο, κυκλοφόρησαν ένα τεύχος αφιερωμένο στη δολοφονία του βασιλιά Ουμβέρτου, με τίτλο *Αιτίες και Συνέπειες. 1889-1900*. Ο Ερίκο Μαλατέστα θα συμβάλλει με το άρθρο του *Η τραγωδία της Μόντσα* [2]. Κάποια αποσπάσματα μας κάνουν να σκεφτούμε ότι ο Μαλατέστα γνώριζε ήδη το άρθρο του Τολστόι, ίσως μέσω κάποιων εξόριστων Ρώσων, που έκανε παρέα εκείνη την εποχή. Ωστόσο δεν χρειάζεται να υποθέσουμε πως υπήρχε μια απευθείας γνώση. Ήδη εδώ και αρκετά χρόνια στον ιταλικό και ευρωπαϊκό αναρχικό τύπο συζητούνταν ο Τολστόι, ο «αναρχισμός» του και η άποψή του για την αντίσταση απέναντι στο κακό. Και ο Μαλατέστα είχε παρέμβει περισσότερες από μία φορές [3]. Επιπλέον η *Τραγωδία της Μόντσα* εντασσόταν σε μια πολύ δριμεία κριτική που είχε διαιρέσει τους Ιταλούς αναρχικούς στην εξορία.

Όταν το πρωί έφτασε στο Λονδίνο η είδηση της δολοφονίας του Ουμβέρτου, ένας αναρχικός από το Πιεμόντε κάλεσε στο σπίτι του δύο συντρόφους, με τους οποίους βρισκόταν συχνά για να παίξει χαρτιά: επρόκειτο για τον νεαρό ζωγρά-

φο Κάρλο Καρά και τον Μάριο Τεντέσκι, φυγά από την Ιταλία μετά τις ταραχές του 1898 και ιδιοκτήτη της πανσιόν στην οποία συνήθως συναντιόντουσαν. Ο αναρχικός από το Πιεμόντε —όπως αφηγείται ο Καρά— «είχε κρεμάσει με σπάγγο από το ταβάνι αρκετά γύψινα προσωπεία που απεικόνιζαν τους διάφορους ηγέτες της Ευρώπης: πηδώντας στο τραπέζι μ' έναν σουγιά, έκοψε το νήμα που βαστούσε το προσωπείο του βασιλιά της Ιταλίας. Ο γύψος έπεσε κάτω σπάζοντας κι αυτός σαν μεθυσμένος ούρλιαξε: "Κι άλλος ένας!". Για να δείξουν την πλήρη διαφωνία τους ο Τεντέσκι και ο Καρά έγραψαν ένα κείμενο στο οποίο «διακηρυσσόταν το απαράβιαστο της ανθρώπινης ζωής, τόσο αυτής των βασιλέων όσο και εκείνης οποιουδήποτε θνητού» και το μοίρασαν στην ιταλική κοινότητα του Λονδίνου, ακόμη και στο εστιατόριο όπου επρόκειτο να διεξαχθεί το επίσημο μνημόσυνο του βασιλιά, με την παρουσία του Ιταλού πρεσβευτή.

Ένα βράδυ που σε μια μπυραρία συναντήθηκαν, όπως συνέβαινε συχνά, οι Ιταλοί αναρχικοί, ο Μαλατέστα κατηγόρησε τους Καρά και Τεντέσκι ότι πρόδωσαν την «υπόθεση της ελευθερίας». Σύμφωνα με τον Καρά, ξέσπασε «μεγάλη φασαρία, που πραγματικά από θαύμα δεν κατέληξε σε καυγά». Ο Μαλατέστα γνώριζε τον Καρά επειδή δούλευαν στο ίδιο εστιατόριο: αυτός εργαζόταν ως ηλεκτρολόγος, ενώ ο νεαρός ζωγράφος ασχολούνταν με τη διακόσμηση του χώρου. Στη συνέχεια, καθώς συναντήθηκαν στη δουλειά, ο Μαλατέστα τον πλησίασε και του ζήτησε συγγνώμη για τη συμπεριφορά του. Αλλά το σχίσμα θα βαθύνει. Ο Καρά έφτιαξε ένα πορτρέτο του Ουμβέρτου και το αθλοθέτησε σε μια λοταρία. Η επιγραφή κάτω από το πορτρέτο, αφιερωμένη από τον Τεντέσκι, έγραφε: «δολοφονημένος από το χέρι εγκληματία». Το κάδρο κέρδισε η Ιταλική Μοναρχική Λέσχη. Η πανσιόν του Τεντέσκι πετροβολήθηκε [4].

Το κείμενο του Μαλατέστα ξεκινούσε λέγοντας ότι η χειρονομία του Γκαετάνο Μπρέσι εξέφραζε τη «λαϊκή οργή» που προκαλούσε η άγνοια και η μιζέρια στις οποίες οι θεσμοί έριχναν τις προλεταριακές μάζες. Οι αναρχικοί επανελάμβαναν ότι μόνο η επανάσταση θα μπορούσε να καταστήσει τους ανθρώπους «αδέλφια από κοινού εργαζόμενα για την ευημερία των πάντων», αλλά οι ισχυροί συνέχιζαν ν' απαντούν με εκτελέσεις και αγριότητες. Έπειτα, «όταν η συσσωρευμένη οργή από τις θύελλες εξελιχθεί σε καταιγίδα, όταν ο άνθρωπος

πέσει στην απελπισία, ή όταν ένας μεγαλόψυχος, ευαισθητοποιημένος από τη δυστυχία των αδελφών του και ανυπόμονος ν' αποδοθεί μια δικαιοσύνη που αργεί να έρθει, σηκώσει το χέρι του εκδικητή», τότε «οι ένοχοι είμαστε εμείς». Όπως πάντοτε, σχολιάζει ο Μαλατέστα, η ευθύνη πέφτει στο πρόβατο.

Αφού προσδιορίσει τις «αιτίες και τις συνέπειες» της δολοφονίας του βασιλιά Ουμβέρτου, ο Μαλατέστα χρησιμοποιεί το ίδιο επιχείρημα με τον Τολστόι, συγκρίνοντας την αγανάκτηση για τον θάνατο ενός βασιλιά με την αδιαφορία για τις αναρίθμητες δολοφονίες που συμβαίνουν καθημερινά είτε λόγω των πολέμων και των εργατικών ατυχημάτων, είτε κατά τη διάρκεια εξεγέρσεων που καταστέλλονται με τους τουφεκισμούς. Είναι σωστό να λυπόμαστε για τον θάνατο ενός ανθρώπου, ακόμη κι αν είναι ο Ουμβέρτος, ο οποίος πέρα από βασιλιάς, ήταν και άνθρωπος· η βασίλισσα έμεινε χήρα, «και αφού μια βασίλισσα είναι και γυναίκα, εμείς συμπαραστεκόμαστε στη λύπη της». Αλλά γιατί «τόση επίδειξη συναισθηματισμού» για έναν δολοφονημένο βασιλιά, «όταν εκατομμύρια ανθρώπινες υπάρξεις πεθαίνουν από την πείνα και τις αρρώστιες» εν μέσω της αδιαφορίας αυτού που θα μπορούσε να τους βοηθήσει; Πρέπει να λυπόμαστε για όλους τους ανθρώπινους πόνους, ακόμη και γι' αυτούς ενός βασιλιά, αλλά η «λύπη μας», λέει ο Μαλατέστα, είναι πιο ειλικρινής «όταν αφορά έναν ανθρακωρύχο πλακωμένο από μια κατολίσθηση ενώ δούλευε και τη χήρα που μαζί με τα παιδιά της θα πεθάνει από την πείνα».

Ο Μαλατέστα διαφωνεί με τον Τολστόι σε σχέση με τη βία. Αμφότεροι δέχονται ότι το κοινωνικό σύστημα βασίζεται στη βία που τίθεται στην υπηρεσία μιας μικρής μειοψηφίας. Ο στρατιωτικός, που δολοφονεί λόγω του επαγγέλματός του, είναι σεβαστός και περισσότερο απ' όλους –συνεχίζει ο Μαλατέστα– είναι σεβαστός ο βασιλιάς, ως επικεφαλής των στρατιωτών. Η βρετανική κυβέρνηση έκαψε τις αγροικίες των Μπόερς· ο σουλτάνος δολοφόνησε τους Αρμενίους· η κυβέρνηση των ΗΠΑ μακέλεψε τις Φιλιπίνες· οι εργαζόμενοι πεθαίνουν στα μεταλλεία και τους σιδηροδρόμους· οι κυβερνήσεις στέλνουν τους στρατιώτες να πυροβολήσουν τους εργαζόμενους. «Μακρά είναι η λίστα των σφαγών», σχολιάζει ο Μαλατέστα, κατονομάζοντας τους τόπους των αιματοχυσιών που προκάλεσαν οι δυνάμεις ασφαλείας στην Ιταλία.

Αυτού λεχθέντος όμως, ο Μαλατέστα μοιάζει ν' απαντά στον Τολστόι και να τον ρωτά με τη σειρά του: «Ποιος ευθύνεται ώστε η βία να εμφανίζεται σαν η μοναδική διέξοδος από τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων, σαν το μοναδικό μέσο για να μην υφιστάμεθα αιωνίως τη βία κάποιου άλλου;». Η βία –απαντά– είναι η εξέγερση «που ξεσπά από καιρού εις καιρόν». Αλλά υπεύθυνος δεν είναι αυτός που εξεγείρεται. Μέχρις ότου οι καταπιεστές και οι εκμεταλλευτές «επιμένουν να απολαμβάνουν τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων και να την υπερασπίζονται με τη δύναμη», δεν υπάρχει εναλλακτική λύση: «εξ ανάγκης, οφείλουμε να αντιπαραθέσουμε τη δύναμη στη δύναμη».

Ούτε ο Μαλατέστα χρησιμοποιεί τη λέξη «έγκλημα» για να χαρακτηρίσει την πράξη του Μπρέσι, αλλά οι λόγοι του διαφέρουν απ' αυτούς του Τολστόι. Ενώ ο Τολστόι αρνείται τους νόμους του κράτους λόγω του σεβασμού του στον μοναδικό νόμο που αναγνωρίζει, δηλαδή τον θεϊκό, ο Μαλατέστα τους αρνείται επειδή –θα το γράψει έναν χρόνο μετά σχολιάζοντας τη δολοφονία του Αμερικανού προέδρου ΜακΚίνλεϋ– «ο κώδικας έχει φτιαχτεί εναντίον μας, εναντίον των καταπιεσμένων» [5]. Ο Μαλατέστα δεν αναγνωρίζει αιώνιους νόμους και ίσως θα συμφωνούσε με τον Ρώσο συγγραφέα Μαξίμ Γκόρκι που, αφού διάβασε το *Μη δολοφονείτε* και άλλα πολιτικά κείμενα του Τολστόι, έγραψε στον Τσέχωφ ότι ο Τολστόι έλεγε πως είναι αναρχικός και ίσως σ' έναν βαθμό να ήταν: «Αλλά καταργώντας κάποιους κανόνες εγείρει άλλους, άλλο τόσο σκληρούς για τους ανθρώπους, άλλο τόσο ανυπόφορους· αυτό δεν είναι αναρχισμός, αλλά κάτι που μυρίζει κυβέρνηση» [6].

Στο τελευταίο μέρος της *Τραγωδίας της Μόντσα*, ο Μαλατέστα, συνεχίζοντας την πολεμική του εναντίον όλων αυτών που επαινούσαν τις απόπειρες και την τρομοκρατία, υποστηρίζει ότι η βία είναι μια αναγκαιότητα και όχι ένα μέσο. Οι αναρχικοί είναι απελευθερωτές, όχι δήμιοι. Θα κατέφευγαν «στην έσχατη λύση της φυσικής βίας» λόγω της «επιμονής της μπουρζουαζίας» να καταπιέζει τους εκμεταλλευόμενους, αλλά ποτέ δεν θα προκαλούσαν «άχρηστα θύματα, ούτε ανάμεσα στους εχθρούς», παραμένοντας «καλοί και ανθρώπινοι ακόμη και μέσα στη σφοδρότητα της μάχης». Καμιά απελευθερωτική επανάσταση, επαναλαμβάνει, δεν μπορεί να γεννηθεί τις από σφαγές και τον τρόμο, απ' όπου ξεπηδούν μόνο τύραννοι.

Αυτό δεν σημαίνει αποδοχή του τολστοϊσμού. Ερμηνεύοντας τη θεωρία της παθητικής αντίστασης σαν άρνηση του αγώνα και σαν αποδοχή της υφιστάμενης κατάστασης (πάντως άλλοι αναρχικοί την ερμηνεύουν σαν μια μορφή «αντίστασης μέσω της ανυπακοής» [7]), ο Μαλατέστα είχε πει εδώ και χρόνια ότι ένας άνθρωπος θα ήταν «φοβερός εγωιστής, αν άφηνε να καταπιέζονται οι άλλοι χωρίς να τους συμπαρίσταται». Οι τρομοκράτες και οι τολστοϊκοί φαίνεται πως έχουν κάτι κοινό: «Οι μεν δεν διστάζουν να καταστρέψουν τη μισή ανθρωπότητα προκειμένου να θριαμβεύσει η ιδέα· οι δε αφήνουν ολόκληρη την ανθρωπότητα να υπομένει τους μεγαλύτερους πόνους προκειμένου να μην παραβιάσουν έναν κανόνα». Όσον αφορά τον ίδιο, «θα παραβίαζα όλες τις αρχές του κόσμου προκειμένου να σώσω έναν άνθρωπο»· κι αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος να σωθούν οι ηθικές αρχές, οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν «στο καλό των ανθρώπων, όλων των ανθρώπων» [8]. Αυτά τα ζητήματα, που διαπερνούν την προπαγανδιστική δραστηριότητα του Μαλατέστα στα τέλη του 19ου αιώνα, παρουσιάζονται ολοκληρωμένα στην *Τραγωδία της Μόντσα*.

Όπως ο Τολστόι, ο Μαλατέστα υποστηρίζει ότι αντί να σκοτωθεί ένας βασιλιάς, έχει σημασία να σκοτωθούν όλοι οι βασιλιάδες «στην καρδιά και το μυαλό των ανθρώπων», να ξεριζωθεί «η πίστη στην αρχή της εξουσίας, την οποία λατρεύει μεγάλο μέρος του λαού»· έτσι θα υπάρξει «η ηθική και υλική δύναμη που χρειάζεται για να ελαχιστοποιηθεί η αναγκαία βία για την πτώση του καθεστώτος της βίας, στο οποίο υπόκειται σήμερα η ανθρωπότητα». Και, όπως ο Τολστόι, ξέρει ότι η βία προκαλεί «αντιδράσεις απέναντι στις οποίες είναι αδύνατον ν' αντισταθείς», όπως και ότι είναι «πηγή της εξουσίας». «Εμείς», δηλώνει, «απεχθανόμαστε τη βία τόσο συναισθηματικά όσο και για λόγους αρχής και κάνουμε πάντοτε ότι είναι δυνατόν για να την αποφύγουμε». Ωστόσο, ο Μαλατέστα διεκδικεί το δικαίωμα άσκησης της στη βάση «της ανάγκης ν' αντισταθούμε απέναντι στο κακό με τα πλέον πρόσφορα και αποτελεσματικά μέσα».

Τέλος, ενώ ο Τολστόι επικαλείται την ατομική άρνηση του ψεύδους και της υποταγής, συμπεριλαμβανομένης της άρνησης της στρατιωτικής θητείας, ο Μαλατέστα προτείνει «την ελευθερία της προπαγάνδας και της οργάνωσης». Μόνο έτσι οι λαϊκές τάξεις θα μπορέσουν να «κατακτήσουν, σταδιακά,

τη χειραφέτησή τους μέσω αναίμακτων δρόμων». Η ιταλική κυβέρνηση θα συνεχίσει ωστόσο να καταστέλλει, σχολίαζε με πίκρα: «Και θα συνεχίσει να μαζεύει ότι έσπειρε».

### Σημειώσεις

1. «Η πρώτη έκδοση ήταν στο *Listki svobodnago slova*, no 17, 1900. Στη Ρωσία το *Μη δολοφονείτε* κυκλοφόρησε με τη μορφή μπροσούρας από τον εκδοτικό οίκο Obnovlenie της Πετρούπολης το 1906, με συνέπεια τη σύλληψη του διευθυντή εκδόσεων N.E. Fel'ten, ο οποίος αποφυλακίστηκε μετά από λίγες ημέρες, αφού καταδικάστηκε να πληρώσει το σημαντικό πρόστιμο των 1000 ρουβλίων. Η δημοσίευση του άρθρου στη Συλλογή Έργων του 1911 απαγορεύτηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο της Μόσχας» (Τολστόι, *Γιατί οι άνθρωποι κάνουν χρήση ναρκωτικών; Κι άλλα κείμενα για την κοινωνία, την πολιτική και τη θρησκεία*, ιταλ. εκδ. Μιλάνο 1988, σελ. 247).
2. E. Μαλατέστα, *Η τραγωδία της Μόντσα*, στο «Cause ed effetti. 1898-1900», Λονδίνο, Σεπτέμβρης 1900.
3. Ανάμεσα στα πιο πρόσφατα άρθρα παραπέμπω στο A. Salomoni, *Η θρησκευτική και πολιτική σκέψη του Τολστόι στην Ιταλία (1886-1910)*, εκδόσεις Olschki, Φλωρεντία 1996 και πιο συγκεκριμένα τις σελ. 175-233, όπως και G. Berti, *Η αναρχική σκέψη. Από τον 17ο στον 20ο αιώνα*, εκδόσεις Lacaita, Μαντούρια-Μπάρι-Ρώμη 1998, σελ. 667-691.
4. C. Carrà, *Η ζωή μου*, εκδόσεις Feltrinelli, Μιλάνο 1981, σελ. 26-30.
5. E. Μαλατέστα, *Μας πήρε η κατηφόρα*, «L'agitazione», 22 Σεπτέμβρη 1901.
6. Γράμμα στον Μαξίμ Γκόρκυ και στον Άντον Τσέχωφ, Νοβγκορόντ, Οκτώβρης 1900.
7. Όπως παραδείγματος χάριν ο Max Nettlau, που το 1897 θεωρούσε τον Τολστόι «αναπόσπαστο μέρος του αναρχικού κινήματος».
8. E. Μαλατέστα, *Σφάλματα και θεραπείες. Διευκρινήσεις*, στο «L'anarchia», μοναδικό τεύχος, Αύγουστος 1896.

Ολόκληρο το άρθρο του Πιέρο Μπρουνέλο δημοσιεύτηκε στην ιταλική μηνιαία επιθεώρηση *La rivista anarchica*, τεύχος 297, Μάρτης 2004.

*Errico Malatesta*  
**ΣΤΟ ΚΑΦΕΝΕΙΟ (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ)**

*Ανάμεσα στο 1897 και το 1922 ο Ερίκο Μαλατέστα έγραψε 17 διαλόγους, που κυκλοφόρησαν με τον τίτλο Στο Καφενείο. Οι πρώτες δέκα εμφανίστηκαν στο περιοδικό L'Agitazione της Ανκόνας το 1897, οι επόμενοι τέσσερις είδαν το φως το 1914 και πάλι στην Ανκόνα στην εβδομαδιαία Volontà, ενώ οι τελευταίοι τρεις δημοσιεύτηκαν το 1922. Σ' αυτούς εμφανίζονται ως συνομιλητές ο αναρχικός Τζώρτζο, ο καπιταλιστής Πρόσπερο, ο μικροαστός Τσέζαρε, ο δικαστής Αμπρότζο, ο ρεπουμπλικανός Βιτσέντσο, ο βετεράνος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου Πίπο, ο εργάτης Τζίνο και τέλος ο σοσιαλιστής Λονίτζι. Επιλέξαμε να δημοσιεύσουμε εδώ δύο από τους διαλόγους, οι οποίοι ασχολούνται με τα ζητήματα της παραβατικότητας, της αστυνομίας και της βίας, και τις απόψεις των αναρχικών σε σχέση μ' αυτή (εκδόσεις του Κέντρου Αναρχικών Ντοκουμέντων - La Fiaccola, Τορίνο 1978).*

[...]

Τζίνο (εργάτης): Ξέρω ότι εδώ συζητάτε κάθε βράδυ για το κοινωνικό ζήτημα και θα ήθελα να κάνω, με την άδειά σας κύριοι, μια ερώτηση στον φίλο μου Τζώρτζο. Πες μου, είναι αλήθεια ότι εσείς οι αναρχικοί δεν θέλετε να υπάρχει πλέον αστυνομία;

Τζώρτζο: Σαφώς. Αλλά κι εσύ, δεν συμφωνείς; Από πότε έγινες φίλος των μπάτσων και των χωροφυλάκων;

Τζίνο: Δεν είμαι φίλος τους, το ξέρεις. Αλλά δεν είμαι φίλος ούτε των κλεφτών, ούτε των δολοφόνων και θέλω τα χρειώδη και η ζωή μου να προστατεύονται, να προστατεύονται καλά.

Τζώρτζο: Και ποιος θα μας φυλάει από τους φύλακες; Πιστεύεις ότι οι άνθρωποι γίνονται κλέφτες και δολοφόνοι χωρίς κανέναν λόγο; Και ότι ο καλύτερος τρόπος να προνοείς για την ασφάλειά σου είναι να βάζεις στον λαιμό σου μια συμμορία, που με τη δικαιολογία ότι μας υπερασπίζεται μας καταπιέζει, μας υποτάσσει και μας βλάπτει χίλιες φορές περιο-

σότερο απ' ότι όλοι οι κλέφτες και όλοι οι δολοφόνοι μαζί; Δεν θα ήταν καλύτερο να εξαλειφθούν οι αιτίες του κακού, έτσι ώστε όλοι να μπορούν να ζουν καλά χωρίς ν' αρπάζουν το ψωμί από το στόμα του άλλου, αλλά και όλοι να μπορούν να εκπαιδεύονται και να εξελίσσονται με τέτοιον τρόπο, ώστε ν' αποβάλλουν από την ψυχή τους τα κακά πάθη της ζήλιας, του μίσους και της εκδίκησης;

Τζίνο: Μα τι λες, οι άνθρωποι είναι κακοί εκ φύσεως κι αν δεν υπάρχουν νόμοι, δικαστές, στρατιώτες και χωροφύλακες για να βάλουν ένα φρένο, θα τρωγόμασταν μεταξύ μας χειρότερα και από τους λύκους.

Τζώρτζο: Αν τα πράγματα έχουν έτσι, να ένας λόγος παραπάνω για να μη δοθεί σε κανέναν η εξουσία να διατάζει και να ορίζει την ελευθερία των άλλων. Αναγκασμένοι να μάχόμαστε εναντίον των πάντων, ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του, διατρέχουμε τον κίνδυνο εμπλοκής σε μια σύγκρουση, από την οποία μπορεί άλλοτε να βγαίνουμε νικητές και άλλοτε ηττημένοι: θα είμαστε άγριοι, αλλά τουλάχιστον θ' απολαμβάνουμε τη σχετική ελευθερία της ζούγκλας και τις έντονες συγκινήσεις του κτήνους κατά την αναζήτηση της λείας του. Αλλά αν εθελουσίως δώσουμε σε κάποιους, που όπως λες εσύ και μόνο επειδή είναι άνθρωποι είναι προδιατεθειμένοι να μας καταβροχθίσουν, το δικαίωμα και την εξουσία να μας επιβάλλουν τη θέλησή τους, θα ήταν το ίδιο με το να ψηφίζαμε εμείς οι ίδιοι για τη δουλεία και τη μιζέρια μας. Όμως αυταπατάσαι καλέ μου φίλε. Οι άνθρωποι είναι καλοί ή κακοί ανάλογα με τις περιστάσεις. Αυτό που γενικά διαθέτουν οι άνθρωποι είναι το ένστικτο αυτοσυντήρησης, η επιδίωξη της ευημερίας και της πλήρους ανάπτυξης των ικανοτήτων τους. Αν για να είσαι εσύ καλά πρέπει να κάνεις κακό στους άλλους, λίγοι και με μεγάλη προσπάθεια αντιστέκονται στον πειρασμό. Αλλά αν οι άνθρωποι έβρισκαν στην κοινωνία των ομοίων τους τις προϋποθέσεις της ευημερίας και της ανάπτυξής τους, θα ήταν τόσο κουραστικό να είναι κανείς κακός, όσο με το να θέλει σήμερα να είναι καλός.

Τζίνο: Καλώς, είναι όπως τα λες. Αλλά περιμένοντας τον κοινωνικό μετασχηματισμό, η αστυνομία εμποδίζει τη διάπραξη αδικημάτων.

Τζώρτζο: Εμποδίζει;

Τζίνο: Εν κατακλείδι εμποδίζει πολλά απ' αυτά και εξασφαλίζει την παραπομπή στη δικαιοσύνη των δραστών εκεί-



νων των αδικημάτων που δεν μπορεί να εμποδίσει.

Τζώρτζο: Δεν αληθεύει τίποτα απ' αυτά. Η επίδραση της αστυνομίας στον αριθμό και τη σημασία των αδικημάτων είναι περίπου μηδενική. Στην πραγματικότητα, σε σχέση με τη μεταρρύθμιση της οργάνωσης του δικαστικού σώματος, της αστυνομίας και των φυλακών και την αύξηση ή τη μείωση του αριθμού των αστυνομικών, εφόσον δεν αλλάζουν οι οικονομικές και ηθικές συνθήκες του λαού, η εγκληματικότητα θα παραμένει αμετάβλητη, ή σχεδόν αμετάβλητη. Αντιθέτως, αρκεί η ελάχιστη τροποποίηση της σχέσης ιδιοκτητών-εργαζομένων, ή μια αλλαγή στην τιμή του σταριού ή των άλλων τροφίμων πρώτης ανάγκης, μια κρίση που αφήνει χωρίς δουλειά τους εργάτες, ή η προπαγάνδισή μιας ιδέας που ανοίγει στο λαό νέους ορίζοντες και τον κάνει να χαμογελά μπροστά στις νέες ελπίδες, για να έχουμε αμέσως ως αποτέλεσμα την αύξηση ή τη μείωση του αριθμού των αδικημάτων. Η αστυνομία, είναι αλήθεια, πάει στη φυλακή τους κακοποιούς, όταν τους συλλαμβάνει: αλλά αυτό δεν αρκεί για να αποφευχθούν νέα αδικήματα, είναι ένα επιπλέον κακό που προστίθεται στο ήδη υπάρχον κακό, ένας ανώφελος πόνος που επιβάλλεται στις ανθρώπινες υπάρξεις. Και αν ακόμη το έργο της αστυνομίας καταφέρει να ματαιώσει κάποιο αδίκημα, αυτό δεν αρκεί μακροπρόθεσμα, λαμβάνοντας υπόψη τα αδικήματα που προκαλεί και την καταπίεση στην οποία υποβάλλει το κοινό. Η ίδια η λειτουργία της την καθιστά καχύποπτη και σε διαρκή σύγκρουση με τον κόσμο, κάνει τους αστυφύλακες ανθρωποκνηγούς, τους ωθεί να κατευθύνουν την αγάπη τους κυρίως στην ανακάλυψη των «ωραίων» περιπτώσεων εγκληματικότητας και τους καλλιεργεί μια ιδιαίτερη νοοτροπία, η οποία καταλήγει πολύ συχνά στην ανάπτυξη αναμφίβολα αντικοινωνικών ενστίκτων. Δεν είναι σπάνιο ένας αστυνομικός, ο οποίος θα έπρεπε να προλάβει ή ν' αποκαλύψει ένα αδίκημα, αντιθέτως να το προκαλεί, ή να το επινοεί, προκειμένου να ωφελήσει την καριέρα του, ή απλώς για ν' αποκτήσει σημασία και να καταστεί αναγκαίος ο ίδιος.

Τζίνο: Μα τότε οι αστυνομικοί θα ήταν οι ίδιοι εγκληματίες! Αυτό θα μπορούσε ενίοτε να συμβαίνει, πολύ περισσότερο που το προσωπικό της αστυνομίας δεν στρατολογείται πάντοτε από τον ανθό του πληθυσμού, αλλά γενικά...

Τζώρτζο: Γενικά το περιβάλλον επιδρά αμείλικτα και η επαγγελματική διαστροφή χτυπά ακόμη και εκείνους που έ-

χουν τις καλύτερες προθέσεις. Πες μου εσύ: ποια μπορεί να είναι, ή ποια θα μπορούσε να είναι η ηθική κάποιου, που λόγω του μισθού υποχρεώνεται να καταδιώξει, να συλλάβει, να βασανίσει οποιονδήποτε του υποδείξουν οι ανώτεροί του, χωρίς ν' ασχολείται αν αυτός είναι ένοχος ή αθώος, αν είναι εγκληματίας ή απόστολος;

Τζίνο: Ναι... μα...

Τζώρτζο: Μα άσε με να σου πω κάτι για το πιο σημαντικό σημείο του ζητήματος· δηλαδή για το ποια είναι τα υποτιθέμενα αδικήματα που η αστυνομία είναι επιφορτισμένη να προλαμβάνει και να καταστέλλει. Σίγουρα ανάμεσα στ' αδικήματα που τιμωρεί ο ποινικός κώδικας υπάρχουν κι αυτά που είναι και πάντοτε θα είναι κακές πράξεις· αλλά αυτά αποτελούν την εξαίρεση και εξαρτώνται από την κατάσταση αποκτήνωσης και απελπισίας στην οποία υποβάλλει τους ανθρώπους η αθλιότητα. Γενικά, όμως, οι τιμωρητέες πράξεις είναι εκείνες που προσβάλλουν τα προνόμια τα οποία έχουν αποδοθεί στ' αφεντικά, όπως και εκείνες που επιτίθενται στην κυβέρνηση κατά την άσκηση της εξουσίας της. Έτσι ώστε η αστυνομία, αποτελεσματική ή όχι, να χρησιμεύει για την προστασία, όχι ολόκληρης της κοινωνίας, αλλά των αφεντικών, όπως και για την υποταγή του πληθυσμού. Μίλησες για τους κλέφτες. Αλλά πιο είναι πιο κλέφτης από τον ιδιοκτήτη που πλουτίζει κλέβοντας το προϊόν της εργασίας των εργαζομένων; Μίλησες για τους δολοφόνους. Αλλά ποιος είναι περισσότερο δολοφόνος από τους καπιταλιστές, που αφού δεν παραιτούνται από το προνόμιο να διατάζουν και να ζουν χωρίς να δουλεύουν, γίνονται η αιτία για τις φρικτές στερήσεις και τον πρόωρο θάνατο εκατομμυρίων εργαζομένων, πολύ δε περισσότερο για τη συνεχή εκατόμβη παιδιών; Αυτούς τους κλέφτες και αυτούς τους δολοφόνους, που είναι πολύ πιο ένοχοι και πολύ πιο επικίνδυνοι από εκείνους τους φτωχούληδες που ωθούνται στο έγκλημα από τις άθλιες συνθήκες στις οποίες βρίσκονται, η αστυνομία δεν τους αγγίζει: απεναντίας!...

Τζίνο: Εν κατακλείδι, εσύ πιστεύεις ότι μόλις γίνει η επανάσταση, οι άνθρωποι θα γίνουν αμέσως, ξαφνικά, όλοι άγγελοι. Οι πάντες θα σέβονται τα δικαιώματα των άλλων· οι πάντες θα θέλουν το καλό και θα αλληλοβοηθούνται· δεν θα υπάρχουν πλέον μίσση, ούτε ζήλεις... ο παράδεισος επί της γης;

Τζώρτζο: Καθόλου. Εγώ δεν πιστεύω ότι οι ηθικές αλλαγές θα συμβούν απροσδόκητα, ξαφνικά. Σίγουρα, μια μεγάλη, μια τεράστια αλλαγή θα υπάρξει και μόνο από το ότι θα εξασφαλιστεί το ψωμί και θα κατακτηθεί η ελευθερία· αλλά όλα τα κακά πάθη, τα οποία ενσαρκώνονται στη διάθεση υποδούλωσης και στη σύγκρουση όλων με όλους, δεν θα εξαφανιστούν ξαφνικά. Για πολύ καιρό ακόμη θα υπάρχει κάποιος που θα πιστεύει ότι πρέπει να επιβάλλει με τη βία τη θέλησή του στους άλλους, που θα θέλει να εκμεταλλευτεί τις συνθήκες για να αποκτήσει προνόμια, που θα πιστεύει ότι η εργασία πρέπει να διακατέχεται από εκείνο το μίσος που προκαλούν οι συνθήκες της δουλείας στις οποίες είναι υποχρεωμένος σήμερα ο εργαζόμενος κ.ο.κ.

Τζίνο: Δηλαδή ακόμη και μετά την επανάσταση, θα πρέπει να αμυνόμαστε απέναντι στους εγκληματίες;

Τζώρτζο: Πολύ πιθανόν. Εννοείται ότι τότε θα θεωρούνται εγκληματίες όχι εκείνοι που πεθαίνουν από την πείνα χωρίς να εξεγείρονται και ακόμη περισσότερο εκείνοι που επιτίθενται στη σημερινή κοινωνική οργάνωση και προσπαθούν να την αντικαταστήσουν με μια καλύτερη· αλλά εκείνοι που κάνουν κακό σε όλους, εκείνοι που επιβουλεύονται την ατομική ακεραιότητα, την ελευθερία και την ευημερία των άλλων.

Τζίνο: Καλώς. Συνεπώς θα υπάρχει πάντοτε αστυνομία.

Τζώρτζο: Όχι, καθόλου. Θα ήταν πράγματι μεγάλη ανοησία προκειμένου να αμυνθούμε απέναντι σε κάποιον βίαιο, κάποιον φυγόπονο και κάποιον διεφθαρμένο, ν' ανοίξουμε ένα σχολείο φυγοπονίας και βίας, συγκροτώντας ένα σώμα κακοποιών, οι οποίοι εθίζονται στο να θεωρούν τους πολίτες υποψήφιους για χειροπέδες και φυλάκιση, και έχουν το κυνήγι των ανθρώπων ως κύρια και μοναδική απασχόληση.

Τζίνο: Μα τότε!

Τζώρτζο: Λοιπόν, τότε θα αμυνθούμε μόνοι μας.

Τζίνο: Και πιστεύεις ότι αυτό είναι δυνατόν;

Τζώρτζο: Όχι μόνο πιστεύω ότι είναι δυνατόν ο λαός να υπερασπίσει τον εαυτό του χωρίς ν' αναθέτει σε κανέναν το ιδιαίτερο καθήκον της κοινωνικής άμυνας, αλλά είμαι πεισμένος ότι αυτός είναι ο μόνος δυνατός τρόπος. Πες μου κάτι! Αν αύριο ερχόταν στο σπίτι σου ένας καταζητούμενος, θα τον κατήγγειλες;

Τζίνο: Μα είσαι τρελλός; Ούτε κι αν ήταν ο χειρότερος δολοφόνος. Ή με πέρασες για αστυφύλακα;

Τζώρτζο: Αχ, Αχ! Πρέπει να είναι πολύ κτηνώδες επάγγελμα αυτό του αστυφύλακα, αν κάθε αξιοσέβαστος άνθρωπος θεωρεί ατιμία να το κάνει, ακόμη κι αν πιστεύει πως είναι χρήσιμο και αναγκαίο για την κοινωνία. Και τώρα, πες μου κάτι άλλο. Αν σου τύχει ένας άρρωστος από μια μολυσματική ασθένεια, ή ένας επικίνδυνος τρελλός, θα τον πήγαινες στο νοσοκομείο;

Τζίνο: Σίγουρα.

Τζώρτζο: Ακόμη και βιαίως;

Τζίνο: Μα... δεν καταλαβαίνεις! Αν τον αφήνα ελεύθερο μπορεί να έκανε κακό σε τόσο κόσμο!

Τζώρτζο: Τώρα εξήγησέ μου γιατί θεωρείς πως δεν πρέπει να καταγγείλεις ένα δολοφόνο, ενώ έναν τρελλό ή έναν μολυσμένο θα τον πήγαινες στο νοσοκομείο, ακόμη και με τη βία;

Τζίνο: Μα... πριν απ' όλα γιατί με αηδιάζει να κάνω τον αστυφύλακα, ενώ θεωρώ τιμητικό και ανθρωπιστικό να κάνω τον νοσοκόμο.

Τζώρτζο: Βλέπεις συνεπώς ότι το πρώτο αποτέλεσμα της αστυνομίας είναι να αδιαφορούν οι πολίτες για την κοινωνική άμυνα και μάλιστα βρίσκονται στο πλευρό εκείνων που δικάιως ή αδικώς καταδιώκει η αστυνομία.

Τζίνο: Έπειτα, όταν πάω κάποιον στο νοσοκομείο, ξέρω ότι τον αφήνω στα χέρια των γιατρών, οι οποίοι θα τον θεραπεύσουν και θα ελευθερώσουν αμέσως μόλις καταστεί αβλαβής για τους ομοίους του. Έτσι κι αλλιώς, ακόμη κι αν δεν θεραπεύεται, προσπαθούν να καταπραύνουν τον πόνο του και ποτέ δεν του επιβάλλουν μια αγωγή πιο βαριά απ' όσο είναι αναγκαίο. Κι αν οι γιατροί δεν κάνουν το καθήκον τους, θα τους αναγκάσει ο κόσμος, γιατί εννοείται ότι στο νοσοκομείο οι άνθρωποι πηγαίνουν για να θεραπευτούν και όχι για να υποφέρουν. Ενώ, αντιθέτως, αν παραδώσεις κάποιον στα χέρια της αστυνομίας, αυτή αμέσως θέλει να τον καταδικάσει, καθώς λίγο την ενδιαφέρει αν είναι ένοχος ή αθώος· μετά τον βάζουν στη φυλακή, όπου, αντί να προσπαθήσουν να τον βελτιώσουν μέσω πράξεων αγάπης, κάνουν τα πάντα προκειμένου να υποφέρει, τον εξοργίζουν ακόμη περισσότερο και έπειτα τον αφήνουν σαν έναν ακόμη πιο επικίνδυνο εχθρό για την κοινωνία, απ' ότι ήταν πριν μπει στη φυλακή. Αλλά αυτό θα μπορούσε ν' αλλάξει με μια ριζική μεταρρύθμιση.

Τζώρτζο: Για ν' αλλάξουμε, αγαπητέ μου, ή για να κατα-

στρέψουμε έναν θεσμό, το πρώτο πράγμα που πρέπει να κάνουμε είναι να μη συγκροτήσουμε ένα σώμα που θα το ενδιαφέρει απλώς η συντήρησή του. Η αστυνομία (κι αυτό που λέω για την αστυνομία ισχύει και για το δικαστικό σώμα) ασχολούμενη με το να πηγαίνει στη φυλακή τον κόσμο και να τον μακελεύει όταν τον πιάνει, καταλήγει πάντοτε να μάχεται εναντίον του κόσμου. Καταδιώκει τον πραγματικό ή υποτιθέμενο εγκληματία με το πάθος που ο κυνηγός καταδιώκει το θήραμα, αλλά ταυτοχρόνως ενδιαφέρεται να υπάρχουν εγκληματίες, γιατί αυτοί είναι ο λόγος της ύπαρξής της· κι όσο μεγαλώνει ο αριθμός και η βλαπτικότητα των εγκληματιών, τόσο μεγαλώνει η εξουσία και η κοινωνική σημασία της αστυνομίας! Γιατί αν το έγκλημα πρέπει ν' αντιμετωπιστεί ορθολογικά, αν πρέπει να ερευνηθούν οι αιτίες και να γίνει κάθε τι δυνατό για να εξαφανιστούν, αυτή η δουλειά πρέπει ν' ανατεθεί σ' εκείνους που θα υποστούν τις συνέπειες του εγκλήματος, δηλαδή ολόκληρο τον πληθυσμό, και όχι μόνο σ' εκείνους για τους οποίους η ύπαρξη του εγκλήματος είναι πηγή εξουσίας και κέρδους.

Τζίνο: Ουφ! Μάλλον έχεις δίκιο. Θα τα ξαναπούμε [...].

[...]

Αμπρότζο: Λοιπόν απόψε μιλάτε για τα μέσα με τα οποία προτείνετε να επιτευχθούν τα ιδανικά σας... να πραγματοποιήσετε την αναρχία. Αφήστε με να το φανταστώ. Θα υπάρξουν βόμβες, σφαγές, συνοπτικές εκτελέσεις· και μετά λεηλασίες, εμπρησμοί και παρόμοιες γλύκες.

Τζώρτζο: Εσείς, αγαπητέ μου κύριε, απλώς κάνατε λάθος στη διεύθυνση: πιστεύετε ότι μιλάτε με κάποιον αξιωματικό, από εκείνους που διατάζουν τους Ευρωπαίους στρατιώτες όταν πηγαίνουν να *εκπολιτίσουν* την Αφρική ή την Ασία, ή όταν *εκπολιτίζονται* μεταξύ τους στην Ευρώπη. Εγώ δεν είμαι τέτοιος, σας παρακαλώ να το πιστέψετε.

Τσέζαρε: Εγώ πιστεύω, κύριε πρόεδρε, ότι ο φίλος μας, ο οποίος συνεχώς μας αποδεικνύει ότι είναι ένας λογικός αν και πολύ ονειροπόλος νέος, περιμένει τον θρίαμβο των ιδεών του από τη φυσική εξέλιξη της κοινωνίας, από τη διάδοση της εκπαίδευσης, την πρόοδο της επιστήμης, την ανάπτυξη της παραγωγής. Και μετά απ' όλα αυτά, δεν θα υπάρχει τίποτα κακό. Αν η αναρχία πρόκειται να έρθει, θα έρθει, και είναι άχρηστο να εξοντώσεις έναν ηγέτη για να μην αποφευχθεί το

αναπόφευκτο. Και μετά... είναι κάτι τόσο μακρινό! Ζούμε εν ειρήνη.

Τζώρτζο: Μα δεν έχετε δίκιο, γιατί φουσκώνετε τα πράγματα! Όχι, κύριε Τσέζαρε, εγώ δεν υπολογίζω την εξέλιξη, την επιστήμη και τα υπόλοιπα. Μάλλον πολύ θα περιμένετε! Και ακόμη χειρότερα, θα περιμένετε ματαίως! Η ανθρώπινη εξέλιξη κινείται βάσει της θέλησης των ανθρώπων και δεν υπάρχει κανείς φυσικός νόμος που εξαιτίας του η εξέλιξη οφείλει μοιραία να οδηγήσει στην ελευθερία και όχι στη διαίρεση της κοινωνίας σε δύο σταθερές κάστες, θα μπορούσα να πω δύο φυλές, αυτή των κυρίαρχων και εκείνη των κυριαρχούμενων. Κάθε κοινωνική κατάσταση, εφόσον υπάρχουν επαρκείς λόγοι για να υφίσταται, μπορεί ν' αντιστέκεται επ' αόριστον, εφόσον οι κυρίαρχοι δεν αντιμετωπίζουν μια συνειδητή, ενεργητική, επιθετική αντίσταση από πλευράς των κυριαρχούμενων. Οι παράγοντες της διάλυσης και του φυσικού θανάτου που υπάρχουν σε κάθε καθεστώς, όταν δεν βρίσκουν ένα αντίβαρο κι ένα αντίδοτο στους παράγοντες ανασύνθεσης και ζωής, μπορούν πάντοτε να εξουδετερώνονται από την τέχνη αυτού που διαθέτει την κοινωνική δύναμη και την κατευθύνει κατά τη βούλησή του. Θα μπορούσα να σας δείξω, αν δεν μακρυγορώ, πώς η μπουρζουαζία καταφεύγει σ' εκείνες τις *φυσικές* τάσεις, από τις οποίες συγκεκριμένοι σοσιαλιστές περιμένουν βραχυπρόθεσμα τον θάνατό της. Η επιστήμη είναι ένα ισχυρό όπλο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για το κακό, όσο και για το καλό. Κι αν στις σημερινές συνθήκες ανισότητας, έχουν σ' αυτή μεγαλύτερη πρόσβαση οι προνομιούχοι παρά οι καταπιεζόμενοι, χρησιμεύει περισσότερο στους πρώτους παρά στους δεύτερους. Η εκπαίδευση, τουλάχιστον εκείνη που προχωρεί πέρα από την επιφανειακή και σχεδόν άχρηστη γνώση, είναι απρόσιτη στις μάζες των απόκληρων – και άλλωστε αυτή μπορεί πάντοτε να δίνεται σύμφωνα με τις επιθυμίες των εκπαιδευτικών, ή μάλλον εκείνων που επιλέγουν και πληρώνουν τους εκπαιδευτικούς.

Αμπρότζο: Αλλά τότε δεν μένει τίποτ' άλλο από τη βία!

Τζώρτζο: Δηλαδή η επανάσταση.

Αμπρότζο: Η βίαιη επανάσταση; Η ένοπλη επανάσταση;

Τζώρτζο: Ακριβώς.

Αμπρότζο: Δηλαδή οι βόμβες...

Τζώρτζο: Αφήστε με να συνεχίσω κύριε Αμπρότζο. Εσείς είστε δικαστής και δεν μου αρέσει που πρέπει να επαναλάβω

ότι εδώ δεν είμαστε σε δικαστήριο κι εγώ, τουλάχιστον προς το παρόν, δεν είμαι κατηγορούμενος, από τον οποίο μπορεί να ενδιαφέρεστε να αποσπάσετε κάποια ξεδιάντροπη κουβέντα. Η επανάσταση θα είναι βίαιη γιατί εσείς, η κυρίαρχη τάξη, στηρίζετε στη βία και δεν δείχνετε καμία διάθεση ν' αποσυρθείτε ειρηνικά. Συνεπώς θα υπάρξουν τουφεκισμοί, κανονιοβολισμοί, βόμβες, που θα προκαλέσουν την έκρηξη των πυρομαχικών στις αποθήκες σας και των φυσιγγίων στις παλάσκες των στρατιωτών σας... θα συμβούν όλα εκείνα που μπορούν να συμβούν. Όμως αυτά είναι τεχνικά ζητήματα που, αν θέλετε, θα τ' αφήσουμε στους τεχνικούς. Αυτό που μπορώ να σας βεβαιώσω εγώ, είναι ότι στο βαθμό που εξαρτάται από εμάς, η βία, η οποία επιβάλλεται από τη δική σας βία, δεν θα ξεπεράσει, στον βαθμό που εξαρτάται από εμάς, τα αυστηρά όρια που βάζουν οι αναγκαιότητες του αγώνα, δηλαδή θα καθορίζεται προπάντων από την αντίσταση που μας προβάλλετε. Αν πρόκειται να συμβεί το χειρότερο, θα οφείλεται στο πείσμα και στην αιμοβόρα σας εκπαίδευση που, με το δικό σας παράδειγμα, δίνετε στον λαό.

Τσέζαρε: Μα πώς θα κάνετε αυτή την επανάσταση, αν είστε τρεις και ο κούκος;

Τζώρτζο: Μπορεί να είμαστε τρεις και ο κούκος. Θα σας βόλευε να είναι έτσι, κι εγώ δεν θέλω να σας στερήσω μια τόσο γλυκιά αυταπάτη. Πάντως θα προσπαθήσουμε να γίνουμε οχτώ και μετά δεκάξι... Σίγουρα καθήκον μας, όταν δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι καλύτερο, είναι να προπαγανδίζουμε ώστε να ενώσουμε μια μειοψηφία συνειδητοποιημένων ανθρώπων, οι οποίοι γνωρίζουν πολύ καλά τι πρέπει να κάνουν και είναι αποφασισμένοι να το κάνουν. Καθήκον μας είναι η προετοιμασία των μαζών, ή τουλάχιστον όσων περισσότερων είναι δυνατόν, που θα δράσουν στη σωστή κατεύθυνση όταν θα δοθεί η ευκαιρία. Και ως σωστή κατεύθυνση εννοούμε την απαλλοτρίωση του σημερινού κοινωνικού πλούτου, τη συντριβή της εξουσίας, την παρεμπόδιση της δημιουργίας νέων προνομίων και νέων μορφών κυβέρνησης, και την άμεση αναδιοργάνωση, από τους ίδιους τους εργαζόμενους, της παραγωγής, της διανομής και ολόκληρης της κοινωνικής ζωής.

Τσέζαρε: Κι αν αυτή η ευκαιρία δεν δοθεί;

Τζώρτζο: Εντάξει, θα προσπαθήσουμε να δοθεί.

Πρόσπερο: Τι αυταπάτες που έχετε, παιδί μου!!! Πιστεύετε ότι είμαστε ακόμη στην εποχή του τουφεκιού και της πέ-

τρας. Με τα μοντέρνα όπλα και τη μοντέρνα τακτική θα μα-  
κελευτείτε πριν καν κινηθείτε.

Τζώρτζο: Δεν θα τόλεγα. Στα νέα όπλα και τη νέα τακτική  
θ' αντιπαρατεθούν αντιστοίχως νέα όπλα και τακτικές. Και  
άλλωστε, αυτά τα όπλα βρίσκονται στην πραγματικότητα στα  
χέρια των παιδιών του λαού και εσείς, επιβάλλοντας την κα-  
θολική στρατιωτική θητεία, διδάσκετε σε όλους τον χειρισμό  
τους. Ω! Εσείς δεν μπορείτε να φανταστείτε πως θα είστε  
πραγματικά ανίσχυροι την ημέρα που θα υπάρξει ένας επαρ-  
κής αριθμός επαναστατών. Είμαστε εμείς, οι προλετάριοι, η  
καταπιεζόμενη τάξη, που είμαστε ηλεκτρολόγοι και εργάτες  
φωταερίου, είμαστε εμείς που κινούμε τα τρένα, είμαστε εμείς  
που φτιάχνουμε τα εκρηκτικά και δουλεύουμε στα ορυχεία,  
είμαστε εμείς που οδηγούμε τ' αυτοκίνητα και τα αεροπλάνα,  
είμαστε εμείς οι στρατιώτες... είμαστε εμείς, δυστυχώς, που  
αμυνόμαστε εναντίον των ίδιων μας των εαυτών. Εσείς δεν  
επιβιώνετε παρά από την ασυνείδητη θέληση των θυμάτων  
σας. Προσέχτε όταν ξυπνήσουν οι συνειδήσεις... Κι έπειτα,  
ξέρετε, ανάμεσα σε εμάς τους αναρχικούς ο καθένας κάνει ότι  
θέλει και η αστυνομία σας έχει συνηθίσει να προσέχει παντού,  
εκτός από εκεί που βρίσκεται ο πραγματικός κίνδυνος. Αλλά  
εγώ δεν προτίθεμαι να σας κάνω ένα σεμινάριο για την τεχνι-  
κή της εξέγερσης. Αυτό είναι κάτι που... δεν σας αφορά. Κα-  
ληνύχτα [...].



*Giampietro «Nico» Berti - Massimo Ortalli*  
ΜΙΑ ΖΩΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ

Όσον αφορά τις ελευθεριακές ιδέες περί χειραφέτησης και αλληλεγγύης, μια σημαντική στιγμή σκέψης αντιπροσωπεύει η μορφή και το παράδειγμα του Ερρίκο Μαλατέστα (Σάντα Μαρία Κάπουα Βετιέρε 1853 - Ρώμη 1932), του αναρχικού από την Καμπανία που περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο συνέβαλε στην ανάπτυξη του οργανωμένου αναρχισμού και στις ιδέες που αυτός υποστηρίζει. Αυτό εξηγεί το διαρκές ενδιαφέρον που προκαλεί η ζωή και οι ιδέες του. Ο Τζιαμπιέτρο «Νίκο» Μπέρτι, καθηγητής της Σύγχρονης Ιστορίας στο πανεπιστήμιο της Πάντοβας και συγγραφέας πολλών και σημαντικών κειμένων για τον αναρχισμό και την ελευθεριακή σκέψη (ανάμεσά τους μπορούμε να θυμηθούμε τα βιβλία Francesco Saverio Merlino. Dall'anarchismo socialista al socialismo liberale, Angeli 1993, Il Pensiero Anarchico dal Settecento al Novecento, Lacaita 1998), ολοκλήρωσε προσφάτως αυτό που μπορεί να θεωρηθεί η «οριστική» βιογραφία του Μαλατέστα (Errico Malatesta e il movimento anarchico italiano e internazionale. 1872-1932, Angeli 2003), παρουσιάζοντας πλήρως, σε περισσότερες από 800 σελίδες, τη ζωή και τη σκέψη του «μεγαλύτερου Ιταλού επαναστάτη». Συνομιλώντας με τον συγγραφέα, προσπαθήσαμε να διατρέψουμε όσο γίνεται καλύτερα τη συνθετικότητα και την αξία αυτού του σημαντικότερου τόμου.

Μάσιμο Ορτάλι

**Μάσιμο Ορτάλι:** Βιογραφίες του Μαλατέστα υπάρχουν ήδη πολλές, όπως αυτή του Μαξ Νετλάου, του Λουίτζι Φάμπρι, του Αρμάντο Μπόργκι. Επιπλέον, στο πέρασμα των χρόνων, δημοσιεύτηκαν κι άλλες μελέτες, οι οποίες πραγματεύονται λίγο-πολύ ολοκληρωμένα όψεις της σκέψης και της αγωνιστικής του εμπειρίας. Γιατί, λοιπόν, αυτό το βιβλίο για τον Μαλατέστα;

Τζ. «Νίκο» Μπέρτι: Πρώτα απ' όλα, για τον απλούστατο λόγο ότι έλειπε, ότι ακόμη δεν είχε γίνει. Δεν υπήρχε απολύτως τίποτα από την άποψη μιας επιστημονικής ιστοριογρα-

φίας που θα στεκόταν στο ύψος των προσδοκιών ενός μέσου αναγνώστη. Στην πραγματικότητα, είχαμε σταματήσει σε βιογραφίες όπως αυτή του Λουίτζι Φάμπρι, που γράφτηκε περίπου 70 χρόνια πριν. Κι αν αυτή είναι για συγκεκριμένους λόγους σημαντική, εφόσον ο Φάμπρι συναναστρεφόταν επί μακρόν τον Μαλατέστα και συνεπώς μπορούσε να μιλήσει για τις προσωπικές του εμπειρίες, δεν είχε ωστόσο τον χαρακτήρα ενός έργου ιστοριογραφικά επιστημονικού. Και τέλος, επειδή ο Μαλατέστα υπήρξε αναμφιβόλως ο μεγαλύτερος Ιταλός, ίσως και Ευρωπαίος, επαναστάτης μεταξύ του 19ου και του 20ου αιώνα, οπότε η παρουσίαση της ζωής του σημαίνει την παρουσίαση της ζωής του ιταλικού και διεθνούς αναρχικού κινήματος.

**Ένα έργο τόσο σύνθετο και ολοκληρωμένο, χρειάστηκε αναμφιβόλως μια σημαντική μελέτη ντοκουμέντων. Ποιες είναι οι πηγές που κυρίως χρησιμοποίησες;**

Ακολουθώντας το συνηθισμένο και ιστοριογραφικά παραδοσιακό σχήμα, χρησιμοποίησα τις διαθέσιμες πηγές, είτε αρχαικού είτε βιβλιογραφικού χαρακτήρα, και αυτό σίγουρα δεν ήταν ένα εύκολο έργο. Ο Μαλατέστα είχε πράγματι είχε μια ασυνήθιστη ζωή, αποτελούμενη από 70 χρόνια ιστορίας του εργατικού και του σοσιαλιστικού κινήματος και από διαφορετικές πολιτικές και κοινωνικές εμπειρίες σε πάμπολες χώρες, συνεπώς όφειλα ν' ακολουθήσω τα ίχνη του λίγο-πολύ παντού, χρησιμοποιώντας αρχαιακές πηγές όχι μόνο ιταλικές, αλλά και γαλλικές και ελβετικές, χωρίς να ξεχνώ τις σημαντικότερες πηγές του Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας του Άμστερνταμ. Σ' αυτό πρέπει να προσθέσω τις εφημερίδες και τα φυλλάδια, κι έτσι, ταιριάζοντας όλο αυτό το υλικό, μπόρεσα να παρουσιάσω την ιστορία του Μαλατέστα.

**Γιατί έγραψες εσύ ένα βιβλίο για τον Μαλατέστα και το ιταλικό και διεθνές αναρχικό κίνημα;**

Ο Μαλατέστα υπήρξε μια προσωπικότητα απολύτως ξένη ως προς τα συνηθισμένα, δεν συγκρίνεται με οποιαδήποτε άλλη. Σε αντίθεση με άλλους εκπροσώπους του αναρχισμού, όπως παραδείγματος χάριν ο Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλίνο (που μόνο σε μια περίοδο της ζωής του, στην αρχή, έρχεται σε επαφή με το ιταλικό και διεθνές αναρχικό κίνημα), δεν μπορεί να γραφτεί η βιογραφία του παραβλέποντας το ιταλικό και διεθνές πλαίσιο στο οποίο κινήθηκε, συνεπώς ο τίτλος του βιβλίου γίνεται υποχρεωτικός. Γιατί «εγώ» έγραψα αυτό

το βιβλίο; Μέχρι τώρα ασχολιόμουν περισσότερο με την αναρχική σκέψη, στην πραγματικότητα η βιογραφία του Μερλίνου ήταν ουσιαστικά μια πνευματική βιογραφία, ενώ τα βιβλία *Un'idea esagerata di liberta* και *Il Pensiero Anarchico dal Settecento al Novecento* αφορούσαν την ιστορία των ιδεών. Εδώ, αντιθέτως, θέλησα να μελετήσω σε βάθος τον Μαλατέστα, σαν να λέγαμε τη «σάρκα και τα οστά» του αναρχισμού, με την έννοια ότι εξέφρασε ιδέες που έγραψαν ιστορία, που έφτιαξαν κίνημα. Και παρότι και άλλοι αναρχικοί είχαν αυτή τη διάσταση, κανείς τους δεν είναι πιο αντιπροσωπευτικός από τον Μαλατέστα. Ας πάρουμε τον Μπακούνιν, που θεωρείται ο ιδρυτής του αναρχισμού· λοιπόν υπήρξε αναρχικός για μόνο 10-12 χρόνια, αφότου, διαφεύγοντας από τη Ρωσία, έφτασε στην Ιταλία, μιλάμε δηλαδή από το 1863-1864 έως το 1876. Προηγούμενος ήταν επαναστάτης, όχι όμως αναρχικός. Και έπειτα ο Κροπότκιν, είχε επαναστατική αναρχική δραστηριότητα, ως προς τη σκέψη και τη δράση, μόνο μετά το 1872, την πρώτη φορά που έφτασε στην Ευρώπη και μέχρι το 1883 και τη δίκη στη Λυών. Όταν πήγε στην Αγγλία το 1886, είχε ακόμη επαναστατική σκέψη, αλλά πέρασε τριάντα χρόνια στο Μπράιτον κάνοντας τον γεωγράφο και τον φυσιολόγο. Κι αυτός ακόμη ο Ρεκλύ υπήρξε επαναστάτης κατά τη διάρκεια της Παρισινής Κομμούνας, αλλά μετά; Ποιος υπήρξε σ' όλη του τη ζωή επαναστάτης; Μόνο ο Μαλατέστα κι όχι για 10, αλλά για 60 χρόνια, αρκεί να σκεφτούμε ότι γνώρισε τον Μπακούνιν το 1872 και πέθανε την εποχή της Αλίντα Βάλι και των λευκών τηλεφώνων, με τον φασισμό σε πλήρη εξέλιξη. Υπήρξε μια ιδιαίτερη μορφή που κανείς αναρχικός, κανείς άλλος επαναστάτης, κανένα ενεργό μέλος του εργατικού και επαναστατικού κινήματος δεν μπόρεσε να παρουσιάσει.

Όντως από το βιβλίο αναδεικνύεται ξεκάθαρα ότι η διαδρομή της ζωής και των αγώνων του Μαλατέστα είναι ταυτοχρόνως η διαδρομή της ζωής και των αγώνων του αναρχικού κινήματος. Υπάρχει μια πλήρης ταύτιση και ο Μαλατέστα σφραγίζει ένα κίνημα το οποίο δεν θα ήταν το ίδιο χωρίς αυτόν.

Χωρίς αμφιβολία. Ο Μαλατέστα εκφράζει μια μεγάλη νεωτερικότητα, εφόσον προκειμένου να διατηρήσει μια στέρεη υλιστική βάση, έρχεται σε ρήξη και εγκαταλείπει τον θετικιστικό και εξελικτικιστικό ντετερμινισμό, εισάγοντας μια ι-

σχυρή δόση θέλησης και συνεπώς ηθικότητας. Καθιστώντας έτσι το ιταλικό αναρχικό κίνημα κάτι εντελώς διαφορετικό από το γαλλικό, το οποίο ταλαντευόταν ανάμεσα στον πρακτικισμό και τον αυθορμητισμό. Αντιθέτως, η εξισορροπητική σύνθεση μεταξύ βολонταρισμού, αυθορμητισμού και επιστημονικής αντίληψης της πραγματικότητας, τυπική του ιταλικού κινήματος, οφείλεται στον Μαλατέστα. Μ' αυτή την έννοια το ιταλικό αναρχικό κίνημα, αν και ο Μαλατέστα για πολύ καιρό βρισκόταν εκτός Ιταλίας, διαμορφώθηκε βάσει της σκέψης και της δράσης του.

Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από τις σελίδες σου, είναι η ποιότητα της ζωής του Μαλατέστα. Είναι, πράγματι, μια ασυνήθιστη ζωή, όχι μόνο λόγω των δραστηριοτήτων του, αλλά και λόγω της μεγάλης αξιοπρέπειας που πάντοτε τον διέκρινε. Τον αποκαλείς έναν πραγματικά μεγάλο επαναστάτη. Εξήγησέ μας πώς έφτασες σ' αυτό το συμπέρασμα, δεδομένου ότι στην ιταλική και ευρωπαϊκή ιστορία μεγάλοι επαναστάτες υπήρξαν πολλοί. Ίσως επειδή δεν συνέπιπτε η ιδιωτική και δημόσια ζωή τους, σε αντίθεση με τον Μαλατέστα;

Ο Μαλατέστα είναι ο ολοκληρωμένος αναρχικός, που ζει σε απόλυτη συμφωνία λόγου και πράξης μέχρι το τέλος του βίου του. Και η βαθύτερη ηθική ρίζα αυτής της συμφωνίας είναι ματσεινική, ενώνει δηλαδή σκέψη και δράση και διαμορφώνει τη ζωή του στην υπηρεσία αυτής της ιδέας. Μ' αυτή την έννοια ο Μαλατέστα είναι ένας επαγγελματίας επαναστάτης, αλλά ανώμαλος, γιατί σε αντίθεση μ' άλλους επαγγελματίες επαναστάτες που έζησαν, σχεδόν όλοι, κάνοντας τους δημοσιολόγους, τους δημοσιογράφους ή τους διανοούμενους (αρκεί να θυμηθούμε τον Λένιν, τον Κόστα και στον αναρχικό χώρο, τον Γκαλεάνι, τον Φάμπρι, τον Γκόρι), ο Μαλατέστα είναι ο μοναδικός που έζησε ασκώντας μια χειρωνακτική εργασία, έχοντας έτσι, μεταξύ των συντρόφων, μεγάλη ηθική δύναμη και κύρος. Το θεμελιώδες σημείο είναι ότι, όντας ένας μεγάλος στοχαστής, δεν αντιλαμβανόταν ούτε στο ελάχιστο τη σκέψη διαχωρισμένη από τη δράση, κι αυτό εξηγεί την ικανότητά του ν' αντιμετωπίζει σταθερά την πραγματικότητα.

Παρότι κατά τη διάρκεια της μακρότατης επαναστατικής του εμπειρίας η θεωρητική επεξεργασία του Μαλατέστα ήταν σε διαρκή εξέλιξη, η ηθική και ιδεατή του αντίληψη δεν άλ-

λαξαν ποτέ. Μήπως αυτό ήταν το μεγαλύτερο προτέρημά του;

Αναμφίβολα. Το μεγαλείο του ανθρώπου έχει να κάνει με την ηθική του διάσταση. Αυτό εξηγεί επίσης γιατί δεν υπάρχουν σαφή ντοκουμέντα, τα οποία να φωτίζουν την ιδιωτική του ζωή. Προσπάθησα να πω κάτι μιλώντας για την λονδρέζικη εξορία του, αλλά παρουσιάζω τα αποτελέσματα κατά τρόπο προβληματικό, αφού δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για το κατά πόσο αυτά που λέμε για την ιδιωτική του ζωή είναι και πραγματικά. Προσωπικά τα πιστεύω, αλλά όχι εντελώς, μόνο ενμέρει, και συνεπώς αφήνω ένα περιθώριο αμφιβολίας: σχετικά μ' αυτή δεν μας άφησε κανένα γραπτό και ούτε οι βιογράφοι και οι σύντροφοί του δεν γνώριζαν να μας πουν κάτι, συνεπώς πώς να βασιστούμε στα αρχεία της αστυνομίας, που μπορεί να παρουσιάζουν μόνο ένα μέρος της αλήθειας; Αυτό αντιθέτως που προκύπτει ξεκάθαρα, είναι ότι έχοντας μια ιδιωτική ζωή στερούμενη μαρτυριών, μας αφήνει ελάχιστα περιθώρια γνώσης σε αντίθεση με τη ζωή του ως αγωνιστή. Υπήρξε στ' αλήθεια ένας άνθρωπος αφιερωμένος ολοκληρωτικά στην αποστολή του.

Όλα αυτά αναδεικνύονται από το βιβλίο σου, όχι μόνο λόγω του ολοκληρωμένου χαρακτήρα του, αλλά και λόγω της ικανότητάς του να δίνει μεγάλη σημασία στην προσωπικότητα. Και ταυτοχρόνως να μας δείχνει πως αυτή παρέσερνε τις μάζες, πώς ασκούσε πάνω τους μια μεγαλειώδη επιρροή. Και όχι μόνο στους αναρχικούς, αλλά και στους αγωνιστές άλλων κομμάτων.

Τη δεκαετία του '90 [του 19ο αιώνα, σ.τ.Μ.], για να δώσουμε ένα παράδειγμα, ο Μαλατέστα άσκησε μεγάλη επιρροή στους λονδρέζους λιμενεργάτες, κι ένας Ιταλός να ασκεί επιρροή στους Εγγλέζους εργαζόμενους ήταν πραγματικά κάτι το ασυνήθιστο. Δυστυχώς δεν διαθέτουμε πολλές μαρτυρίες σε σχέση μ' αυτό, αλλά οι περιγραφές του πρεσβευτή στο Λονδίνο, είναι σημαντικές. Αυτό κατέστη δυνατό γιατί ζούσε ανάμεσα σ' αυτόν τον κόσμο, δεν τον καθοδηγούσε απέξω, υπήρξε οργανικό τμήμα του.

Το ίδιο μπορούμε να πούμε σε σχέση με την Κόκκινη Βδομάδα, η οποία εξερράγη —όπως αποδεικνύεις εσύ— εκεί που ο Μαλατέστα είχε μιλήσει τους προηγούμενους μήνες. Πραγματικά, αν σημειώσουμε σ' έναν χάρτη τα μέρη όπου είχε μιλήσει (κι εσύ τα παραθέτεις όλα σ' έναν ακριβή και ολοκλη-

ρωμένο πίνακα), προκαλεί εντύπωση ότι ήταν τα ίδια μέρη που ξέσπασε η Κόκκινη Βδομάδα. Αυτή η ικανότητα να επηρεάζει όλους τους ανατρεπτικούς, κι όχι μόνο τους αναρχικούς, μου φαίνεται ένας από τους λόγους που, αν εξαιρέσουμε ίσως τα τελευταία του χρόνια, ο Μαλατέστα μιλούσε πάντοτε για ένα ενιαίο μέτωπο, ή καλύτερα για την αναγκαιότητα συμμαχίας με τους ρεπουμπλικανούς, τους σοσιαλεπαναστάτες κι άλλες πολιτικές δυνάμεις.

Είναι μια άποψη που την είχε ανέκαθεν. Προκύπτει ήδη από τη δεκαετία του '90 και μετά τη διαμορφώνει, την επεξεργάζεται, την τελειοποιεί. Είχε καταλάβει ότι οι αναρχικοί δεν θα μπορούσαν να κάνουν μόνοι τους την επανάσταση και συνεπώς όφειλαν να συμμαχήσουν μ' άλλες δυνάμεις. Αφού γίνει η επανάσταση, θα υπάρξει μετά ελεύθερο πεδίο, όπου όλοι θα μπορούν να διαδώσουν τις ιδέες τους.

Από το 1900 και για πολλά χρόνια, αν εξαιρέσουμε διάφορες σπάνιες παρεμβάσεις όπως αυτή στο διεθνές αναρχικό συνέδριο του Άμστερνταμ το 1907, ο Μαλατέστα στην ουσία ήταν απών και σιωπηλός, σε τέτοιο βαθμό που αυτή του η συμπεριφορά να ανησυχήσει, κι όχι λίγο, τον Φάμπρι και άλλους Ιταλούς αναρχικούς. Πώς μπορεί να ερμηνευτεί αυτή η τόσο ανώμαλη συμπεριφορά για έναν άνθρωπο της δράσης όπως ο Μαλατέστα;

Υπενθυμίζω ότι αυτή είναι μόνο μια υπόθεση, ένα συμπέρασμα που δεν βασίζεται σε οποιοδήποτε ντοκουμέντο, αν και όλα οδηγούν σ' αυτό. Ξεκινώ από την υπόθεση ότι, σ' έναν συγκεκριμένο βαθμό, η συμπεριφορά του Μαλατέστα είχε να κάνει με την απόπειρα του Μπρέσι, εφόσον σχεδόν σίγουρα γνώριζε ότι ο Μπρέσι θα προσπαθήσει να σκοτώσει τον Ουμβέρτο. Ο Μπρέσι είχε σίγουρα συνενόχους κι αυτό έχει επιβεβαιωθεί, έχει αποδειχθεί από άλλους που αναπαράστησαν τις κινήσεις του. Ωστόσο δεν εννοώ «συνενόχους» με την κυριολεκτική έννοια της λέξης, δηλαδή συντρόφους που γνώριζαν, συνέβαλλαν και συμμετείχαν στην πράξη, αλλά άλλους αναρχικούς που έδωσαν ένα χέρι βοήθειας στο εγχείρημα. Δεν μιλώ συνεπώς για ένα συλλογικό εγχείρημα, εφόσον αυτό παραμένει, τελικά, ατομικό, είτε με όρους ιδεολογικούς είτε σε σχέση με τα γεγονότα. Είμαι πεισμένος ότι και ο Μαλατέστα γνώριζε, κι αυτό γίνεται κατανοητό όταν μιλά για τον Μπρέσι ως έναν στενό σύντροφο, εκείνον που στο Πάτερσον του είχε σώσει τη ζωή, αφού απέκρουσε το βλήμα που κατευθυνόταν

επάνω του. Ερχόμαστε τώρα στη σιωπή του Μαλατέστα. Ο Μαλατέστα κάνει λάθος (ακόμη κι αυτός είχε κάνει λάθη και ίσως αυτό να είναι το μεγαλύτερο, ωστόσο δεν είναι κάποιο που, αν τα πράγματα γίνονταν διαφορετικά, θα μπορούσε ν' αλλάξει ο ρους της ιστορίας) γιατί αυταπατάται ότι η απόπειρα θα προκαλούσε μια έντονη αντίδραση, η οποία με τη σειρά της θα έφερνε μια λαϊκή εξέγερση και είναι για δυο-τρία χρόνια που πίστευε κάτι τέτοιο. Μόνο γύρω στα 1903-1904 κατάλαβε, αξιολόγησε το λάθος της εκτίμησής του. Στην πραγματικότητα, ενώ το 1898, μετά τις μιλανέζικες ανταρσίες, θα μπορούσε να πιστεύει κανείς ότι η πυριτιδαποθήκη όπου νάναι εκρήγνυται και συνεπώς ήταν νόμιμο να έχει αυτή την πεποίθηση, τώρα, βλέποντας ότι τίποτα δεν κινείται, πέφτει σε κάτι σαν κατάθλιψη. Ο Μαλατέστα πράγματι, κατοικώντας στο Λονδίνο, πήγαινε συχνά στο Παρίσι, ακόμη και τρεις-τέσσερις φορές τον χρόνο, και εκεί συναντούσε εξόριστους Ιταλούς αναρχικούς που είχαν περισσότερες επαφές με την Ιταλία από εκείνους που ζούσαν στην Αγγλία. Και πιάνοντας τον σφυγμό της εποχής που δεν υποσχόταν και πολλά, εξαναγκάστηκε στην αδράνεια και αυτή η εξαναγκαστική αδράνεια τον έρριξε σε μια βαθιά κατάθλιψη (εδώ έχουμε ακόμη τον ματσινικό, τον άνθρωπο της δράσης, που θεωρεί, σε κάποιο βαθμό, την εξέγερση σαν «αιφνιδιαστική έφοδο») κατά την οποία δεν έγραψε τίποτα, γιατί σε αντίθεση με τον Φάμπρι, δεν πίστευε ότι υπ' αυτές τις συνθήκες είχε κάποια σημασία. Αν δούμε αυτά που δημοσίευσε ο Μαλατέστα αυτή την περίοδο, βλέπουμε ότι είναι όλα πράγματα που έχουν προκύψει από πριν, καινούρια υπάρχουν ελάχιστα, η παρέμβαση στο Άμστερνταμ και λίγα ακόμη. Αυτά τα χρόνια, εκείνα τα λίγα που έγραψε ή έκανε, τα είχε γράψει από πριν. Όταν αντιθέτως ένιωσε ότι η ατμόσφαιρα είχε αρχίσει ν' αλλάζει, μετά τον Σεπτέμβρη του 1911 και τον πόλεμο στη Λιβύη, ενεργοποιήθηκε και έκανε τα πάντα για να επιστρέψει, παρότι τελικά τα κατάφερε μόνο το 1913.

Είναι τα χρόνια που ο τζιολιτισμός βγάζει τη μάσκα, δεδομένου ότι την πρώτη δεκαετία, μετά τον θάνατο του Ουμβέρτου «λύθηκαν τα δεσμά» του κινήματος. Αν θυμάμαι καλά ισχυρίζεσαι ότι ο Μαλατέστα δεν κατάλαβε ότι με τον Τζιολιότι άλλαξαν οι σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και κυβερνωμένων, αλλά ίσως αυτή η έλλειψη κατανόησης να οφείλεται στο ότι ξέσπασαν συγκρούσεις στους δρόμους με δεκάδες, αν όχι

### **εκατοντάδες νεκρούς.**

Αναμφίβολα ο τζιολιτικός ρεφορμισμός είναι μακιαβελικός όπως όλοι οι ρεφορμισμοί, όμως οι λεγόμενες προλεταριακές σφαγές δεν ήταν αποτέλεσμα της καταπίεσης, αλλά κυρίως του αντίκτυπου της φιλελευθεροποίησης. Εξηγούμαι. Με τη φιλελευθεροποίηση και τον μεγαλύτερο χώρο που άνοιξε για τη συνδικαλιστική δραστηριότητα (η πολιτική του Τζιλιότι ήταν να μην παρεμβαίνει στις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και κεφαλαίου), οι πρώτες οργανωμένες αντιστάσεις είχαν μεγαλύτερο περιθώριο δράσης και αυτό σημαίνει ότι εφόσον μπορούσαν να κατέβουν στους δρόμους η αστυνομία θα χτυπούσε περισσότερο από πριν και όντως υπήρξαν νεκροί, αλλά οι νεκροί δεν οφείλονταν σε μια προαποφασισμένη θέληση να χτυπήσουν, αλλά ήταν ο αντίκτυπος αυτής της φιλελευθεροποίησης. Υπό την κυβέρνηση Κρίσπι και τους ειδικούς νόμους, οι μάζες ούτε που μπορούσαν να διαδηλώσουν και συνεπώς, παραδόξως, δεν μπορούσαν να υπάρξουν ούτε νεκροί.

**Επιστρέφουμε στον Μαλατέστα. Τελικά το 1913 καταφέρνει να επιστρέψει και λίγο μετά ξεσπά η Κόκκινη Βδομάδα.**

Σίγουρα, και ήταν αυτός που την έκανε να ξεσπάσει. Η μεγαλύτερη επαναστατική απόπειρα που συνέβη στην Ιταλία, οφείλεται στη δράση του Μαλατέστα. Σε έξι μήνες κατάφερε να φτιάξει κίνημα και, αν έκανε κάποιο λάθος, αυτό οφείλεται στην υπερβολική του γενναιότητα, καθώς δεν μπορούσε να ενεργήσει πιο ήρεμα. Χωρίς να ξεχνάμε, άλλωστε, ότι το ξέσπασμα του πολέμου, λίγο μετά, θα χτυπήσει σκληρά ολόκληρο το αναρχικό κίνημα. Χωρίς τον πόλεμο, αντιθέτως, την Κόκκινη Βδομάδα θ' ακολουθούσαν άλλα εξεγερτικά κινήματα, εφόσον ο Μαλατέστα είχε όντως βάλει σε κίνηση κάτι το επαναστατικό, το οποίο ήταν δύσκολο να σταματήσει.

**Μετά τον πόλεμο ωστόσο, υπήρξε η κόκκινη διετία και η κατάληψη των εργοστασίων, όπου ο ρόλος και η δραστηριότητα του Μαλατέστα ήταν και πάλι αποφασιστικοί.**

Ναι, έχουν αλλάξει όμως οι συνθήκες. Κατά τη διάρκεια της Κόκκινης Βδομάδας ο βασικός πρωταγωνιστής, η αιχμή του δόρατος, που παρασύρει το ανατρεπτικό στοιχείο, είναι το αναρχικό κίνημα, ακολουθούμενο από τους ρεπουμπλικανούς, ενώ οι σοσιαλιστές έκαναν ελάχιστα πράγματα, πέρα από κάποιους μεμονωμένους συνδικαλιστές και μαξιμαλιστές (ας θυμηθούμε, ωστόσο, ότι ήταν ο μαξιμαλιστής Σεράτι που κήρυξε από τη Βενετία το τέλος της απεργίας). Μετά τον πό-



λεμο η κατάσταση δεν είναι πλέον η ίδια, η αιχμή του δόρατος δεν είναι το αναρχικό, ούτε το σοσιαλιστικό κίνημα: αυτό που παρασύρει το κίνημα είναι κάτι το εξωτερικό, που λέγεται μπολσεβίκικη επανάσταση. Μετά το '17 ολόκληρο το ανατρεπτικό κίνημα προβληματιζόταν για το πώς θ' αντιμετώπιζε τη ρώσικη επανάσταση, και παρότι οι αναρχικοί δεν υπήρξαν ποτέ τόσο σημαντικοί, αποτελεσματικοί και πολυάριθμοι όπως στην κόκκινη διετία, φτάνοντας στο υψηλότερο σημείο της ανάπτυξής τους (σκεφτείτε την ίδρυση της Ιταλικής Αναρχικής Ένωσης και την κυκλοφορία της καθημερινής εφημερίδας «Umanita Nuova»), δεν ήταν όμως πλέον οι μεγάλοι πρωταγωνιστές, αφού τώρα αυτοί ήταν οι κομμουνιστές. Όλα είχαν αλλάξει. Επιπλέον, μιλάμε για την κόκκινη διετία σαν μια μεγάλη επαναστατική κατάσταση, αλλά στην πραγματικότητα η αληθινή επαναστατική κατάσταση ήταν το 1919, αφού στη συνέχεια περνάμε από μια κατάσταση *empasse* σε μια άλλη και το απόγειο είναι η κατάληψη των εργοστασίων, που στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύει την αποτυχία της κόκκινης διετίας. Αν θέλετε να κάνετε την επανάσταση οφείλετε να καταστρέψετε την εξουσία, κάτι που δεν επιτυγχάνεται μέσω της κατάληψης των εργοστασίων. Και όντως, μόλις κατέλαβαν τα εργοστάσια, παρέμειναν μέσα κλεισμένοι για έναν μήνα, αλλά μετά έπρεπε να βγουν. Η πραγματική επαναστατική πράξη είναι η κατάληψη της αστυνομίας, των ταχυδρομείων, των στρατώνων, της νομαρχίας, έτσι ώστε να μην είναι πλέον σε θέση να δίνει διαταγές.

**Αυτό, όμως, μπορεί να ερμηνευτεί σαν «πραξικόπημα», κάτι που είναι πολύ διαφορετικό από τον μαζικό αγώνα. Στη Ρωσία κατέλαβαν το κοινοβούλιο, αλλά κατέλαβαν και τα εργοστάσια. Ίσως να πρέπει να γίνουν και τα δύο.**

Ναι, όμως πρέπει να πάρεις τα κέντρα της εξουσίας, διαφορετικά δεν κάνεις επανάσταση. Αυτό μπορεί να μοιάζει με μια γιακωβίνικη κληρονομιά, αλλά οι αναρχικοί θέλουν ή δεν θέλουν να κάνουν την επανάσταση; Ωστόσο ο Μαλατέστα σαφώς δεν ήταν γιακωβίνος, σε αντίθεση με τους γιακωβίνους δεν ήθελε να καταλάβει, αλλά να καταστρέψει τα κέντρα της εξουσίας.

**Ο Μαλατέστα ενίοτε κάνει λάθη στις εκτιμήσεις του, αλλά πιο συχνά πέφτει μέσα. Σχετικά με τη ρωσική επανάσταση, θυμίζεις μια «προφητεία» του, όταν προβλέπει το τέλος όχι μόνο της ρώσικης επανάστασης, αλλά και των ηγετικών της**

στελεχών. Δεν υπήρχε ακόμη ο Στάλιν, αλλά αυτός προέβλεψε ότι θα υπάρξει κάποιος Στάλιν και ότι αυτός ο Στάλιν θα δολοφονήσει τον Τρότσκυ.

Είναι πράγματι μια ασυνήθιστη προφητεία, η οποία δείχνει την ικανότητά του να κατανοεί πού μπορεί μοιραία να οδηγήσει ο αυταρχικός δρόμος τον σοσιαλισμό.

Ξεχωρίζεις τρεις θεμελιώδεις φάσεις στην εξέλιξη της σκέψης του, στην οποία όμως διατηρούνται πάντοτε κάποιες βασικές αρχές, ήτοι η συνάφεια μέσων και σκοπών, η βολонταριστική σύλληψη της επανάστασης, η λαϊκότητα σε αντίθεση με τη θρησκευτική πίστη. Και δείχνεις ότι διαύγειά του εκφράστηκε στην εκτίμηση των διαφορών και στην κατανόηση της αναγκαιότητάς τους. Αυτό ισχύει επίσης και στην εκ μέρους του θεωρητική επεξεργασία του αναρχισμού. Σε τέτοιο βαθμό που μου φαίνεται πραγματικά εμβληματικός για το κίνημα.

Η πρώτη περίοδος είναι αυτή που κλείνει το 1884, όταν ο Μαλατέστα είναι ακόμη εμβαπτισμένος σ' ενός είδους θετικισμό, βαθιά επηρεασμένος από τον μαρξισμό. Η δεύτερη είναι η περίοδος που ξεκινά με την «L'Agitazione», στην οποία ωριμάζουν οι ιδέες του βολонταρισμού, του αναρχικού σοσιαλισμού, της ηθικής που αποτυπώνεται στη συνάφεια μέσων και σκοπών, της ελευθερίας εννοούμενης ως λαϊκής οντότητας. Η τρίτη περίοδος ξεκινά από το 1922-24 και μπορεί να οριστεί ως αυτή της σταδιακότητας. Έχει σημασία να παρατηρήσουμε ότι, ενώ τη βασική περίοδο, που κρατά από το 1897 έως το 1914 και κατά την οποία προσπαθεί να χειραφετηθεί από τον θετικισμό, δεν έχει διατυπώσει ξεκάθαρα αυτές τις ιδέες, είναι μόνο την τελευταία περίοδο που απομακρύνεται πλήρως από τον θετικισμό και τον ντετερμινισμό. Αυτό γίνεται πιο ξεκάθαρο προπάντων όταν έχει αυτή την τρομερή διαίσθηση για τον ρόλο της επιστήμης. Αυτό είναι σημαντικό αν σκεφτούμε ότι κανείς μέχρι τότε δεν είχε πει αυτό που είπε ο Μαλατέστα για την επιστήμη, παραδείγματος χάριν ότι αυτή δεν μπορεί ν' απαντήσει στα έσχατα ερωτήματα της ζωής. Και το λέει αυτό σ' ένα περίφημο άρθρο που δημοσιεύτηκε στη «Volontà» το 1913, πρόκειται για μια ριζική κριτική στην επιστήμη και την αποτίμησή της. Αν η επιστήμη δεν μπορεί να παράξει ούτε το καλό ούτε το κακό και η επιστημονική γνώση είναι μόνο ένα μέσο, με τη σειρά της και η αναρχική αντίληψη δεν μπορεί να είναι «επιστημονική»: η αναρχία θα

υπάρξει μόνο αν θελήσουμε να συμβεί κάτι τέτοιο, είναι μια διαρκής, αλλά όχι εγγενής δυνατότητα της ιστορικής εξέλιξης, είναι μια λανθάνουσα ικανότητα του ανθρώπινου πολιτισμού, αλλά όχι η αναπόφευκτη κατάληξή του.

Μου φαίνεται ότι αυτός τα συνθέτει λαμπρά όταν, στρεφόμενος στους αγρότες του Ματέζε, καταλήγει ως εξής: «Τα τουφέκια και τις δυσκολίες μας τα κληροδότησαν οι πρόγονοί μας. Αν θέλετε κάντε το, αν όχι, φύγετε». Αυτή κατά τη γνώμη σου είναι μια θεμελιώδης στιγμή για το πώς αντιμετώπιζε ο Μαλατέστα το επαναστατικό πρόβλημα.

Σίγουρα, όταν κατανοεί ότι οι μειοψηφίες μπορούν να διαρρήξουν μια κατάσταση, αλλά όχι να τη συγκροτήσουν, εφόσον αυτό μπορούν να το κάνουν μόνο οι μάζες. Είναι όπως μια μειοψηφία να μπει σε μια φυλακή και να ανοίξει τις πόρτες, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να υποχρεώσει τους κρατούμενους να βγουν έξω.

**Επιστρέφοντας στις τρεις εξελικτικές φάσεις για τις οποίες μιλήσαμε, υπάρχουν παύσεις μεταξύ τους, ή υφίσταται ένα ενιαίο νήμα που τις συνδέει;**

Υπάρχει η παύση στα τέλη της δεκαετίας του '90, όταν καταλαβαίνει ότι η επανάσταση δεν μπορεί να γίνει από τρεις και ο κούκος, αλλά πρέπει να είναι ένα συλλογικό εγχείρημα. Και ως τέτοια εννοιοποιείται σ' έναν καθορισμένο χώρο και χρόνο, δεν μπορεί κανείς να την καθορίσει αφηρημένα, αλλά οφείλει να τη συλλογιστεί και να την προετοιμάσει. Μ' αυτή την έννοια είναι μεταξύ των πρώτων που προσεγγίζει τον συνδικαλισμό και ο ίδιος ο Πελουτιέ θ' αναγνωρίσει ότι τα θεμέλιά του μπήκαν το 1893 από τον Μαλατέστα και τον Μερλίνο.

**Κι όταν αυτή η επεξεργασία αναπτύχθηκε πλήρως, το πρόβλημα της οργάνωσης κατέστη κεντρικό.**

Αν αναλύσουμε το ιδρυτικό σύμφωνο της Αναρχικής Ιταλικής Ένωσης, γραμμένο από τον Φάμπρι το 1920, αλλά στην πραγματικότητα εμπνευσμένο από τον Μαλατέστα, βλέπουμε ότι είναι πολύ μοντέρνο, αφού βρίσκουμε τη μέγιστη ιδέα της οργάνωσης να είναι συμβατή με τη μέγιστη ιδέα της ατομικής και συλλογικής ελευθερίας. Αυτό είναι το απόγειο της προσπάθειάς του, αφού απεικονίζει μια ισορροπία που αναμφιβόλως θα αποκαλούσα καλλιτεχνική. Είναι πραγματικά κάτι το ασυνήθιστο και συμπυκνώνει ολόκληρη τη σκέψη του Μαλατέστα: η οργάνωση είναι απαραίτητη, αλλά μόνο αν υποτάσσεται στον σκοπό κι όχι αντιστρόφως. Αυτό είναι το

κλειδί για να κατανοήσουμε τη μοντερνικότητα.

**Συνεπώς παύσεις από άποψη τακτικής και στρατηγικής, αλλά όχι από ηθική άποψη.**

Ο Μαλατέστα παρέμεινε πάντοτε εναντίον της ιστορίας. Μέχρι το τέλος. Όλες οι ιστορικές μορφές αλλάζουν και χρειάζεται να έχουμε επίγνωση αυτών των αλλαγών, όμως αυτό δεν πρέπει να καθορίζει τους σκοπούς μας. Οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη αυτούς τους σκοπούς και να βλέπουμε τη σχέση τους με τις διαφορετικές συνθήκες, χωρίς όμως να τους αλλάζουμε.

**Το κρίσιμο σημείο είναι πάντοτε η θέληση που καθορίζει την ηθική. Ως προς αυτό διαφοροποιείται απ' όλους τους άλλους.**

Σίγουρα. Γι' αυτό όχι μόνο είναι ο μεγαλύτερος επαναστάτης, αλλά διαθέτει και διανοητικό ανάστημα, αφού κατάφερε να βλέπει μακριά, λόγω και της εμπειρίας του από τη ζωή. Είναι κάποιος που βρέθηκε σ' ολόκληρο τον κόσμο, στη Λατινική και Βόρειο Αμερική, στην Αγγλία και στη Γαλλία, στην Ισπανία και στην Ολλανδία, ποιος άλλος το έκανε αυτό; Ο Τουράτι, πέρα από το Μιλάνο, πού αλλού έζησε; Και ο Κόστα, πέρα από μια περίοδο στη Γαλλία; Ας σκεφτούμε επίσης ότι, δυστυχώς, η δουλειά μου φέρνει στο φως μόνο ένα 20% απ' όσα έκανε ο Μαλατέστα, ενώ τα υπόλοιπα έχουν χαθεί στον χρόνο και κανείς πλέον δεν μπορεί να τα αναδείξει. Παραδείγματος χάριν δεν ξέρουμε τίποτα για τις προσπάθειες που δεν είχαν επιτυχές αποτέλεσμα, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι και μόνο επειδή δεν είχαν επιτυχές αποτέλεσμα, πρέπει να εξοβελιστούν. Δεν μπορούμε να ξέρουμε αν και τι επίδραση είχαν στην πραγματικότητα, γνωρίζουμε μόνο τα αποτελέσματα και ίσως να μην ξέρουμε ποια ήταν η πραγματική αιτία που τα προκάλεσε.

**Ποιες είναι οι πιο σημαντικές πλευρές της σκέψης του Μαλατέστα σύμφωνα με την θεωρητική του επεξεργασία και τον διανοητικό στοχασμό του;**

Το πιο σημαντικό πράγμα συνίσταται στη ρήξη της ηθικής με την επιστημονική γνώση, καθώς ισχυρίζεται ότι η ηθική δεν έχει αντικειμενική διάσταση. Έπειτα υπάρχει η κριτική του θετικισμού και του επιστημονισμού και η μεγάλη διαύγεια ως προς την κατανόηση ότι στην ανθρώπινη ιστορία δεν μετρούν οι σχέσεις δύναμης, αλλά οι υπαρξιακές. Και ότι οι ορθολογικές κατασκευές του κόσμου δεν θεμελιώνονται πουθε-

νά, εφόσον ο κόσμος δεν κινείται με ορθολογικά κριτήρια, αλλά υπαρξιακά. Εδώ ο Μαλατέστα έχει πραγματικά μια φοβερή διαύγεια, αφού καταλαβαίνει ότι αλλάζοντας τις σχέσεις δύναμης, αλλάζει επίσης η ορθολογική θεώρηση της ζωής και της ιστορίας. Αυτό, στην πράξη, τον ωθεί να σκεφτεί πως πολλές από τις διατριβές ιδεολογικού χαρακτήρα κατά βάθος είναι άκυρες, αφού μπροστά στα αληθινά προβλήματα δεν υπάρχουν διαφορές και, ουσιαστικά, η πραγματικότητα επιβάλλει μια υπαρξιακή προσέγγιση που αμέσως καθαρίζει τις τσιμινιέρες ιδεολογικού χαρακτήρα.

**Αυτό αντανακλάται και στο ότι ο Μαλατέστα, όντας μεγάλος πραγματιστής, δεν υπήρξε ποτέ οπαδός της *Realpolitik*.**

Όχι, γιατί διαφορετικά θα υποστήριζε τους συμβιβασμούς. Αυτός, αντιθέτως, είναι πραγματιστής και αυτός ο πραγματισμός του είναι ταυτοχρόνως η δύναμη και η αδυναμία του, αφού θα υφίσταται συνεχώς και αλεπάλληλες ήττες: θα ήταν πράγματι εύκολο να νικήσει ακολουθώντας τη *Realpolitik*, αλλά έτσι θα ξέφευγε από τον στόχο που είχε θέσει, να μην αμφισβητήσει δηλαδή την ανάγκη συνάφειας μέσων-σκοπών. Τον ενδιέφερε να δημιουργηθεί μια επαναστατική κατάσταση, πίστευε ότι ήταν αναγκαίο όλες οι ανατρεπτικές δυνάμεις να παρουσιάσουν τα σχέδια τους και θεωρούσε σίγουρο πως εφόσον το αναρχικό κίνημα είναι το πλέον ορθολογικό και οικουμενικό, σε μια ελεύθερη άμιλλα των ιδεών, αυτό θα ήταν που θα κέρδιζε. Μ' αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε μια μεγάλη διαφωτιστική μήτρα.

**Μιλούσε για επαναστατική, μεταρρυθμιστική σταδιακότητα, με την έννοια του πειραματισμού.**

Η σταδιακότητα δεν είναι ρεφορμισμός, εφόσον ο ρεφορμισμός προσαρμόζεται στην πραγματικότητα, ενώ ο Μαλατέστα θέλει να κάνει την επανάσταση. Μόνο που η επανάσταση και η οικοδόμηση της μελλοντικής κοινωνίας δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα σ' ένα βράδυ, αλλά οφείλουν να περάσουν μέσα από τον ελεύθερο πειραματισμό. Η στάση του είναι λαϊκή, αφού δεν προβλέπει καμία δεδομένη φόρμουλα, ούτε τον κομμουνισμό, ούτε τον σοσιαλισμό, ούτε τον μπουτουαλισμό. Θα είναι η πραγματικότητα που θα μας πει πού πάνε τα πράγματα. Μ' αυτή την έννοια, ο πλουραλισμός του είναι πειραματικός.

**Αυτή η έννοια του πειραματισμού που βρίσκεται στη βάση της λαϊκότητάς του, αυτή του η ικανότητα να παρουσιάζει**

διάφορες πιθανές μορφές πραγμάτωσης της αναρχίας, όλα αυτά ίσως εξηγούν γιατί μπορούσαν να τον καταλάβουν παντού. Και το δείχνει η εκδοτική του επιτυχία, με τις αναρίθμητες μεταφράσεις του έργου του. Σύμφωνα με κάποιους υπολογισμούς, μόνο στην Ιταλία θα πρέπει να κυκλοφόρησαν γύρω στα 300.000 αντίτυπα του *Fra Contadini* και, υπολογίζοντας τις μεταφράσεις, ο αριθμός θα πρέπει να πλησιάζει το εκατομμύριο. Αυτό μας λέει κάτι για την οικουμενικότητά του, αποτελούμενη από μια ιδεολογική λαϊκότητα και την επαφή της σκέψης του με τις πραγματικές συνθήκες. Σε 60 χρόνια επαναστατικής δραστηριότητας ο Μαλατέστα αντιμετώπισε όλα τα εγγενή προβλήματα των επαναστατικών κινήματων, είτε ηθικά είτε πολιτικά, είτε στρατηγικά είτε τακτικά. Ανάμεσά τους, ανάμεσα στα πιο σημαντικά, είναι η σχέση μεταξύ δημοκρατίας και δικτατορίας, το πρόβλημα του εξεγερτισμού, αυτό της βίας. Αντιμετωπίζοντας όλα αυτά, μας δίνει διαφορετικές απαντήσεις.

Δεν υπήρξε δογματικός, γι' αυτόν οι συνθήκες έχουν μεγάλη σημασία και συνεπώς οι απαντήσεις δεν μπορούν ποτέ να είναι ίδιες. Η βία είναι μια οδυνηρή αναγκαιότητα κι ένας επαναστάτης δεν μπορεί να την αρνηθεί αξιακά, όμως πρέπει να είναι πάντοτε η λιγότερη δυνατή. Ιδού γιατί λέει ότι χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί όλη η αναγκαία βία αμέσως, έτσι ώστε να μη χρειαστεί να χρησιμοποιηθεί μετά και ότι αυτή πρέπει να εννοείται μόνο ως απάντηση στην επίθεση άλλων, όχι ως καθαρή βία. Ακόμη και τα προβλήματα σε σχέση με άλλες ιδεολογικές αντιλήψεις όπως ο κομμουνισμός, ο κολεκτιβισμός, ο ατομικισμός κ.ο.κ., ο Μαλατέστα δεν τα θεωρεί ουσιαστικά, αφού αποτελούν απλώς ιδεολογικές διατυπώσεις.

**Σ' ένα συγκεκριμένο σημείο, όμως, περνά οριστικά από τον κολεκτιβισμό στον κομμουνισμό.**

Σαφώς, υποστηρίζει ότι ο κομμουνισμός είναι η καλύτερη λύση, όμως ποτέ δεν είπε ότι αυτή είναι και η οριστική, γιατί τελικά αυτό που πραγματικά ενδιαφέρει τους αναρχικούς είναι η ελευθερία.

Αν, σ' εκείνη την πρώτη φάση για την οποία μιλήσαμε, οι θέσεις του θα μπορούσαν να φανούν, δεν λέω σεχταριστικές, αλλά συνδεδεμένες σε πολύ μεγάλο βαθμό με το κίνημα και άκαμπτες σε σχέση μ' έναν διάλογο με την ευρύτερη πραγματικότητα, προοδευτικά, και κυρίως στην τρίτη φάση, γίνεται πιο πραγματιστής, είναι περισσότερο διατεθειμένος να απο-

δεχτεί και να τονίσει τη σταδιακότητα. Αυτή του η στάση μου φαίνεται εμβληματική για το αναρχικό κίνημα.

Κι εδώ υπεισέρχεται το πρόβλημα του φασισμού και η κατανόηση αυτού του φαινομένου. Στο βιβλίο μου υποστηρίζω ότι ο Μαλατέστα, κυρίως στην αρχική του φάση, δεν έλαβε υπόψη την «αυθεντικότητα» του φασισμού (και σ' αυτό έχει την καλή παρέα του Γκράμσι, του Τολιάτι, του Νένι, του Σαλβεμίνι...), τον ολοκληρωτικό του χαρακτήρα. Αλλά όταν, μεταξύ 1924 και 1926, υφίσταται άμεσα τη δικτατορία και του απαγορεύεται κάθε κίνηση, όταν βλέπει τη διάλυση του φιλελεύθερου κράτους, τότε καταλαβαίνει τη σημασία του ιστορικού του βάρους. Αυτός είναι ο μεγαλύτερος αντίκτυπος του φασισμού στη σκέψη του Μαλατέστα, ο οποίος επηρεάζει και τις απόψεις για τη δημοκρατία και τη δικτατορία που, καμιά εικοσαριά χρόνια πριν, βρίσκονταν στο κέντρο της πολεμικής του με τον Μερλίνο. Τώρα δεν λέει πλέον ότι η δημοκρατία είναι ίδια με τη δικτατορία, αλλά μάλλον ότι οι αναρχικοί δεν είναι δημοκράτες, κι αυτό είναι κάτι το πολύ διαφορετικό.

**Ίσως, συνεπώς, αν η πολεμική με τον Μερλίνο είχε συμβεί σε μια άλλη στιγμή, να έλεγε και κάποια πράγματα που έλεγε ο Μερλίνο;**

Αναμφίβολα, αλλά αυτό δεν τον απομακρύνει καθόλου από την επαναστατική ηθική του, αφού ουσιαστικά επιβεβαιώνει τις απόψεις του. Αυτό στο οποίο πρέπει να παρέμβουμε, που χρειάζεται να επανεξεταστεί, είναι ο μηχανισμός των μέσων, όχι οι σκοποί. Δεν πρέπει ποτέ, πράγματι, ν' αμφισβητούμε τους σκοπούς, γιατί αυτοί δεν εξαρτώνται από τις συνθήκες. Εδώ έγκειται το μεγαλείο, αλλά και το δράμα, της σκέψης του Μαλατέστα. Ένας επιπόλαιος αναγνώστης θα μπορούσε να σκεφτεί ότι ήταν ιδεαλιστής, όμως αυτός υπήρξε υλιστής, αλλά μ' έναν δραματικό τρόπο και ακριβώς επειδή υπήρξε υλιστής, δεν μπορούσε να θεμελιώσει τα ιδανικά του στις υλικές συνθήκες. Αυτό είναι το απόγειο της σκέψης του Μαλατέστα.

**Μια άλλη θεμελιώδης όψη του έργου και της δραστηριότητας του Μαλατέστα είναι η αντίληψη της κοινωνικής διάστασης του επαναστατικού αναρχισμού. Ξέρουμε ότι τις περισσότερες φορές, στην ιστορία του αναρχισμού, συναντώνται μια κάπως έξω από την πραγματικότητα φιλοσοφική διάσταση και μια ατομικότητα μη κοινωνικού χαρακτήρα. Μ' αυτές τις τάσεις ο Μαλατέστα χρειάστηκε να πολεμήσει χρόνια και χρόνια.**

Αρκεί να σκεφτούμε όλο τον χρόνο που έχασε ο Μαλατέστα με τους ατομικιστές. Υποστηρίζοντας την απουσία μιας κοινωνικής διάστασης είναι σαν να διερωτώμεθα κατά πόσο μπορούμε να ζήσουμε με λιγότερο αέρα. Αυτή είναι μια υπόθεση που, προφανώς, δεν μπορεί ούτε καν να συζητηθεί, αλλά ο Μαλατέστα έπρεπε να αντιπαλέψει ακόμη και μ' αυτούς που ήθελαν να λιγοστέψουν τον αέρα. Η δική του αντίληψη της κοινωνικότητας, ωστόσο, είναι συνολική, με δεδομένο ότι ο άνθρωπος είναι ένα σύνθετο ον και συνεπώς, όντας σύνθετο, είναι κι ένα ον κοινωνικό. Ακόμη και στη βάση μιας ατομικιστικής διάστασης, αν θέλετε, παραμένει κοινωνικό ον, εφόσον δεν μπορεί ν' αποσπαστεί από το πλαίσιο του.

**Περιγράφοντας τα προπαγανδιστικά και εκλαϊκευτικά κείμενα του Μαλατέστα, *Al caffè, Fra contadini, L'Anarchia*, που συνιστούν το βασικό τρίπτυχο αυτού του επαναστάτη, μιλάς για μια σωκρατική μέθοδο, για μια μέθοδο διαλογική και παιδαγωγική.**

Αυτό είναι εξαιρετικά προφανές είτε στο *Fra contadini* είτε στο *Al caffè*. Τι εννοούμε ως σωκρατική μέθοδο; Να δίνουμε την ευκαιρία στον συνομιλητή να φτάνει αυτόνομα στην «πραγματικότητα», χωρίς να του επιβάλλουμε δογματικά τις αρχές, αλλά ανοίγοντάς του όλες τις δυνατότητες. Ας δούμε πώς εξελίσσονται τα πράγματα. Ο Μαλατέστα λέει στον συνομιλητή του: προβαίνεις στην τάδε διαπίστωση; καλώς, αυτή με τη σειρά της σημαίνει τα εξής, οπότε ας τα εξετάσουμε κι αυτά, που όμως σημαίνουν κάποια άλλα κ.ο.κ.· κι έτσι, επαγωγικά, φτάνουμε στο τελικό συμπέρασμα. Αυτή είναι πραγματικά μια σωκρατική μέθοδος!

**Και εν μέσω αυτής της συνθετότητας, καταφέρνει πάντοτε να παρουσιάζει ασυνήθιστα απλά τα πράγματα.**

Και πώς θα μπορούσε να εξηγηθεί διαφορετικά ότι το *Fra contadini* διαβάστηκε από τη Βουλγαρία έως την Αργεντινή; Είναι τόσο οικουμενικός και ευφυής αυτός ο διάλογος! Κοίτα ακόμη το *Al caffè*, όπου τα πρόσωπα είναι ένας ρεπουμπλικανός, ένας συντηρητικός, ένας επαναστάτης, ένας σοσιαλιστής, ένας αναρχικός κ.ο.κ. Μέσω των πρωταγωνιστών του παρουσιάζονται όλα τα κινήματα.

**Πάμε τώρα σ' αυτό που είναι ίσως το «καταληκτικό» έργο του, το *Αναρχικό Πρόγραμμα*, το οποίο γράφτηκε στη στροφή του αιώνα και μετά επανεξετάσθηκε, ως προς την τελική του σύνταξη, για να συζητηθεί και να γίνει αποδεκτό στο συ-**



νέδριο της UAI το 1920. Η αποδοχή του, μεταξύ άλλων, είναι ακόμη η προϋπόθεση για να μπει κανείς στη FAI. Ισχύει ακόμη και μήπως πιστεύεις ότι αν το ξανάγραφε ο Μαλατέστα θα ήταν το ίδιο;

Κατά τη γνώμη μου σήμερα ισχύει ακόμη περισσότερο. Θα μπορούσε να τύχει κάποιας επεξεργασίας εδώ και εκεί, αλλά τα κρίσιμα σημεία ισχύουν ακόμη, οι σκοποί παραμένουν οι ίδιοι, τι άλλο να πω; Όταν παραδείγματος χάριν μιλά για «οργάνωση της κοινωνικής ζωής μέσω των ελεύθερων συνενώσεων και ομοσπονδιών, συγκροτούμενων και τροποποιούμενων σύμφωνα με τη θέληση των συνιστωσών τους, καθοδηγούμενων από την επιστήμη και ελεύθερων από οποιαδήποτε επιβολή η οποία δεν προέρχεται από τις φυσικές αναγκαιότητες, στις οποίες ο καθένας, νικημένος από το ίδιο το συναίσθημα της αναπόφευκτης αναγκαιότητας, εθελουσίως υποτάσσεται», τι θέλει να πει; Ότι είναι άχρηστο να συζητάμε εφόσον οι συνθήκες επιβάλλουν την αρχής της πραγματικότητας. Παραδείγματος χάριν, αν προσπαθούμε να υλοποιήσουμε ένα πρόγραμμα, προφανώς μπορούμε να συζητάμε για το πώς θα το προωθήσουμε, αλλά αν είμαστε μπροστά σ' ένα αντικειμενικό γεγονός, τότε οφείλουμε να υποταχθούμε σ' αυτό που δεν μπορούμε να καθορίσουμε. Συνεπώς η ελευθερία έχει να κάνει μ' αυτή τη φυσική αναγκαιότητα, αλλά εκείνο το «συγκροτούμενων και τροποποιούμενων» σημαίνει ότι τίποτα δεν είναι οριστικό. Τα λέει όλα με τρεις λέξεις. Ακόμη και όταν μιλά για την οικογένεια! «Η αναδόμηση της οικογένειας θα γίνεται με μια διαδικασία που θα προκύπτει από την πρακτική ενός έρωτα απελευθερωμένου από κάθε νομικό δεσμό, από κάθε οικονομική ή φυσική καταπίεση, από κάθε θρησκευτική προκατάληψη». Ο Μαλατέστα δεν τάσσεται υπέρ της κατάργησης της οικογένειας, του οικογενειακού πυρήνα, αφού πιστεύει ότι είναι μια ανυπέρβλητη οντότητα.

**Για να καταλήξουμε. Μέχρι τώρα μιλήσαμε για τον πολιτικό Μαλατέστα, τον αγκιτάτορα, τον Μαλατέστα ως στοχαστή και εκλαϊκευτή των αναρχικών αρχών. Την άποψή σου για τον άνθρωπο Μαλατέστα.**

Ο Μαλατέστα είναι ο μεγαλύτερος επαναστάτης της εποχής του, αυτό είναι δεδομένο. Αλλά, κατά τη γνώμη μου, αναφορικά με το ηθικό του βάρος, είναι κι ένας από τους μεγαλύτερους ανθρώπους της εποχής του, συγκρινόμενος μ' έναν Γκάντι, έναν Τολστόι, μ' αυτούς του γίγαντες του 19ου και

του 20ου αιώνα. Κι αυτό γίνεται παραδεκτό ακόμη και από ιστορικούς μαρξιστικής καταγωγής. Ακριβώς πρόσφατα ο Ντ' Όρσι, παρουσιάζοντας το βιβλίο μου στην εφημερίδα «La Stampa», ορίζει τον Μαλατέστα ως έναν από τους μεγαλύτερους προπαγανδιστές της ανταγωνιστικής σκηνης του 20ου αιώνα. Πώς μπορούμε ν' αρνηθούμε αυτό το μεγαλείο; Σαφώς ο Μπακούνιν επινόησε τον αναρχισμό, αλλά ο Μαλατέστα είναι ο ολοκληρωμένος αναρχικός και ακόμη ο πλέον σύγχρονος, και το αναρχικό κίνημα και ο αναρχισμός θα ήταν αδιανόητα χωρίς αυτόν.

*Η ανωτέρω συνέντευξη δημοσιεύθηκε στην ιταλική μηνιαία επιθεώρηση Rivista Anarchica, νο 296, Φλεβάρης 2004.*

*Errico Malatesta*  
19 ΕΤΩΝ, ΣΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΣΑΙΝ  
ΙΜΙΕΡ

Το 1871, συγκρουόμενος με τον Μπακούνιν, ο Μαρξ θα συγκαλέσει στο Λονδίνο μια συνεδρίαση του Γενικού Συμβουλίου της Διεθνούς, προκειμένου να εγκρίνει μια απόφαση με την οποία επιβεβαιωνόταν η ανάγκη του προλεταριάτου να συγκροτήσει ένα πολιτικό κόμμα. Εναντίον αυτής της απόφασης τάχθηκαν η ελβετική, η ισπανική και η ιταλική ομοσπονδία. Τα ιταλικά τμήματα της Διεθνούς συγκεντρώθηκαν στο Ρίμινι τον Αύγουστο του 1872 και αποφάσισαν να συμμετάσχουν το πρώτο συνέδριο της ομοσπονδιακής διεθνούς, το οποίο συνεκλήθη για τις 15-16 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου στο Σαιν Ιμιέρ, στην ελβετική Γιούρα, σε αντίθεση με το συνέδριο που είχε συγκαλέσει για μερικές μέρες πριν το Γενικό Συμβούλιο της Διεθνούς. Το συνέδριο του Σαιν Ιμιέρ θα ανακηρυχτεί σε «Αντιαυταρχικό Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων» και απέρριψε τις αποφάσεις του συνεδρίου της Διεθνούς, δηλώνοντας ότι όχι η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, αλλά η «καταστροφή κάθε πολιτικής εξουσίας είναι το πρώτο καθήκον του προλεταριάτου». Την ιταλική αντιπροσωπεία αποτελούσαν ο Μαλατέστα, ο Κόστα, ο Φανέλι, ο Καφιέρο, ο Μπακούνιν και ο Ναμπρούτζι (σημείωση από το βιβλίο *Errico Malatesta, Autobiografia mai Scritta*, με επιμέλεια των Piero Brunello-Pietro Di Paola, εκδόσεις Spartaco, Σάντα Μαρία Κάπονα Βετέρε, Νοέμβρης 2003).

Ήταν τα τέλη του καλοκαιριού του 1872, στη Νάπολη. Η Ναπολιτάνικη Ομοσπονδία της Διεθνούς των Εργαζομένων είχε εκλέξει τον Καφιέρο και μένα να την εκπροσωπήσουν στο συνέδριο που θα διεξαγόταν στην Ελβετία (και πράγματι διεξήχθη στο Σαιν Ιμιέρ στη Γιούρα), προκειμένου να συζητήσουν όλες οι πτέρυγες της Διεθνούς οι οποίες είχαν εξεγερθεί απέναντι στο γενικό συμβούλιο, που υπό τις κατευθύνσεις του Καρλ Μαρξ ήθελε να υποτάξει ολόκληρη την Ένωση στη δικτατορική εξουσία του και να την κατευθύνει όχι

στην καταστροφή, αλλά στην κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας.

Εγώ είχα εμπλακεί καθ' ολοκληρίαν σ' αυτές τις αντιπαράθεσεις, από τις οποίες εξαρτιόταν η μορφή της Διεθνούς και το μέλλον της επαναστατικής και σοσιαλιστικής δράσης.

Νεαρούλης, στα πρώτα μου βήματα, φυσικά ήμουν πανευτυχής που θα μπορούσα να πάω στο Συνέδριο, να έρθω σε άμεση επαφή με συντρόφους απ' όλες τις χώρες και, ίσως, υπερήφανος που θ' ακουγόταν η φωνή μου. Σ' αυτή την ηλικία, όταν δεν είσαι ποντικάκι, είσαι αρκετά αλαζόνας! Αλλά αυτό που προπάντων με συντάραζε, ήταν η σκέψη ότι θα γνώριζα τον Μπακούνιν, ότι θα γινόμουν (δεν αμφέβαλλα καθόλου) προσωπικός του φίλος.

[...] Κι έτσι, θέλοντας να τον ακούσω, ο Μπακούνιν έγινε και για μένα θρύλος· και να τον γνωρίσω, να τον πλησιάσω, να ζεσταθώ στη φωτιά του, ήταν για μένα μια φλογερή επιθυμία, για να μην πω εμμονή.

Το όνειρο έμελλε να γίνει πραγματικότητα.

Αναχώρησα λοιπόν για την Ελβετία, μαζί με τον Καφιέρο.

Εκείνη την εποχή ήμουν φιλάσθενος, έφτυνα αίμα και με θεωρούσαν φυματικό, ή κάτι τέτοιο, πολύ περισσότερο αφού είχα χάσει τους γονείς μου, μια αδελφή κι έναν αδελφό από φυματίωση. Περνώντας νύχτα το Γκοτάρντο (τότε δεν υπήρχε το τούνελ κι έπρεπε να περάσεις το χιονισμένο βουνό με μια άμαξα) κρυολόγησα κι έφτασα στη Ζυρίχη στο σπίτι όπου βρισκόταν ο Μπακούνιν, το βράδυ, βήχοντας και με πυρετό.

Μετά τα πρώτα καλοσωρίσματα, ο Μπακούνιν μ' έβαλε σ' ένα κρεβατάκι, με προέτρεψε, σχεδόν μ' εξανάγκασε, να ξαπλώσω, με σκέπασε με όλες τις κουβέρτες και τα πανωφόρια που μπορούσαν να μπουν μαζί, μου έδωσε ζεστό τσάι και με συμβούλεψε να μείνω ήσυχος και να κοιμηθώ. Κι όλα αυτά μ' ένα ενδιαφέρον, μια μητρική τρυφερότητα, που με άγγιξε κατάκαρδα.

Ενώ είχα κουκουλωθεί κάτω από τις κουβέρτες και όλοι πίστευαν ότι κοιμόμουν, άκουσα τον Μπακούνιν να λέει, χαμηλόφωνα, λόγια αγάπης για μένα, αλλά μετά να προσθέτει μελαγχολικά: «Κρίμα που είναι τόσο άρρωστος· τον χάνουμε σύντομα, δεν του μένουν ούτε έξι μήνες». Δεν έδωσα σημασία στη θλιβερή πρόγνωση, αφού μου φαινόταν αδύνατο ότι θα μπορούσα να πεθάνω (κουράζομαι να το πιστέψω ακόμη και σήμερα)· αλλά πίστευα ότι ήταν σχεδόν έγκλημα να πεθάνω,

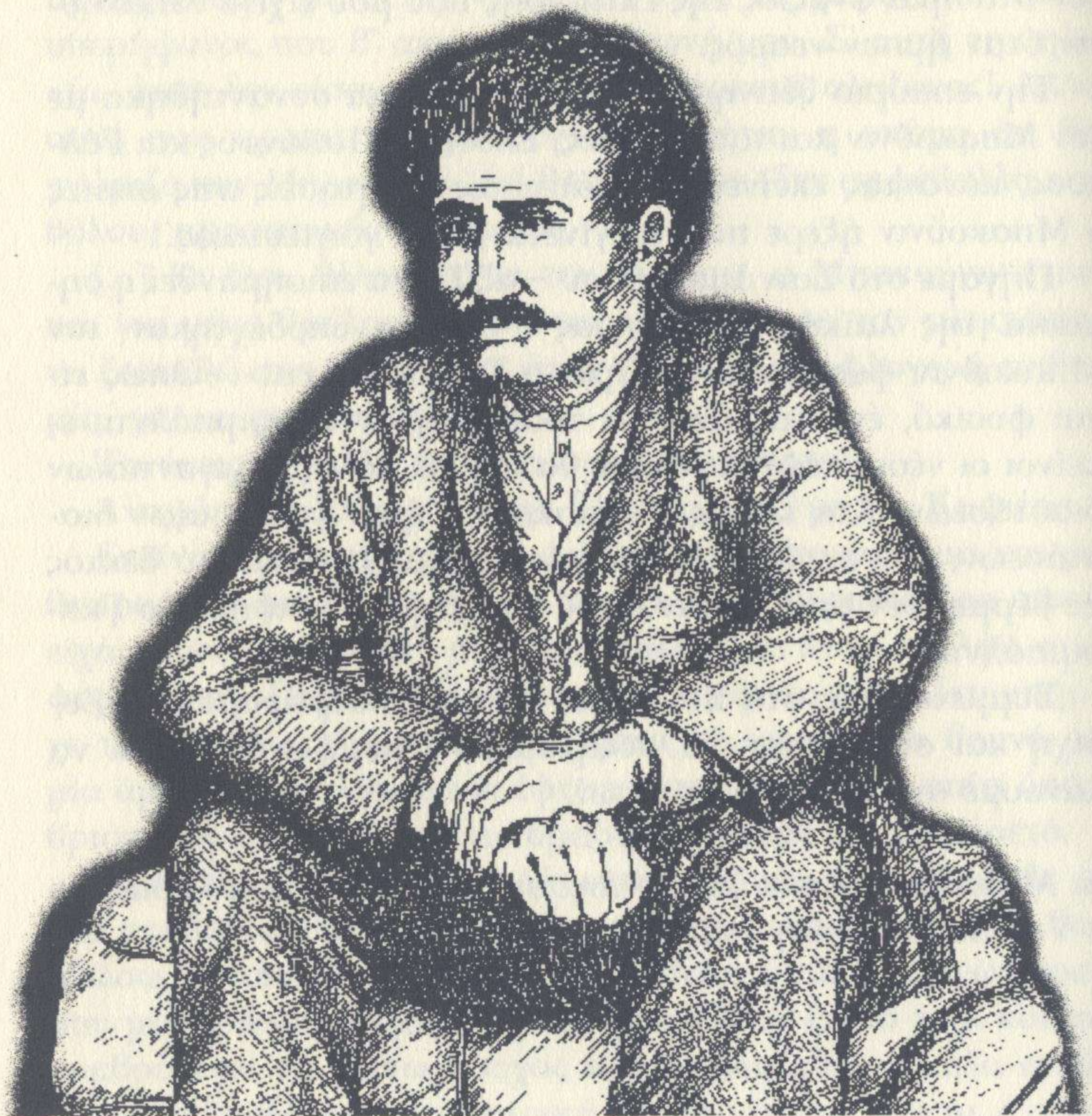
όταν υπήρχαν τόσα που έπρεπε να κάνω για την ανθρωπότητα, αισθανόμουν ευτυχισμένος από την εκτίμηση αυτού του ανθρώπου και υποσχέθηκα στον εαυτό μου να κάνω τα πάντα για να σταθώ άξιος του. Και τώρα, που έχουν περάσει τόσα χρόνια, είμαι υπερήφανος που, αν και λόγω της ανικανότητάς μου και εξαιτίας ατυχών συνθηκών δεν κατάφερα μέχρι τώρα να κάνω αυτά που ήθελα, τουλάχιστον ως προς τις προθέσεις δεν στάθηκα ανάξιος της εκτίμησης που μου είχε ο Μπακούνιν όταν ήμουν νεαρός.

Την επαύριο ξύπνησα θεραπευμένος και συναντήθηκα με τον Μπακούνιν και τους άλλους, Ελβετούς, Ισπανούς και Γάλλους, κάνοντας εκείνες τις ατέλειωτες συζητήσεις στις οποίες ο Μπακούνιν ήξερε πώς να γίνεται πολύ γοητευτικός.

Πήγαμε στο Σαιν Ιμιέρ όπου – αξίζει να επισημανθεί η σημασία της λαϊκής ψυχολογίας – οι νέοι υποδέχτηκαν τον Μπακούνιν φωνάζοντας «Ζήτω ο Γκαριμπάλντι!». Όπως είναι φυσικό, έχοντας ακούσει τόσα για τον Γκαριμπάλντι, εκείνοι οι νέοι σκέφτηκαν πως θα πρέπει να ήταν γιγαντιαίων διαστάσεων. Και καθώς ο Μπακούνιν ήταν γιγαντιαίων διαστάσεων, τον περιέβαλλε κόσμος και γινόταν παντού δεκτός με θέρμη, δεν μπορούσαν παρά να σκεφτούν ότι ήταν ο Γκαριμπάλντι.

Συμμετείχαμε στο Συνέδριο, έπειτα επιστρέψαμε στη Ζυρίχη και συνεχίσαμε να συζητάμε, να συμφωνούμε και να κάνουμε σχέδια μέχρι το πρωί.

*Ε. Μαλατέστα, Il mio primo incontro con Bakunin, «Pensiero e Volontà, 1η Ιούλη 1926.*



Ερίκο Μαλατέστα, σχέδιο του Fabio Santin

Vernon Richards

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ  
ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

I

Επ' ευκαιρία της πεντηκοστής επετείου του θανάτου του Μπακούνιν το 1926, ο Μαλατέστα, που τότε ήταν εβδομήντα χρονών και κυκλοφορούσε ένα από τα πιο σημαντικά περιοδικά του, το *Pensiero e Volontà* [1], άδραξε την ευκαιρία για να γράψει ένα σύντομο άρθρο στο οποίο συνόψιζε, την κατά τη γνώμη του, συμβολή του Μπακούνιν στην αναρχική υπόθεση, προχωρώντας στη συνέχεια σε μια σύντομη παράθεση των αναρχικών αρχών, έτσι όπως διατυπώθηκαν το 1872 στο συνέδριο του Σαιν Ιμιέρ, το οποίο εμπνεόταν από τις ιδέες του Μπακούνιν, για να καταλήξει μ' ένα σπάνιο αυτοβιογραφικό κομμάτι με τίτλο «Η πρώτη μου συνάντηση με τον Μπακούνιν» [2]. Αυτό το τελευταίο είναι ένα γοητευτικό, γενναϊόδωρο, αναμνησιακό κομμάτι, το οποίο περιλαμβάνει επίσης σκέψεις και απόψεις ιδιαίτερου ενδιαφέροντος ως προς την αξιολόγηση της επίδρασης που είχε ο Μπακούνιν όχι μόνο στον Μαλατέστα, αλλά και στο αναρχικό κίνημα εκείνης της εποχής.

Ακόμη πιο σημαντική γι' αυτή τη σχέση, όμως, ήταν η μακρά εισαγωγή του Μαλατέστα στο βιβλίο του Max Nettlau *Ο Μπακούνιν και η Διεθνής στην Ιταλία* που δημοσιεύθηκε το 1928 [3], τη στιγμή κατά την οποία το *Pensiero e Volontà* απαγορεύτηκε από τη φασιστική κυβέρνηση του Μουσολίνι και ο διακεκριμένος εκδότης του άρχισε να ζει σε κατ' οίκον περιορισμό στη Ρώμη, απομονωμένος από τους φίλους και τους συντρόφους του στην Ιταλία και στο διεθνές κίνημα, μέχρι τον θάνατό του το 1932.

II

Ο Arthur Lehning στην εισαγωγή του τόμου του με τη συλλογή των γραπτών του Μπακούνιν [4], θεωρεί πως ένας

από τους λόγους που «το φιλοσοφικό βάθος και η πρωτοτυπία των γραπτών του Μπακούνιν» δεν έχει εκτιμηθεί δεόντως, είναι κάτι το «εξαιρετικά προφανές», ότι δηλαδή «ιδιαιτέρως στις αγγλόφωνες χώρες, ελάχιστες από τις ομάδες που είχαν την ευθύνη της διάδοσης των επαναστατικών ιδεών, γνώριζαν τον Μπακούνιν και όταν γνώριζαν, έλειπε το κίνητρο της ανάλυσης ή της προπαγάνδισης του έργου του».

Υποθέτοντας ότι έχω κατανοήσει την ακαδημαϊκή γλώσσα της ευγενικής αλλά ξεκάθαρης προσέγγισης του Lehning και ότι με τις «ομάδες που είχαν την ευθύνη...» εννοεί απλώς τους «αναρχικούς προπαγανδιστές» όπως η Freedom Press στην Αγγλία και τους αντίστοιχούς της στις άλλες αγγλόφωνες χώρες, τότε το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι αυτή «η έλλειψη εκτίμησης» δεν περιορίστηκε στις αγγλόφωνες χώρες και ότι υπό τις δεδομένες συνθήκες θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως ο Lehning υπερεκτίμησε τη σημασία της συμβολής του Μπακούνιν στην αναρχική σκέψη. Παραδείγματος χάριν, πέρα από την παράθεση του Μπακούνιν στην πιο γνωστή μπροσούρα του Μαλατέστα, *Η Αναρχία* [5], δεν θυμάμαι να έχω δει ποτέ ν' αναφέρεται άμεσα ο Μπακούνιν στα γραπτά του Μαλατέστα. Μπροστά στην αναμφίβολη επιρροή που άσκησε ο Μπακούνιν σ' αυτόν, κάτι τέτοιο έχει σίγουρα τη σημασία του και είμαι πεισμένος ότι ο Μαλατέστα πρέπει να είχε διαβάσει όλα τα κείμενα του Μπακούνιν που ήταν διαθέσιμα στις γλώσσες τις οποίες γνώριζε.

Ίσως ο στοχαστής Μπακούνιν να υπήρξε θύμα της δημόσιας εικόνας του – σ' ένα βαθμό δικό του δημιούργημα – ως άνθρωπος της δράσης. Δυστυχώς είναι εξαιρετικά προφανές ότι το αναρχικό «κίνημα» σ' όλες τις χώρες, από κοινού με άλλες επαναστατικές μειοψηφίες, απορρίπτει την εκκλησία αλλά αγιοποιεί τους μάρτυρες του, καταγγέλλει τους πολεμικούς ήρωες της κοινωνίας αλλά λατρεύει τους δικούς του άνδρες και γυναίκες της δράσης· έτσι τείνει να δηλώνει ότι η προπαγάνδα μέσω της πράξης όχι μόνο είναι πιο «επαναστατική», αλλά είναι και πιο θετική από την προπαγάνδιση των ιδεών. Στην εποχή της μαζικής επικοινωνίας, με την έμφαση που δίνεται στη θέαση της τηλεόρασης, το γεγονός ότι αυτή η «δράση» «προσελκύει» μεγαλύτερο κοινό απ' ότι η παρουσίαση των ιδεών, προσθέτει κύρος στα επιχειρήματα εκείνων των επαγγελματιών επαναστατών που «βιάζονται» και προσβλέπουν στο συναισθηματικό (απαγωγές, αεροπειρατείες, λη-



στείες, συμπλοκές με την αστυνομία, βόμβες σε πρεσβείες, κλπ) παρά στο τετριμμένο (συναντήσεις, εφημερίδες, μπροσούρες), δηλαδή στην προπαγάνδα σε βάθος που συνεχίζεται υπομονετικά και χωρίς να γινόμαστε αυτό που ο Μπακούνιν αποκαλούσε *endormeurs*, ή οι σημερινοί ρομαντικοί «ησυχαστές».

### III

Ενθυμούμενος την πρώτη του συνάντηση με τον Μπακούνιν, έγραφε ο Μαλατέστα: «Στη Νάπολη ο Μπακούνιν ήταν κάτι σαν μύθος. Είχε βρεθεί εκεί το 1864 και ίσως το 1867, προκαλώντας μεγάλη εντύπωση. Μιλούσε ως μια ξεχωριστή προσωπικότητα και, όπως γενικά συμβαίνει σ' αυτές τις περιπτώσεις, μεγαλοποιήθηκαν τόσο τα προτερήματα όσο και τα ελαττώματά του» [6]. «Αυτό που έχει σημασία», γράφει ο Μαλατέστα, «ήταν η αξιόλογη συζήτηση σ' όλους τους εξελιγμένους κύκλους, ή σ' εκείνους που υποκρίνονταν πως ήταν τέτοιοι, των ιδεών του». Για την πλειοψηφία των Ναπολιτάνων «διανοουμένων», οι οποίοι ήταν πατριώτες και παραδοσιακοί, ο Μπακούνιν ήταν αυτός που ήρθε και τάρραξε τα νερά. «Για κάποιους ήταν ο βάρβαρος από τον Βορρά, χωρίς θεό ή πατρίδα, χωρίς σεβασμό για οτιδήποτε θεωρείτο ιερό και έμοιαζε σαν απειλή για τον άγιο ιταλικό και λατινικό πολιτισμό. Για άλλους ήταν ο άνθρωπος που έφερε φρέσκο αέρα στους βάλτους της Στυγός της ναπολιτάνικης παραδοσιακρατίας και άνοιξε τα μάτια των νέων που τον προσέγγιζαν, σε κανούριους και ευρύτερους ορίζοντες».

Και αυτό συνέβη με τους Fanelli, τους de Lucas, τους Gambuzzi, τους Palladino, οι οποίοι έγιναν «οι πρώτοι σοσιαλιστές, οι πρώτοι διεθνιστές, οι πρώτοι αναρχικοί στην Νάπολη και την Ιταλία» [7]. Και καταλήγει ο Μαλατέστα: «Κι έτσι, ως αποτέλεσμα των τόσων που άκουγα γι' αυτόν, ο Μπακούνιν έγινε και για μένα μια θρυλική προσωπικότητα και το να τον γνωρίσω, να τον προσεγγίσω, να ζεστάνω το πνεύμα μου μπροστά στη φωτιά του, ήταν μια επιθυμία που με έκαιγε, σχεδόν μια εμμονή. Το όνειρο επρόκειτο να πραγματοποιηθεί».

Αυτό που οι σύγχρονοι ιστορικοί αποκαλούν «χάρισμα», αποκαλύπτεται και πάλι στο εισαγωγικό σημείωμα του Μαλατέστα, καθώς θυμάται την τελευταία του συνάντηση με τον

Μπακούνιν στο Λουγκάνο, το 1875, όταν ο Μπακούνιν από πλευράς φυσικής κατάστασης ήταν απλώς σκιά του εαυτού του («Αγαπημένε μου φίλε, είμαι παρών στην ίδια μου τη διάλυση», είπε στον νεαρό θαυμαστή του, μισοσοβαρά, μισοαστεία), οπότε ο τότε εβδομηντάρης Μαλατέστα προσθέτει νοσταλγικά: «Και μόνο που τον θυμάμαι ζεσταίνεται η καρδιά μου και γεμίζει από τον νεανικό του ενθουσιασμό».

Για να συνεχίσει με έμφαση: «...Πάνω απ' όλα γι' αυτό άξιζε ο Μπακούνιν: προκαλούσε ενθουσιασμό, ενθάρρυνε την πίστη στη δράση και τη θυσία σε όλους εκείνους που είχαν την τύχη να τον πλησιάσουν. Ο ίδιος συνήθιζε να λέει ότι κάποιος έπρεπε να έχει *diable au corps* και πράγματι τον είχε, φυσικά και πνευματικά, ο αντάρτης Σατανάς της μυθολογίας, που δεν αναγνώριζε θεούς, αφέντες και δεν σταματούσε ποτέ τον αγώνα εναντίον όλων αυτών που παρεμποδίζουν τη σκέψη και τη δράση».

#### IV

Ο Arthur Lehning [8], προσπαθώντας να εξηγήσει την προφανή αντίφαση στην καριέρα του Μπακούνιν όπως τη συνοψίζει ο E.H. Carr («Ελάχιστοι είναι αυτοί που η ζωή και η σκέψη τους άσκησαν τόσο τεράστια επιρροή στον κόσμο όπως ο Μιχαήλ Μπακούνιν και οι οποίοι γνώρισαν τόσο αναντίστοιχο και ανεπαρκή απολογισμό των απόψεών τους»), επισημαίνει ότι «η θυελλώδης ζωή αυτού του επαναστάτη δεν εξελίχτηκε στο αναγνωστήριο μιας μεγάλης βιβλιοθήκης», αλλά προσθέτει κάτι που οι σημερινοί επαναστάτες μπορούν εύκολα να το πάρουν κατάκαρδα: «Σε μεγάλο βαθμό, η επιρροή του ήταν αποτέλεσμα του τεράστιου επιστολογραφικού του έργου. Μπορούσε να γράψει περίπου 24 γράμματα σε μια μέρα – με πολλά απ' αυτά να έχουν τις διαστάσεις μιας μπροσούρας». Και σε μια υποσημείωση ο Lehning επισημαίνει ότι «το μεγαλύτερο μέρος της αλληλογραφίας του από το 1864 μέχρι τον θάνατό του το 1876, χάθηκε». Παρόλα αυτά είναι πεπεισμένος ότι «όταν όλο το έργο του θα είναι προσβάσιμο, θα καταστεί προφανές ότι συνιστά μια συνεκτική κοινωνική φιλοσοφία, με τη συμπληρωματική θεωρία της επαναστατικής πράξης».

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Lehning παραλείπει τη λέξη αναρχισμός από τον προσδιορισμό του, αν και στην πρώτη παράγραφο της εισαγωγής του εκφράζει την άποψη πως «το

κύριο ιστορικό επίτευγμα του Μπακούνιν έγκειται στο ότι συνέδεσε τις ελευθεριακές ιδέες του αναρχισμού με το κίνημα για τη χειραφέτηση των εργαζόμενων τάξεων, αλλά και στο ότι έσπειρε τους σπόρους του αντιαυταρχικού σοσιαλισμού στη θεωρία και την πρακτική του αναρχοσυνδικαλισμού».

## V

Ο Μαλατέστα, όμως, είναι τόσο κατηγορηματικός όταν ασχολείται με τις ιδέες, όσο όταν περιγράφει την προσωπικότητα του νεανικού του ινδάλματος. «Ήμουν μπακουνικός, όπως και όλοι οι σύντροφοι των, αλίμονο, περασμένων γενεών. Σήμερα – και για πολλά χρόνια τώρα – δεν θα περιέγραφα έτσι τον εαυτό μου». Πράγματι, ο Nettlau αναφέρει ότι στο 8ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων, που διεξήχθη στη Βέρνη τον Οκτώβρη του 1876, λίγους μήνες μόνο μετά τον θάνατο του Μπακούνιν, ο Μαλατέστα, ο οποίος ήταν ένας από τους ιταλούς εκπροσώπους, διαμαρτυρήθηκε εναντίον «της συνήθειας να αποκαλούμαστε ή να είμαστε γνωστοί σαν μπακουνικοί», για τον λόγο ότι «δεν είμαστε [μπακουνικοί] εφόσον δεν συμμεριζόμαστε όλες τις θεωρητικές και πρακτικές ιδέες του Μπακούνιν και γιατί, πάνω απ' όλα, ακολουθούμε ιδέες κι όχι ανθρώπους και εξεγειρόμαστε εναντίον της συνήθειας να ενσαρκώνεται μια αρχή σ' έναν άνθρωπο».

Αυτή είναι μια εντυπωσιακή δήλωση για κάποιον τόσο νέο (τότε ο Μαλατέστα ήταν 23 ετών), αλλά δεν παρέκκλινε ποτέ απ' αυτή την άποψη σ' ολόκληρη τη ζωή του. Το ότι στη νεότητά του είχε να «διαλέξει» από έναν γαλαξία μεγάλων ανδρών – Γκαριμπάλντι, Ματσίνι, Μαρξ και Μπακούνιν – πιθανώς του επέτρεψε να συνειδητοποιήσει σ' ένα πρώιμο στάδιο τους κινδύνους που απορρέουν από τη σύνδεση των ιδεών με τις προσωπικότητες.

Όλες αυτές οι προσωπικότητες ήταν *συνειδητά* «ηγέτες». Ο Lehning [10] γράφει για τον Μπακούνιν ότι «ήταν κυρίως άνθρωπος της δράσης, ο οποίος όταν έγραφε σε άνδρες και γυναίκες, προσπαθούσε είτε να τους τραβήξει στη δράση, είτε να τους καθοδηγήσει όταν δρούσαν». Συνυπογράφει την παρατήρηση του Carr ότι είναι «αδύνατο να μεταφερθεί στους επόμενους αυτή η αίσθηση της υπερχειλίζουσας δύναμης, την οποία ένιωθαν πάντοτε εκείνοι που τον γνώρισαν εν ζωή», προσθέτοντας πως «είχε το σπάνιο χάρισμα να πείθει τους αν-

στην ακόμη πολύ μαρξιστές» [14]. Ο Luigi Fabbri, ο στενότερος σύντροφός του (και κατά τη γνώμη μου ο πλέον αξιόπιστος ερμηνευτής των ιδεών του Μαλατέστα), πίστευε ότι η μεταβατική περίοδο μεταξύ του αναρχισμού της Πρώτης Διεθνούς και του αναρχισμού που ο Μαλατέστα ανέπτυξε προς το τέλος της ζωής του, συνέβη κατά τη διάρκεια των 7 ή των 8 χρόνων από την κυκλοφορία της *L'Associazione* (Νίκαια-Λονδίνο, 1889-1890) μέχρι και την κυκλοφορία της *L'Agitazione* (Ανκόνα, 1897-1898). Αλλά ο Fabbri παρατηρεί ότι ήδη στο *La Questione Sociale* (Φλωρεντία, 1884), «συγκεκριμένες θεμελιώδεις πλευρές της εξέλιξής του εμφανίζονται ξεκάθαρα» [15]. Ο Μαλατέστα επιβεβαίωσε αυτή την άποψη σ' ένα γράμμα του στον Fabbri, προσθέτοντας ότι υπήρχε μεγάλη διαφορά μεταξύ των ιδεών του τού 1897 και εκείνων του 1872-1874. «Τότε είμασταν “κροποτκινικοί” πριν ακόμη τον Κροπότκιν (στην πραγματικότητα ο Κροπότκιν βρήκε αυτές τις ιδέες τις οποίες αποδέχθηκε, ήδη ευρέως διαδεδομένες από εμάς πριν μπει στην “μπακουνική” πτέρυγα του διεθνούς κινήματος)». Μετά το 1897 τροποποίησε τις απόψεις του μόνο όσον αφορά κάποιες μικρές λεπτομέρειες. Τότε είχε «μεγαλύτερη πίστη στον συνδικαλισμό – ή μάλλον στους συνδικαλιστές – απ' ότι έχω τώρα και ο κομμουνισμός φαινόταν τότε μια πιο απλή και εύκολη λύση απ' ότι εμφανίζεται σήμερα».

Σ' ένα μεγάλο και ενδιαφέρον σχόλιο στο αντίστοιχα μεγάλο και ενδιαφέρον άρθρο του Max Nettlau για την «Κολλεκτιβιστική Διεθνή και τον Αναρχοκομμουνισμό» [16], ο Μαλατέστα συμφωνεί με τον παλιό του φίλο ότι δεν μπορεί να υπάρξει μία αναρχική λύση στα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και πως «ίσως αληθεύει ότι μια στενότητα απόψεων κι ένας κάποιος δογματισμός ίσως είναι μεταξύ των λόγων – κατά τη γνώμη μου, πάντως, σαφώς όχι οι βασικοί λόγοι – που εμπόδισαν μια μεγαλύτερη και ταχύτερη ανάπτυξη του κινήματός μας». Και μπορεί κανείς να τον φανταστεί πως θα χαμογελούσε όταν πρόσθετε: «Αλλά μιλάμε με ιστορικούς όρους και ο Nettlau, ο οποίος είναι ένας σχολαστικός και απαιτητικός ιστορικός στην αναζήτηση της αλήθειας, θα καλοσωρίσει, είμαι σίγουρος, τις υπενθυμίσεις μου για συγκεκριμένα γεγονότα, οι οποίες μπορεί να χρησιμεύσουν για να εκτιμηθούν καλύτερα οι ευθύνες των παλιότερων αναρχικών προπαγανδιστών».

Και επισημαίνει πράγματα που οι ακαδημαϊκοί ιστορικοί του αναρχισμού απλώς αρνούνται να δουν: «Η Διεθνής η οποία προέκυψε από το συνέδριο της στη Βασιλεία το 1869, ήταν κολλεκτιβιστική, αλλά —ακόμη και στις πιο ριζοσπαστικές της πτέρυγες— δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί αναρχική. Ήταν *κολλεκτιβιστική* με την έννοια που δινόταν τότε σ' αυτή τη λέξη, δηλαδή ότι η γη και τα εργαλεία —μ' άλλα λόγια τα μέσα παραγωγής— θ' αποτελούν συλλογική ιδιοκτησία και ότι κάθε εργάτης, μόνος ή μαζί με άλλους, θα δικαιούτο ολόκληρο το προϊόν της εργασίας του' αλλά δεν είχε σαφή και ξεκάθαρη άποψη για το πώς κάθε άτομο ή συνένωση ατόμων θα επιμεριζόταν το μερίδιο από τη γη, τα υλικά και τα εργαλεία τα οποία δικαιούται, ή πώς θα αποτιμάται η δουλειά του καθενός και ποιο θα είναι το κριτήριο για τη μέτρηση της αξίας για τους σκοπούς της ανταλλαγής. Όλα αυτά θα πρέπει να τα διαχειρίζεται η «συλλογικότητα», αλλά δεν υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον για τον κίνδυνο αυτή η «συλλογικότητα» να μετατραπεί στην πραγματικότητα σε μια άλλη «κυβέρνηση», με την έννοια ότι κάποια άτομα, έχοντας αρπάξει την εξουσία, θα επιβάλλουν τη θέλησή τους στους άλλους».

Ήταν λόγω του ενδιαφέροντος γι' αυτού του είδους τα προβλήματα και τη συμφωνία με τους Διεθνιστές όλων των χωρών πάνω στην αρχή ότι «όλοι χρειάζεται να εργάζονται, κανείς δεν πρέπει να ζει καταπιέζοντας και εκμεταλλευόμενος τους άλλους και αυτή η οικουμενική αδελφότητα και αλληλεγγύη οφείλει ν' αντικαταστήσει τις συγκρούσεις και τον ανταγωνισμό μέσω των οποίων η ευημερία κάποιου επιτυγχάνεται εις βάρος των άλλων», που πήγε πέρα από τον κολλεκτιβισμό και «μετά από μακρές συζητήσεις και πολεμικές» έφτασε στο συμπέρασμα ότι «η μόνη λύση που μπορεί να πετύχει το ιδανικό της ανθρώπινης αδελφότητας και να εξαφανίσει όλες τις άλυτες δυσκολίες αποτίμησης της καταναλωθείσας προσπάθειας και της αξίας του τελικού προϊόντος, είναι μια κομμουνιστική οργάνωση, στην οποία ο καθένας ελευθέρως συμβάλλει στην παραγωγή και ελευθέρως καταναλώνει ανάλογα με τις ανάγκες του —θεωρώντας ότι εξαλείφοντας όλους τους λόγους για συγκρούσεις μεταξύ των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή, θα εξαλειφθούν επίσης όλοι οι λόγοι για την ύπαρξη της εξουσίας και όλες οι επιθυμίες για κυριαρχία».

Ως αποτέλεσμα αυτών των συζητήσεων, οι Ιταλοί εκπρόσωποι της Διεθνούς, που συγκεντρώθηκαν στο Συνέδριο της

Φλωρεντίας το 1876 – χρονιά του θανάτου του Μπακούνιν – ψήφισαν σχεδόν ομόφωνα (με μία μόνο διαφωνία), ένα ψήφισμα όπου το κομμουνιστικό πρόγραμμα θ' αντικαθιστούσε το μέχρι τότε υποστηριζόμενο κολλεκτιβιστικό. Ο Μαλατέστα προσθέτει ότι το ιταλικό ψήφισμα σύντομα έγινε αποδεκτό με ενθουσιασμό, πρώτα στην Ελβετία, όπου ζούσαν ο Κροπότκιν και ο Elysée Reclus εκείνη την εποχή και αργότερα από τους περισσότερους αναρχικούς σ' όλες τις χώρες «με την εξαίρεση των Ισπανών, οι οποίοι με συντριπτική πλειοψηφία παρέμειναν για πολλά χρόνια ακόμη πιστοί οπαδοί του κολλεκτιβιστικού προγράμματος». Όμως, τα συμπεράσματά του είναι, όπως πάντοτε, απαλλαγμένα από κάθε δογματική διάθεση: «Έτσι είμασταν τότε, όπως είμαστε και σήμερα, αναρχοκομμουνιστές' αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι για μας ο κομμουνισμός είναι πανάκεια ή δόγμα και κατανοούμε ότι ο κομμουνισμός δεν μπορεί να επιτευχθεί προτού υπάρξουν οι κατάλληλες ηθικές και υλικές συνθήκες».

## VII

Όταν τη δεκαετία του '20 ο Fabbri έγραψε στον Μαλατέστα πιέζοντάς τον να διατυπώσει «έναν πρακτικό και δυνατό αναρχισμό, ο οποίος να πηγαίνει ένα βήμα πέρα από τον Μπακούνιν και τον Κροπότκιν», ο παλιός του φίλος απάντησε ότι «δεν απελπίζεται πως μια μέρα θα ικανοποιήσει αυτήν του την επιθυμία» [17]. Άλλωστε, κατά τη γνώμη μου, τα γραπτά του Μαλατέστα από το 1913 έως το 1932 έκαναν ακριβώς αυτό. Η κοινού νου προσέγγιση του αναρχισμού εκ μέρους του, χαρακτηρίζεται πάντοτε από μια βαθιά κατανόηση της ανθρωπίνης συμπεριφοράς και μια οξυδερκή πολιτική αντίληψη, και αν μπορεί να φαίνεται «ησυχαστής» σε κάποιους θορυβώδεις αναρχικούς, κανείς δεν μπορεί να τον κατηγορήσει είτε για ρεφορμιστή, είτε για πολιτικάντη. Παρέμεινε μέχρι το τέλος «εξεγερτικός», εμπνεόμενος από τον Μπακούνιν, αλλά χωρίς ούτε τη ρομαντική και ελιτίστικη προσέγγιση, ούτε τις αμφίβολες επιλογές των «υποθέσεων» από τον δεύτερο. Αυτό που επίσης ξεχωρίζει τον εξεγερτισμό του Μαλατέστα από εκείνον του Μπακούνιν, είναι ότι πέρα από τη μάλλον χαζή νεανική απόπειρα εξέγερσης στο Μπενεβέντο το 1877 (την οποία κανείς γνωστός ιστορικός του αναρχισμού δεν φαίνεται ικανός να ξεχάσει, παρά την αποτίμησή της από τον ίδιο τον Μαλατέστα), ο Μαλατέστα πέρασε περισσότερα από

πενήντα χρόνια προπαγανδίζοντας τις αναρχικές ιδέες όχι σε κάποια ιδιαίτερη «τάξη», αλλά στοχεύοντας τόσο στην κατανόηση όσο και την επιθυμία μιας αναρχικής κοινωνικής επανάστασης απ' όσους περισσότερους ανθρώπους είναι δυνατόν. Αυτό οι ιστορικοί προφανώς δεν το έχουν ανακαλύψει ακόμη.

### Σημειώσεις

1. *Pensiero e Volontà*: δεκαπενθήμερο περιοδικό κοινωνικών μελετών και της κουλτούρας γενικότερα (Ρώμη, 1924-1926). Το μεγαλύτερο μέρος των συμβολών του Μαλατέστα ανατυπώθηκαν στο E. Malatesta, *Scritti*, τόμος 3 (Γενεύη 1936).
2. *Pensiero e Volontà* 1η Ιούλη 1926.
3. Γενεύη, 1928' από το 1970 ανατυπώθηκε πολλές φορές.
4. Michael Bakunin: *Selected Writings*, με επιμέλεια του Arthur Lehning (Λονδίνο, 1973). Όλα τα παραθέματα είναι από την Εισαγωγή.
5. Λονδίνο, *Biblioteca dell' Associazione*, No 5, Μάρτης 1891. Η πιο πρόσφατη αγγλική έκδοση έγινε από τη Freedom Press το 1984.
6. «Il mio primo incontro con Bakunin», *Pensiero e Volontà*, 1η Ιούλη 1926.
7. «Michele Bakunin (1814-1876)» οπ.π.
8. Οπ.π.
9. Στο *Errico Malatesta: La Vida den un Anarquista* (Μπουένος Άιρες, 1923).
10. Οπ.π.
11. Λίγο μετά τη «θριαμβευτική» του επιστροφή στην Ιταλία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δημοσίευσε μια σύντομη δήλωση στο περιοδικό *Volontà* (16 Γενάρη 1920), στην οποία συνοψίζει ολόκληρο το στυλ της ζωής του. Περιλαμβάνει τις ακόλουθες οξείες παρατηρήσεις: «Κατά τη διάρκεια των ενεργειών για την επίτευξη της επιστροφής μου και τις πρώτες ημέρες αφότου γύρισα στην Ιταλία, γράφτηκαν και ειπώθηκαν κάποια πράγματα τα οποία προσβάλλουν τη σεμνότητά μου και την αίσθηση του μέτρου που με διακατέχει. Οι σύντροφοι πρέπει να θυμούνται ότι η υπερβολή είναι ένα χαρακτηριστικό του λόγου, του οποίου δεν πρέπει να γίνεται κατάχρηση. Πάνω απ' όλα πρέπει να θυμούνται ότι ο υπερβολικός έπαινος ενός ανθρώπου είναι κάτι το πολιτικά επικίνδυνο και ηθικά ανθυγιεινό τόσο γι' αυτόν που επαινείται, όσο και για εκείνον που επαινεί. Και τέλος πάντων η συγκρότησή μου είναι τέτοια, που βρίσκω δυσάρεστα τα χειροκροτήματα και τις επευφημίες, τα οποία τείνουν να μ' εμποδίζουν παρά να με ωθούν στη δουλειά. Θέλω να είμαι σύντροφος μεταξύ συντρόφων κι αν έχω την ατυχία να είμαι ο μεγαλύτερός τους, μην περιμένετε να απολαμβάνω αυτή τη διαρκή υπενθύμιση μέσω του σεβασμού και του ενδιαφέροντος με τα οποία με περιβάλλουν οι σύν-

τροφοι. Ξεκαθάρισα την άποψή μου;». Ο Fabbri περιγράφει επίσης ένα νεανικό μάζεμα όπου ομιλητής ήταν ο Μαλατέστα και στο οποίο ο νεαρός οργανωτής τον παρουσίασε σαν τον «Λένιν της Ιταλίας»: ο Μαλατέστα κατέβαλλε μεγάλο κόπο προκειμένου να εξηγήσει ότι όχι μόνο δεν ήταν, αλλά και δεν θα έπρεπε να ήθελαν να είναι!

12. Στο «Michele Bakunin (1814-1876)», οπ.π.

13. «Pietro Kropotkin: Ricordi e critiche di un vecchio amico», γραμμένο μετά από παράκληση του Max Nettlau και δημοσιευμένο επανειλημμένως, παραδείγματος χάριν στο *Studi Sociali*, 15 Απρίλη 1931· η αγγλική μετάφραση έγινε από τον Vernon Richards, *Malatesta: Life and Ideas* (Freedom Press, 1965, επανέκδοση 1977).

14. Στην εισαγωγή του Max Nettlau, *Bakunin e l'internazionale*, οπ.π.

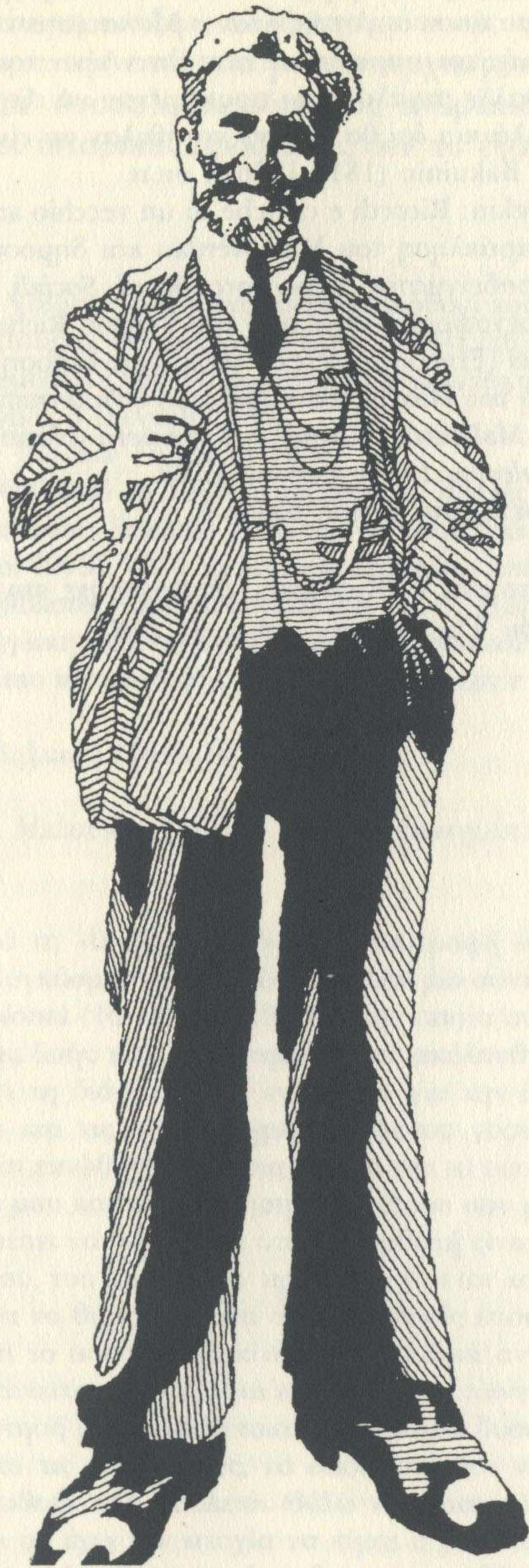
15. Luigi Fabbri, *Malatesta: l'Uomo e il Pensiero* (Νάπολη, 1951).

16. *Pensiero e Volontà*, 16 Αυγούστου 1926.

17. 1925, αναφέρεται στο *Scritti*, τόμος 3.

Το ανωτέρω κείμενο του V. Richards, δημοσιεύτηκε στη βρετανική αναρχική επιθεώρηση *The Raven*, τεύχος 1, 1987.





Ερίκο Μαλατέσια, σχέδιο του Ferro Piludu

*Giampietro «Nico» Berti*  
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Ερρίκο Μαλατέστα γεννήθηκε στη Σάντια Μαρία Κάπουα Βετέρε (κοντά στην Καζέρια) στις 4 Δεκέμβρη 1853 σε μια οικογένεια μικρεμπόρων. Αφού πήγε στο γυμνάσιο και το λύκειο, γράφτηκε στην ιατρική σχολή της Νάπολης, από την οποία δεν πήρε πτυχίο. Εντάχθηκε από μικρός στο ρεύμα του Ματσίνι, αλλά πολύ σύντομα, χωρίς να έχει ακόμη κλείσει τα δεκαοχτώ, ασπάστηκε το αναρχικό ιδεώδες, στο οποίο έμεινε πιστός σ' ολόκληρη τη ζωή του. Το 1872 υπήρξε από τους συνιδρυτές της Ιταλικής Ομοσπονδίας της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων και την ίδια περίοδο συμμετείχε (μαζί με τον Μπακούνιν και τον Γκιγιώμ) σ' αυτό που ουσιαστικά συνιστά τη γενέθλια πράξη του αναρχικού κινήματος, δηλαδή το συντακτικό συνέδριο της αντιανταρχικής πτέρυγας της Διεθνούς στο Σαιν Ιμιέρ. Δύο χρόνια μετά συμμετείχε στην πρώτη εξεγερτική κίνηση που προώθησαν οι διεθνοιστές και το 1877 υπήρξε ένας από τους κύριους πρωταγωνιστές της λεγόμενης Συμμορίας του Ματέζε\*.

Από το 1878 έως το 1883 ο Μαλατέστα επισκέφτηκε πολλές χώρες, συμμετέχοντας στα αναρχικά κινήματα της Αιγύπτου, της Συρίας, της Γαλλίας, της Ελβετίας, του Βελγίου, της Αγγλίας, υφιστάμενος σ' όλα αυτά τα μέρη συνεχείς συλλήψεις και φυλακίσεις. Το 1879 αφού εξορίστηκε από την Ελβετία, μέσω Ρουμανίας, κατέληξε στη Γαλλία, όπου όμως απελάθηκε και από εκεί. Κατέφυγε αρχικά στο Λονδίνο και κατόπιν στις Βρυξέλλες, για να επιστρέψει τελικά, περνώντας εκ νέου από το Παρίσι, στο Λονδίνο όπου, μαζί με τον Κροπότκιν, οργάνωσε το διεθνές αναρχικό συνέδριο του Μάρτη του 1881. Στο Λονδίνο παρέμεινε μέχρι την άνοιξη του 1882, όταν προσπάθησε να φτάσει στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, προκειμένου να ενωθεί με τους επαναστατημένους της αντια-

\* Ομάδα αποτελούμενη από καμιά τριανταριά αναρχικούς που τον Απρίλη του 1877, ξεκινώντας από τα βουνά του Ματέζε στην επαρχία Μπενεβέντο, θα προσπαθήσει να εξεγείρει τους χωρικούς, προκειμένου να ξεσπάσει η κοινωνική επανάσταση. Το όλο εγχείρημα στηριζόταν στην «προπαγάνδα μέσω της πράξης», δηλαδή στη διάδοση των αναρχικών αρχών μέσω διακριτών κινήσεων, ικανών να τραβήξουν την προσοχή της κοινής γνώμης και, στον βαθμό που είναι δυνατόν, των λαϊκών μαζών.

ποικιακής εξέγερσης του καλοκαιριού εκείνης της χρονιάς. Το 1883 επέστρεψε στην Ιταλία, αλλά συνελήφθη με την κατηγορία του «κακοποιού στοιχείου» και έμεινε στη φυλακή από τον Μάη έως τον Νοέμβρη\*\*. Τον Δεκέμβρη εκδίδει στη Φλωρεντία το εβδομαδιαίο έντυπο «La Question Sociale» [Το Κοινωνικό Ζήτημα], που θα κυκλοφορήσει μέχρι τον Μάη του επόμενου χρόνου. Σ' αυτό θ' αναπτύξει μια έντονη αναρχική προπαγάνδα και θα επικρίνει τις νομιμόφρονες θέσεις του Αντρέα Κόστα\*\*\*. Τον Φλεβάρη του 1884 γίνεται η δίκη για τις κατηγορίες του προηγούμενου χρόνου και ο Μαλατέστα καταδικάζεται σε τρία χρόνια φυλακή. Για να γλυτώσει, στα τέλη του 1884, παίρνει τον δρόμο της εξορίας και εγκαθίσταται στην Αργεντινή, όπου παραμένει σχεδόν για πέντε χρόνια στα οποία. Εκεί, πέρα από το να ιδρύσει, στο Μπουένος Άιρες, τις πρώτες εργατικές οργανώσεις των Ιταλών μεταναστών, θα δοκιμάσει να βρει χρυσό, προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις επαναστατικές δραστηριότητες.

Τον Οκτώβρη του 1889 βρίσκεται στη Νίκαια, όπου εκδίδει το περιοδικό «L'Associazione» [Ο Σύνδεσμος]. Την επόμενη χρονιά είναι μεταξύ των οργανωτών του αναρχικού συνέδριου στο Καπολάγκο (στην Ελβετία), που συνεκλήθη προκειμένου να συγκροτηθεί ένα οργανωμένο αναρχικό κίνημα. Αφού πέρασε μια περίοδο κρατούμενος στο Λουγκάνο, μεταξύ των τελών του 1891 και του 1892, ο Μαλατέστα έκανε ένα ταξίδι για λόγους προπαγάνδας στην Ισπανία. Στη συνέχεια εγκαθίσταται στο Λονδίνο, αλλά στις αρχές του 1894 επιστρέφει παρανόμως στην Ιταλία, προκειμένου να διαδώσει σ' ολόκληρη τη χερσόνησο την επαναστατική αναταραχή που είχε ξεσπάσει στο μεταξύ στη Σικελία και στη Λουνιζάνα. Το επαναστατικό σχέδιο δεν επιτυγχάνεται και ο Μαλατέστα επιστρέφει και πάλι στην αγγλική πρωτεύουσα, όπου θα παραμείνει για άλλα τρία χρόνια. Θα εμφανιστεί εκ νέου στην Ιταλία στα τέλη του 1897, προκειμένου να διευθύνει, στην Ανκόνα, το εβδομαδιαίο έντυπο «L'Agitazione» [Η Αγκιτάτσια]. Τον Γενάρη του 1898 ξεσπούν λαϊκές εξεγέρσεις σ' αυτήν την πόλη της επαρχίας του Μάρκε και ο Μαλατέστα συλλαμβάνεται και δικάζεται σαν υποκινητής. Εκτοπίζεται στο νησί Λαμπεντούζα, από το οποίο διαφεύγει στα τέλη του 1899. Επιστρέφει

\*\* Η κατηγορία του κακοποιού στοιχείου σκόπευε να τον εντάξει σε κάποιου είδους «κοινωνική παρανομία». Ουσιαστικά επινοήθηκε από τους δικαστές προκειμένου να μπορέσουν να τον φυλακίσουν και να θέσουν εκτός μάχης τους αναρχικούς. Η νομοθεσία που θ' ακολουθήσει (αρχές του 20ου αιώνα), θ' απαλείψει αυτή την κατηγορία.

\*\*\* Ο Αντρέα Κόστα (1851-1910) ήταν βασικός εκπρόσωπος του ιταλικού διεθνισμού μέχρι τη λεγόμενη «σιροφή» του 1879, όταν βαθμιαία εντάχθηκε στον κοινοβουλευτικό, νομιμόφρονα και μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό.

στην Αγγλία και αμέσως μπαρκάρει για τις ΗΠΑ, όπου αναπτύσσει έντονη επαναστατική δραστηριότητα. Επιστρέφει στην Ευρώπη τον Απρίλη του 1900, αφού πέρασε και από την Κούβα.

Από το 1900 έως το 1913 ο Μαλαιέσια παραμένει στο Λονδίνο, πέρα από κάποια σύντομα ταξίδια σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όπου επιβιώνει κάνοντας διάφορες μικροδουλειές (μηχανικός, ηλεκτρολόγος, επισκευαστής ποδηλάτων). Το 1907 συμμετέχει στο διεθνές αναρχικό συνέδριο του Άμστερνταμ, όπου ασκεί έντονη κριτική στον Γάλλο Πιέρ Μονάι, υπερασπιζόμενος τα πρωτεία του αναρχισμού έναντι του επαναστατικού συνδικαλισμού\*\*\*\*. Επιστρέφει στην Ιταλία το καλοκαίρι του 1913 για να διευθύνει την εβδομαδιαία «La Volontà» [Η Θέληση]. Μεταξύ του 1913 και 1914 αναπτύσσει έντονη οργανωτική και προπαγανδιστική δράση, η οποία τον Ιούνιο του 1914 καταλήγει στη μεγαλύτερη επαναστατική απόπειρα που συνέβη στην Ιταλία μετά την ενοποίησή της: την Κόκκινη Βδομάδα, κατά την οποία ο Μαλαιέσια και οι αναρχικοί παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Η αποτυχία της εξέγερσης θα τον εξαναγκάσει, για μια ακόμη φορά, να καταφύγει στο εξωτερικό, εγκαθιστάμενος εκ νέου στο Λονδίνο και μένοντας εκεί μέχρι τα τέλη του 1919.

Επιστρέφοντας στην Ιταλία, ο Μαλαιέσια χαιρετίστηκε από τις λαϊκές μάζες σαν ο «Λένιν της Ιταλίας». Χιλιάδες άτομα συγκεντρώνονταν στις ομιλίες του σ' ολόκληρη τη χώρα και αυτή του η ιεράσια δημοφιλία συνεχίστηκε καθόλη την «Κόκκινη Διετία». Η αποδοχή του Μαλαιέσια θα επιβεβαιωθεί άμεσα και από την υποδοχή που είχε η πρώτη του σημαντική πρωτοβουλία: πρόκειται για τη δημιουργία της «Umanità Nuova» [Νέα Ανθρωπότητα], καθημερινή αναρχική εφημερίδα την οποία διηύθυνε από το 1920 έως το 1922 και που η κυκλοφορία της θα φτάσει τα 50.000 αντίτυπα. Ένα πολιτικό και πολιτιστικό εγχείρημα αυτή η καθημερινή εφημερίδα, που εν μέρει διακόπηκε όταν τα γραφεία της στο Μιλάνο καταστράφηκαν από τους φασίστες το 1921. Από το 1924 έως το 1926 ο Μαλαιέσια διευθύνει το ρωμαϊκό δεκαπενθήμερο έντυπο «Pensiero e Volontà» [Σκέψη και Θέληση] κι αντί το περιοδικό, όπως και τα προηγούμενα, θ' αφήσουν το ανεξίτηλο στίγμα τους στην εξέλιξη και την ταυτότητα του ιταλικού και διεθνούς αναρχισμού. Όλα αυτά τα χρόνια, επιπλέον, παίζει πρωτεύοντα ρόλο στον αντικαπιταλιστικό και αντιφασιστικό αγώνα. Με την οριστική επικράτηση της δικτατορίας —1925-1926— ο Μαλαιέσια θα υποστεί περιορισμούς από τη νέα αυταρχική τάξη, που ωστόσο δεν θα καταφέρει να τον λυγίσει. Στην πραγματικότητα θα βρίσκεται σε «και' οίκον περιορισμό» στη Ρώ-

\*\*\*\* Ο Πιέρ Μονάι ήταν αρχικά αναρχικός, μετά επαναστατικής συνδικαλιστικής και τελικά, από το 1921, κομμουνιστής (όμως λίγα χρόνια μετά θα κινήσει από τον σιαλινισμό).

μη, με τη διαρκή παρουσία αστυνομικών γύρω από την πόρτα του, αλλά αυτή η ενοχλητική επιτήρηση δεν θα τον εμποδίσει να συνεχίσει τον αγώνα εναντίον του καθεστώτος μέχρι την τελευταία στιγμή.

Είναι στη Ρώμη που θα πεθάνει, στις 22 Ιούλη 1932.

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τζ. Μπέρτι: <i>Εισαγωγικό Σημείωμα</i> .....	5
Ε. Μαλατέστα: <i>Αναρχία και Βία</i> .....	7
Ε. Μαλατέστα, <i>Ο Επαναστατικός Τρόμος</i> .....	11
Α. Πάπι: <i>Αντιβιαίοι Ναι, Μη Βίαοι Όχι</i> .....	15
Ε. Μαλατέστα: <i>Ηθική και Βία</i> .....	27
Π. Μπρουνέλο: <i>Μαλατέστα και Τολστίοι</i> .....	33
Ε. Μαλατέστα: <i>Στο Καφενείο (Αποσπάσματα)</i> .....	39
Τζ. Μπέρτι - Μ. Ορτάλι: <i>Μια Ζωή Επαναστάτης</i> .....	49
Ε. Μαλατέστα: <i>19 Ετών, στο Συνέδριο του Σαιν Ιμιέρ</i> ....	67
Β Ρίτσαρντς: <i>Μερικές Σημειώσεις για τον Μαλατέστα και τον Μπακούνιν</i> .....	71
Τζ. Μπέρτι: <i>Βιογραφικό Σημείωμα</i> .....	83